

,T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ GAYRİMÜSLİM MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİS
ÇALIŞMALARI (1923-1999)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Neslihan Akçan DEDE

DANIŞMAN
PROF. DR. HAMİT PEHLİVANLI

MART 2017
KIRIKKALE

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI**

**CUMHURİYET DÖNEMİ GAYRİMÜSLİM MİLLETVEKİLLERİ VE MECLİS
ÇALIŞMALARI (1923-1999)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Neslihan Akçan DEDE**

**DANIŞMAN
PROF. DR. HAMİT PEHLİVANLI**

**MART 2017
KIRIKKALE**

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Hamit Pehlivanlı danışmanlığında Neslihan Akçan Dede tarafından hazırlanan "Cumhuriyet Dönemi Gayrimüslim Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları (1923-1999)" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih/Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../2017

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

Prof. Dr. H. Ömer Budak

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Yrd. Doç. Dr. Sayim Turkman

[İmza]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. Hamit PEHLIVANLI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2017

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Cumhuriyet Dönemi Gayrimüslim Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları (1923-1999)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

15/03/2017

Neslihan AKÇAN DEDE

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş safhasından doksanlı yıllara değin Gayrimüslim milletvekillerinin meclisteki faaliyetlerini konu almaktadır. Meclis çalışmalarıyla ilgili farklı yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları yapılmış olsa da genel olarak Gayrimüslim milletvekilleri ile ilgili derli toplu bir araştırma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu tezin konuyla ilgili daha sonra yapılacak çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Konuyla ilgili daha önce yapılmış çeşitli (kitap, makale vb.) çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bunların genel itibariyle akademik bir bakış açısından uzak olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tezin hazırlanış süreci içerisinde objektif ve akademik bir bakış açısıyla hazırlanmasına itina gösterilmiştir.

Gayrimüslim milletvekillerinin 1923'te başlayan II. dönemden itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer aldığı görülmektedir. 1923 yılında başlayan bu temsil durumu hala devam etmektedir. Ancak bu tezde Gayrimüslim milletvekillerinin 1923-1999 yılları arasındaki çalışmalarıyla sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni ise hali hazırda mecliste farklı partilerde birçok Gayrimüslim milletvekilinin bulunması ve mecliste faaliyetlerine devam etmeleri böyle bir zaman sınırlamasını gerekli kılmıştır.

Çalışmada, TBMM Kütüphanesi'nden temin edilen TBMM Zabıt Ceridesi, TBMM Tutanak Dergisi, T.C. Temsilciler Meclisi Dergisi ve Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi'nden ve Cumhuriyet Arşivi kaynaklarından yararlanılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet, Milliyet, Sabah, Şalom vb. gazetelerin arşivlerinden de yararlanılmış olup, bunun dışında kitaplar, makaleler, ansiklopedi ve sözlüklerden de istifade edilmiştir.

TBMM Kütüphanesi'nde bulunan, milletvekillerinin meclis çalışmalarını listeleyen elektronik kayıtlardaki veri hataları ve tutarsızlıklar ile Türk Parlamento Tarihi adlı eserin belirli bir düzen içerisinde basımının yapılmaması, sürecin olumsuzlukları arasında gösterilebilir.

Araştırmada nce Osmanlı'daki meclis çalışmaları hakkında bilgi verilmiş olup, ardından Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş srei 'GİRİŞ' kısmında verilmiştir. 'BİRİNCİ BÖLÜM'de; Tek parti döneminde, 'İKİNCİ BÖLÜM'de çok partili dönemde görev alan Gayrimüslim milletvekilleri ve meclis çalışmalarına değinilmiştir. 'ÜÇÜNCÜ BÖLÜM' de ise 27 Mayıs 1960 ile 12 Eylül 1980 askeri darbelerinden sonraki dönemlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev alan Gayrimüslim milletvekilleri ve meclis çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir. 'SONUÇ' kısmında ise elde edilen bilgiler doğrultusunda akademik bakış açısından uzaklaşmadan çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur.

Tezin hazırlanması safhasında her türlü desteğini esirgemeyen tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI'ya ve maddi manevi yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer eşime teşekkür ederim.

19.02.2017

Neslihan AKÇAN DEDE

ÖZET

Akçan Dede, Neslihan, "Cumhuriyet Dönemi Gayrimüslim Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları(1923-1999)", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2017

Bu çalışma, 1923-1999 yılları arasında TBMM'de görev yapan yirmi altı Gayrimüslim milletvekili ve bunların meclis faaliyetlerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde Gayrimüslim milletvekilleri ikinci dönemden itibaren mecliste yer almışlardır. 1923 yılında Van'dan milletvekili seçilen Münip Boya, Ermeni asıllı milletvekili olarak meclise giren ilk Gayrimüslim milletvekili olmuştur. Daha sonraki dönemlerde de farklı siyasi partilerin altında ve zaman zaman da bağımsız olarak mecliste temsil hakkına sahip olmuşlardır. TBMM'de temsil hakkı elde eden Ermeni, Yahudi ve Rum asıllı milletvekillerinin bazıları çok aktif katılım sağlarken, bazıları ise hiçbir faaliyette bulunmamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla başlayan Gayrimüslim milletvekillerinin meclis çalışmalarının dönem dönem aralıklar olsa da günümüze kadar devam ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ermeni, Yahudi, Rum, Gayrimüslim Milletvekili, TBMM

ABSTRACT

Akçan Dede, Neslihan, “Non-Muslim Deputies and Their Activities in the Assembly During the Republic Period (1923-1999)”, Master Thesis Kırıkkale, 2017

This dissertation aims to analyze the profiles of twenty-six non-Muslim deputies, who were in office between 1923 and 1999, and their activities in the Turkish National Assembly. During the republic period, non-Muslim deputies have appeared in the Assembly beginning from the second term. Münip Boya who was elected as a deputy at the Province of Van in 1923, was the first non-Muslim deputy with an Armenian origin to get into the Assembly. Thereafter, non-Muslim parliamentarians had a right to represent their voters through membership of various political parties and occasionally through being independent deputies. While some of the Armenian, Jewish and Greek origin deputies have enormously ensured participation in the Assembly activities, some others had not. Despite of some periodic gaps, it is seen that the Assembly activities of non-Muslim deputies have been going on until today.

Keywords: Armenian, Jewish, Greek, non-Muslim deputies, Turkish Grand National Assembly.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİ GAYRİMÜSLİM MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

I-YAHUDİ MİLLETVEKİLLERİ	11
A. BAHİRE BEDİZ MOROVA	11
B. SAMOEL ABRAVAYA MARMARALI.....	12
C. AVRAM GALANTİ BODRUMLU	13
II. ERMENİ MİLLETVEKİLLERİ	16
A. MÜNİB BOYA.....	16
B. BERÇ TÜRKER KERESTECİ.....	18
III. RUM MİLLETVEKİLLERİ	26
A. HURİYE ÖNİZ BAHA	26
B. TAPTAS NİKOLA	28
C. MİHAL KAYAOĞLU	29
IV. TÜRK ORTODOKS MİLLETVEKİLİ	30

2. BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ DÖNEM GAYRİMÜSLİM MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

I. CHP MİLLETVEKİLLERİ	35
II. DEMOKRAT PARTİ MİLLETVEKİLLERİ.....	36
A. YAHUDİ MİLLETVEKİLLER	36

1. SALAMON ADATO	36
2. AHİLYA MOSHOS	42
3. HANRİ SORİANO	43
4. İSAK ALTABEV	44
5. YUSUF SALMAN	45
B. ERMENİ MİLLETVEKİLLER	45
1. ANDRE VAHRAM BAYAR	45
2. ZAKAR TARVER	47
3. MIGIRDIÇ ŞELLEFYAN	49
C. RUM MİLLETVEKİLLER	50
1. VASİL KONOS	50
2. ALEKSANDROS HACOPULOS	51
3. HRİSTAKİ YOANNİDİS	54
3. BÖLÜM	
27 MAYIS 1960 VE 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBELERİNDEN SONRAKİ DEVLET BAŞKANI TEMSİLCİLERİ İLE MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ	
1. 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ SONRASI GAYRİMÜSLİM DEVLET BAŞKANI TEMSİLCİLERİ	56
A. HERMİNE AGAVNİ KALUSTYAN	56
B. KALUDİ LASKARİ	57
C. EROL DİLEK	61
D. BERÇ SAHAK TURAN	62
II. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ SONRASI GAYRİMÜSLİM MİLLETVEKİLİ	65
SONUÇ	68
KAYNAKLAR	71
EKLER	80

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
AIU	Alliance İsrailite Universelle
AP	Adalet Partisi
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
B	Birleşim
Bkz.	Bakınız
C	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
D	Dosya
DG	Dosya Gömleği No
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTP	Demokrat Türkiye Partisi
DP	Demokrat Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
F	Fon
İ	İçtima
JTO	Yahudi Toprağı Örgütü'ne
K	Kutu No
S	Sayı
s.	Sayfa
SN	Sıra No
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Gayrimüslimlerin Türkiye Cumhuriyeti'ndeki hukukî durumlarını tam manasıyla anlayabilmek için Osmanlı Devleti'nde uygulanan Millet Sistemi'ni bilmek gerekecektir. Bu sistemde yer alan gayrimüslimleri tanımlayan zimmîlik kavramını doğru bir şekilde anlamak gereklidir. Zimmet; ahid, anlaşma, teminat ve himaye anlamına gelmekte olup, bunu kabul edenlere "zimmi", "ehlü'z-zimme" ya da "ehl-i zimmet" adı verilmiştir.¹

Hız. Ömer'in 638'de Kudüs'ü fethiyle burada yaşayan Hıristiyanlar, inançlarını devam ettirme serbestliğine sahip olmuşlardır. Öyle ki; Hız. Ömer'e Süryanice'de "kurtarıcı" anlamına gelen "Faruk" lakabı verilmiştir.² Aynı serbestlik Abbasiler döneminde de devam etmiştir. Selçukluların Anadolu'ya hâkim olmalarından sonra Devlet, idaresindeki Hıristiyan halka (Süryani, Rum ve Ermeni) karşı hoşgörülü bir siyaset izlemiştir.³ Gayrimüslimlerin inançlarındaki serbestlik -bir Türk-İslam devleti olan- Osmanlı Devleti'ne de böyle sirayet etmiştir. Bu dönemden itibaren Gayrimüslimler zimmî statüsünde konumlandırılmıştır.

Osmanlı'daki gayrimüslimlerin millet sistemi içerisinde zimmî statüsünde görülmesi ve buna göre belirlenen çeşitli hukuki şartlar, Müslim-Gayrimüslim ayrımını daha iyi yapabilmek için uygulanmıştır. Ancak bu hukuk, gruplardan birini diğerine -özellikle Müslimi Gayrimüslim'e- karşı üstün hale getirmek için ortaya konmamıştır. Aksine zimmî statüsündeki gayrimüslimlerin can ve mal güvenliğinin Osmanlı'ya zimmet edilmesi ve Millet Sistemi ile her iki grubun birbirinin yaşam alanlarına olumsuz anlamda müdahale edilmesi engellenmeye çalışılmıştır.⁴ Hatta

---

¹Hüseyin G. Yurdaydın, "İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu", **AÜİFD**, C.XXVII, Ankara, 1953, s.99; M. Macit Kenanoğlu, "Zimmî", **DİA**, C:44, İstanbul, s.44; Cevdet Küçük, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi", **Osmanlı**, C:4, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.208-209; Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", **Osmanlı**, C:4, Ankara, 1999, s.198.

² Canan Seyfeli, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı", **Süryaniler ve Süryanilik I.**, Orient Yayınları, İstanbul, Mart 2010, s.210.

³ Yaşar Yücel, Ali Sevim, **Türkiye Tarihi I (Fetihten Osmanlılara Kadar (1018-1300))**, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara, 1991, s. 87.

⁴ Yavuz Sultan Selim 'in 16 Mayıs 1517 tarihli bir fermanına göre, Müslüman olmayanların, Müslümanların kutsal yerlerine, buna karşılık Müslümanların da kilise, manastır, havra ve özellikle de Kudüs'teki kutsal yerlere girmeleri yasak edilmiş, bu husus, Kanuni Sultan Süleyman'ın 27 Şubat

Osmanlı hukukunda gayrimüslimler Müslümanlarla aynı suçu işlediklerinde aynı ceza ile değil Müslümanların cezasının yarısı kadarıyla cezalandırılmışlardır.⁵

Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren Müslümanlarla birlikte yaşama kültürüne sahip olan Gayrimüslimler, Fatih Sultan Mehmed'in 1453 yılında İstanbul'u fethinin ardından ilk olarak hukuki statüye kavuşmuşlardır.⁶ Fatih, bu dönemde önce Ortodoks Rumları, Patrik Gennadius'un ruhanî ve cismanî reisliği altında bir cemaat haline getirmiş, sonra da Galata zimmîlerine hitaben yazdığı bir fermanla onlara bazı haklar vermiştir.⁷

Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Kudüs'ü fethetmesiyle birlikte Kudüs patriği II. Sarkis'e verdiği fermanla birçok imtiyazın yanında, aynı mezhepten olan Habeş, Kıptî ve Süryanî toplumlarına inançlarını yaşama serbestliği vermiş, böylece, Hz. Ömer'in verdiği ahitnameye atıfta bulunularak, aynı geleneğin sürdürüldüğünü göstermiştir.⁸

İlber Ortaylı Millet Sitemini; "*Bir bölgenin Darü'l-İslâma katılmasından sonra buradaki kitap ehlinin (ehl-i zimmet) bir ahitname, hukuk ve himaye bahşedici bir ahit ile İslâm devletinin idaresi altına girmesinden doğan bir teşkilat, bir hukuki varlıktır.*"⁹ şeklinde izah ederken bir nevi ehl-i zimmetin de kimleri ihtiva ettiği hakkında bilgi vermiştir. İslâmi literatürde 'millet' kavramı, esasında dini aidiyeti ifade eden bir kelime olup, XIX. asra kadar Osmanlı'da da bu anlamda kullanılmıştır. Bu dönemden itibaren Fransızca 'Nation' kelimesinin Türkçe ve Farsça'da millet

---

1521 tarihli fermanı ile de tasdik edilmiştir. Başka bir örnekte, 26 Şubat 1556 tarihli bir Mühimme Defteri kaydına göre; üç Müslüman bir gece "kafir suretine girüb şapka ve kafir libasıyla" hırsızlık yaparlarken yakalanmış ve idam edilmişlerdir. Yine 26 Ocak 1582 tarihli bir fermana göre; Müslümanlar, İstanbul'un Kasım Paşa semtinde bir Yahudi mezarlığının taşlarını söküp kullanmışlar, ancak bunu yapan Müslümanlar cezalandırılmıştır. Bkz; Hüseyin G. Yurdaydın, "İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu", **AÜİFD**, C.XXVII, Sayı:1, Ankara, 1953, s. 106-107.

⁵ Nuri Adıyeke, "İslahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair", **Osmanlı**, C.4, (Ed: Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 258.

⁶ Kemal H. Karpat, Yetkin Yıldırım, **Osmanlı Hoşgörüsü**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.220-221.

⁷ Ortaylı, **A.g.m.**, s. 216.

⁸ Hanna Dolabani, **Antakya Süryani Kadim(Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi**, (Çev. Gabriyel Akyüz), İstanbul 2006, s.141.

⁹ Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", **Türkler**, Cilt X, (Ed. Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.216.

kelimesiyle karşılanmaya başlanmasıyla birlikte ‘millet’ dini içerikten zamanla sıyrılarak daha çok siyasi ve sosyolojik bir terim halini almıştır.¹⁰

Feroz Ahmad’a göre; “Osmanlı yönetimi o dönem için Avrupa’yla kıyaslandığında ileriye ve Hıristiyan köylüler Osmanlı yönetimini kendi dindaşlarının feodal yönetimlerine kıyasla daha rahat bulmuştu. Barbar olarak düşündüğü ‘Türkler’e karşı hoşgörü beslemeyen Martin Luther (1483- 1546), köylülerin, vergiler daha hafif olduğu için Osmanlılar’a meylettiğini kabul ediyordu.”¹¹

Osmanlı Devleti, Gayrimüslim tebaasından cizye, haraç gibi vergiler almış, bunun karşılığında çeşitli muafiyetler sağlamıştır. İktisadi olarak Müslümanlarda olduğu gibi Gayrimüslimleri de denetim altına alan Osmanlı, hukuki ve dini yönden Gayrimüslimlerin kendi yaşamlarını sürdürmelerini sağlamış, sadece kendilerinin isteği doğrultusunda gerekli müdahalelerde bulunmuştur.¹² Osmanlı yönetimi, Gayrimüslimleri cemaatleri ve bu cemaatlerin liderleri olan din adamlarını muhatap almıştır. Cizye dışında birey olarak muhatap almamıştır.¹³

Osmanlı idaresindeki Gayrimüslimler, iktisadi anlamda ticaretle uğraşmışlar, bunun yanında kuyumculuk ve sarraflık, mimarlık gibi meslekleri icra etmişler, devlet kademesinde özellikle tercümanlık, diplomatlık görevlerinde bulunmuşlardır.¹⁴ XIX. yüzyılda Gayrimüslimler nüfusun üçte birini oluşturmuş, bu durum tıbbiye, mülkiye gibi okullarda Gayrimüslim gençlerin alımı konusunda da aynı oranla kendini hissettirmiştir.¹⁵ Ziya Kazıcı Osmanlı’da Gayrimüslimlerin konumlarıyla ilgili şu yorumda bulunmuştur; “... kuruluş ve yükseliş devirlerinde tek devlet idaresine ve huzura kavuşan Gayrimüslimler, gittikçe çoğalıp zenginleşmiş, tamamen hür bir şekilde dinî yaşayışlarını, örf ve adetlerini devam ettirmişlerdir. Devlet tarafından cemaat işlerine asla müdahale edilmediği için onlar da din, dil ve milliyetlerini korumuşlardır. Bu esnada "Türkler, fetih ve fethedilen yerleri korumakla, bir başka ifade ile askerlikle meşgul idiler. Bu yüzden ticaret ve sanayide

¹⁰Ortaylı, “Millet Sistemi”, **DİA**, C:30, İstanbul, 2005, s.66.

¹¹ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 31.

¹² Yurdayın, A.g.m., s.107.

¹³ Adıyke, A.g.m., s.255-260.

¹⁴ Yurdayın, A.g.m., s.107-108.

¹⁵ Ortaylı, “Osmanlılarda Millet Sistemi”, **DİA**, C. 30, İstanbul, 2005, s. 68.

gerilemişlerdir.”¹⁶ Tanzimat Fermanı ile dini cemaatlere ayrıcalık tanıyan millet sistemi zayıflarken, eşitlikten memnun olan cemaatler yine de bu ayrıcalıklarından vazgeçmek istemişlerdir.¹⁷ Benzer bir ifadeyi Erik Jean Zürcher de bir eserinde; “Avrupalı güçler, Klasik Osmanlı yapısı içerisinde ikinci sınıf tebaa olan bu cemaatlerin konumunun iyileşmesi için baskıda bulunuyorlardı. Ağır ağır ama emin bir ilerleyişle bu cemaatler Müslüman çoğunlukla en azından kâğıt üzerinde eşitlik elde ettiler. Ama bu onları (ya da büyük güçleri) eski millet sisteminde sahip oldukları ayrıcalıklardan vazgeçmeye sevk etmiyordu.”¹⁸ şeklinde ifade ederken Avrupalı devletlerin Osmanlı’nın siyasi, idari ve sosyal yapısına müdahale ettiğini de dile getirmiştir.

Gayrimüslimlerin kendilerine verilen haklardan olabildiğince fazla yararlanma düşünceleri yerel yönetimlere de yansımıştır. Vilayetlerin idare meclislerinde eşitliği sağlamak amaçlı üyelerin yarı yarıya Müslüman ve Gayrimüslimlerden olması fikri özellikle Balkanlardaki Hıristiyan azınlıklar tarafından memnuniyetle karşılanmamıştır. Bunun nedeni ise Balkanlarda kendi nüfusları çoğunlukta olduğu için idarecilerin de aynı oranda kendilerinden olmalarını istemelerinden kaynaklanmıştır.¹⁹

XIX. yüzyılın sonlarına doğru bir milyonu bulan İstanbul nüfusunun % 44’ü Müslüman, % 42’i Gayrimüslim, % 15’i ise diğer unsurlardan oluşmaktadır. Kamu görevlilerinin % 95’i Müslüman olup, ülke içerisinde ticaretle uğraşanların toplam % 15’i Müslüman’dır. Ayrıca İstanbul dışında Anadolu’nun geneline bakıldığında azınlıkların tüm ticari faaliyetlere hâkim olduğu görülmektedir. XX. yüzyıl başlarında imparatorluğun dağılma sürecinde Türk memurlar son derece kötü koşullarda yaşarlarken, azınlıklar ticari faaliyetlerine hiçbir engelle karşılaşmadan devam etmişlerdir. Onların ticari hayata böylesine hâkim olması, kendisi de bir Yahudi olan araştırmacı Rifat Bali’ye göre Türk çoğunluğu rahatsız etmiştir.²⁰

¹⁶ Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda Hoşgörü”, **Türkler**, C.X, (Ed. Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.226.

¹⁷ Ahmad, **A.g.e**, s.54.

¹⁸ Erik Jean Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.87.

¹⁹ Şerif Mardin, “Adem-i Merkezîyet” **DİA**, C:1, İstanbul, 1988, s. 366.

²⁰ Rifat N. Bali, **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 196-198.

Niyazi Berkes'in ifadesiyle; Tanzimat'a kadar Osmanlı içerisinde "*birer küçük teokrasi*" olan Gayrimüslimler, bu dönemden itibaren gelişen "millet sistemiyle" birlikte din ve mezhep esasına dayanan bir sınıflandırma içerisine girmişlerdir.²¹ Bu sürece kadar İstanbul'daki Ermeni Patrikliği'ne bağlı olan Süryaniler, 1890'lı yılların başlarından itibaren Ermenilerden ayrılmışlardır.²² Millet Sistemi'nden anlaşılması gereken en önemli sonuç bu olmalıdır. Diğer bir ifadeyle "Millet Sistemi"ne kadar Osmanlı Devleti, tebaasını sadece iki sınıfa (Müslim-Gayrimüslim) ayırırken; Tanzimat'la birlikte aynı dinden olup, farklı inançlara sahip olan her mezhep ayrı birer "millet" olarak kabul edilmiştir. Osmanlı'da genel olarak kabul gören Müslüman Milleti, Rum Milleti, Ermeni Milleti ve Yahudi Milleti olmak üzere dört millet bulunmaktadır. Müslümanlar 'Millet-i Hâkime', Ermeniler 'Millet-i Sâdıka' olarak isimlendirilmişlerdir. Daha sonra bu milletlerin de aralarında ayrışmaların olduğu görülmektedir.²³ Bu milletler dış görünüş olarak da birbirinden ayrılmıştır. Müslümanların başlarında kavukları bulunurken, kırmızı ayakkabı giyerlerdi. Ermenilerin şapka ve ayakkabıları sarı, Rumların siyah, Yahudilerin ise maviydi. Bununla birlikte, bu farklılıklar kesin çizgiler gibi görünse de istisnai durumlar olmuştur.²⁴

İstanbul ve Kudüs'ün fethinden sonra, buraların dinî önderlikleri devam ederken, ruhani liderlerin de isteği üzerine siyasi idareleri Osmanlı tarafından idame ettirilmiştir. Gayrimüslimler, Tanzimat'a kadar süregelen zımmî statüsüne göre her türlü dinî yaşantılarında özgür, idari anlamda ise Osmanlı'ya bağlı olarak yaşamışlardır.²⁵ Osmanlı klasik idari yapılanması içerisinde gayrimüslimlerden başta haraç ve cizye olmak üzere çeşitli vergiler alınmaktaydı. Özellikle Tanzimat'la birlikte Avrupa devletlerinin Osmanlı içerisindeki Gayrimüslim tebaayla ticaret hacmini arttırması ve Gayrimüslimlerden alınan vergilerin adil olmadığı yönünde baskılarıyla, bu vergilerde değişmeler söz konusu olmuştur. Bunun sonucunda XIX.

---

²¹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.228.

²² Seyfeli, A.g.m., s.218.

²³ Adıyeke, A.g.m., s. 255.

²⁴ Adıyeke, A.g.m., s.257.

²⁵ İbrahim Özcoşar, **Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 37.

yüzyılın ilk yarısında cizye kaldırılmış, yerine “bedel-i askeriye” denilen genel bir vergi konulmuştur.²⁶

Tanzimat’la birlikte Gayrimüslimler, Millet Sistemi içerisinde yeniden konumlandırılmışlar ve dini liderler, ayrışmanın merkezinde siyasi bir güç halini almışlardır.²⁷ Gayrimüslimler kendi içlerinde dini ve hukuki serbestliğe sahip oldukları için, kendi istekleri doğrultusunda ve Müslümanlarla olan davalarında şer’i mahkemelere başvurmuşlardır. Bunun dışında evlenme, boşanma, vasiyet vs. konuları kendi dini ve hukuki sistemlerine göre düzenlemişler ve kendi mahkemelerinde karara bağlamışlardır. Alınan bu kararlar Osmanlı Devleti tarafından yerine getirilmiştir.²⁸

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın son çeyreğinde padişahın dışında bir de meclisin bulunduğu meşruti bir yönetime geçmiştir. 1876’da II. Abdülhamid’in tahta geçmesiyle ilan edilen Meşrutiyetle birlikte Osmanlı Devleti’nde Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan’dan oluşan ikili bir meclis ortaya çıkmıştır. Beş yüz yıla yakın bir süredir gayrimüslimleri içerisinde barındıran Osmanlı Devleti, bu özelliğini ilk meclise yansıtarak Gayrimüslim milletvekillerinin de mecliste yer almasını sağlamıştır. 19 Mart 1877’de ilk kez toplanan Osmanlı Parlamentosu’nda 116’sı mebus (milletvekili), 25’i ayan (senatör) olmak üzere toplam 141 üye bulunmaktadır.²⁹ Mecliste 69 Müslüman üyenin dışında, farklı dini cemaate mensup 46 Gayrimüslim milletvekili yer almıştır.³⁰ Yani Gayrimüslimler meclisin yaklaşık olarak üçte birini teşkil etmişlerdir.

Sultan II. Abdülhamid 1908 yılında, Meşrutiyet’i ikinci kez ilan etmiştir. Padişah yeniden yönetimde daha güçlü bir vaziyette yerini almıştır. Gayrimüslimler ilk dönemdekine oranla daha az sayıda ve oranda olsalar da bu dönemde de mecliste yerlerini almışlardır. Mebusların sayıları, dini ve milliyeti ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Enver Ziya Karal’a göre; mecliste 200’ü Müslüman, 40’ı

²⁶ İlber Ortaylı, “Osmanlılarda Millet Sistemi”, **DİA**, C. 30, İstanbul, 2005, s. 66.

²⁷ Bilal Eryılmaz, “Millet Sistemi”, **Osmanlı Ansiklopedisi - 6 (Tarih Medeniyet Kültür)**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.91.

²⁸ Ayhan Öztürk, “19. Yüzyıl Mardin’inde Müslim-Gayrimüslim İlişkilerine Örnekler”, **I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. İbrahim Özcoşar), İstanbul, 2006, s. 519-520.

²⁹ H. Tahsin Fendoğlu, “1876 Anayasası veya Monarşik Modernleşme Dönemi(1876-1908)”, **Türkler**, C:14, (Ed. Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.744.

³⁰ Cevdet Küçük, “Abdülhamid II”, **DİA**, C:1, İstanbul, 1988, s.217.

Gayrimüslim toplam 240 milletvekili vardır. Müslümanların 150'si Türk, Arnavut ve Kürt'tür. Gayrimüslimlerin ise 18'i Rum, 12'si Ermeni, 4'ü Bulgar, 3'ü Musevi, 2'si Sırp ve biri Ulah (Macar)'dır.³¹ Müslümanlardan geriye kalan 50'si hakkında bir malumat bulunmamaktadır.

Gayrimüslim mebusların I. ve II. Meşrutiyet döneminde bakanlıklar da yaptıkları görülmektedir. I. Dönemde Marko Paşa, Mekteb-i Tıbbiye Nazırlığı yaparken; II. Dönemde de Gabriyel Noradokyan Efendi, Ticaret ve Nafia Nazırlığı görevini yürütmüş, Dimitri Mavrokordato Efendi, Orman-Maadin ve Ziraat Nazırlığı yapmış ve son olarak, Aristidi Paşa, Orman ve Maadin Nazırı olarak görev yapmıştır. Bunun dışında Oksanti Efendi'de bir yandan mebusluk yaparken, diğer yandan Metropolitlik görevini devam ettirmiştir.³²

II. Meşrutiyet'in ardından son Osmanlı Meclisi; Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan olarak dört dönem faaliyetlerini yürütmüştür. 17 Aralık 1908 (R. 4 Kanunu Evvel 1324)³³'de başlayan faaliyetler, 16 Mart 1920'de İngilizlerin İstanbul'u işgalinin ardından 18 Mart'ta meclisin kendisini fesh etmesiyle son bulmuştur.³⁴ Bu olaydan yaklaşık bir ay sonra Ankara'da 23 Nisan 1920'de yeni bir meclis kurulmuştur.³⁵ Bu meclis, 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla birlikte yönetimin de merkezi olmuştur.³⁶

Ankara'da yeni bir meclis kurulsa da Devlet'in resmi olarak ilan edilmesi yaklaşık 3 yıl sürmüştür. Bu süre zarfında TBMM I. dönemini tamamlamış ve 11 Ağustos 1923'te II. dönem başlamıştır.³⁷ Cumhuriyeti ilan eden hükümette Gayrimüslim milletvekilleri II. dönemden itibaren mecliste yerini almaya başlamıştır. Türkiye'nin ilk Gayrimüslim milletvekili Osmanlı Mebusan Meclisi'nde de iki dönem mebusluk yapan Ermeni asıllı Van milletvekili Münib Boya'dır.

³¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi 9. Cilt - II. Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, TTK, Ankara, 1996, s.62-63.

³² İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi - I. ve II. Meşrutiyet Ayan ve Mebusan Meclisleri Üyelerinin Özgeçmişleri - II. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1997, s.3.

³³ **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, Cild:1, Devre: 1, İstanbul, 1324, s.2.

³⁴ **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, C:1, D: 4, İstanbul, 1336, s. 493-497.

³⁵ **Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, C:1, İçtima: 1, Ankara, 1920, s.1.

³⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C: 8, İ: 43, Ankara, 1923, s.80-99.

³⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C: 1, İ: 1, Ankara, 1923, s.2.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kuruluşundan, 1946'ya kadar tek partinin hâkim olduğu bir dönem yaşanmıştır. Bu dönem içerisinde çok partili hayata geçiş için çeşitli teşebbüslerde bulunulsa da çok partili hayata geçiş tam anlamıyla 1946 yılına kadar mümkün olmamıştır. Dolayısıyla bu döneme kadar meclis içerisinde bir çoğulculuk söz konusu olmamıştır. Ancak meclis içerisinde farklılıklar çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların belki de en belirgin olanı meclise giren gayrimüslim milletvekilleridir.

Gayrimüslim milletvekilleri, aralıksız olarak II. dönemden XI. döneme kadar kesintisiz olarak TBMM'de yer almışlardır. Gayrimüslimler bu döneme kadar Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin yanında bağımsız olarak da mecliste çalışmalara katılmışlardır. Tek parti yönetiminin hakim olduğu 1946 yılına kadar meclise bağımsız olarak giren milletvekillerinin çoğu esasında CHP'nin desteklediği kişilerdir. 1946 yılında DP'nin meclise girmesiyle çok sayıda milletvekili bu partinin çatısı altında milletvekilliği yapmış, hatta bazıları da 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından Yassıada'da çok ağır suçlamalarla yargılanmışlardır. Bu milletvekillerinden bazıları orada hayata veda edince, mensubu bulunduğu cemaatler tarafından çok ağır bir şekilde dönemin askeri idaresi eleştirilmiştir. Müdahale sonrasında askeri vesayetın korumasında ortaya çıkan Temsilciler Meclisi'nde Yahudi, Rum ve Ermeni cemaatlerini temsilen üç kişi Devlet Başkanı Temsilcisi olmuştur. Askeri müdahale sonrasında ortaya çıkan ve 1980 yılına kadar devam eden Cumhuriyet Senatosu'nda da, DP'nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi (AP)'nden Ermeni asıllı Berç Sahak Turan, İstanbul senatörü olmuş ve üç dönem partisini temsil etmiştir.³⁸

1964 yılından 1995 yılına kadar TBMM'de hiçbir Gayrimüslim cemaatin temsilcisi yer almamıştır. Sebebi tam manasıyla bilinemeyen otuz bir yıllık sürenin ardından Tansu Çiller dönemindeki Doğru Yol Partisi çatısı altında Yahudi asıllı işadamı Cefi Kamhi milletvekili olarak meclise girmiştir. İki yıllık bir sürenin

---

³⁸ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1998, s.289.

ardından önce partisinden istifa edip kısa bir süre bağımsız olarak görevine devam etmiş, sonrasında da Demokrat Türkiye Partisi'ne katılmıştır.³⁹

Meclis çalışmalarını etkileyen birçok olayın olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra 1929 dünya ekonomik buhranı yaşanmıştır. Bu arada 1930'lu yılların ortalarından sonuna kadar geçen süreçte Türkiye'yi siyasi olarak etkileyen diğer bir sorun ise Hatay'ın durumu olmuştur. Uzun süre başta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Başbakan ve TBMM'nin yakından ilgilendiği bu konu bir iç mesele gibi görülmüştür. Nihayet önce bağımsız bir devlet haline gelen Hatay 1939 yılında halkının kendi iradesiyle Türkiye Cumhuriyeti'ne dâhil olmuştur.

Aynı dönemde 1939 öncesinden dünyayı etkilemeye başlayan II. Dünya Savaşı başlamış her ne kadar kronolojik olarak 1943 yılı savaşın sonu olarak gösterilse de etkisi sonraki yıllarda da devam etmiştir. Dünya'nın siyasi, iktisadi ve içtimai durumunu derinden etkileyen bu iki olay Türkiye'yi de her yönüyle etkilerken, özellikle II. Dünya Savaşı'nın öncesi, ilerleyiş süreci, sonrası ve Türkiye'ye olan etkileri TBMM'de oldukça yoğun konuşulan, tartışılan bir konu olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın yansımalarından biri olarak Varlık Vergisi Kanunu (1942) meclisin en önemli konularından biri olmuştur. Başta meclisteki temsilcileri olmak üzere gayrimüslimlerin tepkisine yol açan bu konu, kimilerine göre CHP'nin oy kaybetmesine yol açmıştır. Bunun nedeni ise Varlık Vergisi Kanunu doğrultusunda alınacak olan verginin sadece zengin gayrimüslimlerden alınarak ortaya adaletsiz bir durumun çıktığının düşünülmesidir. Mecliste de hararetli bir şekilde tartışılan Varlık Vergisi 1943 yılında kaldırılmıştır. Kanun, DP'nin 1946'da meclise girmesiyle başlayıp, 1950'deki iktidara giden yolda gayrimüslimlerin bu partiyi desteklemesinde de etkili olmuştur. DP de gayrimüslimlerin verdiği desteği belki de karşılıksız bırakmamak adına 1946'dan itibaren Ermeni, Yahudi ve Rum birçok milletvekiline partisinde siyaset yapma imkânı tanımıştır.

DP ile Gayrimüslim vatandaşların ilişkileri 6 ve 7 Eylül 1955 yılında gerçekleşen olaylarla bir nebze de olsa yara almıştır. Özellikle Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve düzenlenen bombalı saldırı, Türkiye'nin büyük tepkisiyle karşılaşmış,

---

³⁹ Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, **TBMM Albümü (1920-2010) 3. Cilt 1983-2010**, Ankara, Haziran 2010, s.1339.

aynı dönemde Kıbrıs'ta cereyan eden Türk-Rum gerginlikleri de halkın, başta Rumlar olmak üzere dolaylı da olsa diğer cemaatlere bakışında olumsuz etkilere yol açmıştır. Bu durum ülkede çeşitli olayların yaşanmasına neden olmuştur.

Türk-Rum gerginliğini arttıran başka bir olay ise 1960'lı yıllardan itibaren 1970'li yıllara kadar Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kıbrıs sorunu olmuştur. 1974 yılında Bülent Ecevit'in başbakanlığı döneminde Kıbrıs'a yapılan çıkarma bir yandan Rumlarla olan ilişkileri olumsuz yönde etkilerken, öbür taraftan Türkiye'ye uygulanan ambargo ülkeyi ekonomik anlamda olumsuz etkilemiştir. Aynı dönemde Ermeni Asala terör örgütünün yurt dışındaki Türk büyükelçilerine karşı yapılan terör saldırıları Türkiye'yi yine gerginliğin ortasına atmıştır. Ancak her iki sorunun yaşandığı süreçte de mecliste herhangi bir Gayrimüslim milletvekili bulunmamaktadır.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi Türkiye genelinde olduğu gibi gayrimüslimler üzerinde de önemli etkiye sahip olmuştur. Darbenin ardından DP Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'in yanı sıra DP'ye mensup bazı gayrimüslim milletvekilleri de; Yassıada mahkemelerinde yargılanmışlardır. Hatta yargı sürecinde ölen gayrimüslim milletvekilleri olmuştur.

27 Mayıs'ın ardından 12 Mart 1971 askeri muhtırası ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleşmiştir. Türk Siyasi Tarihi'ni derinden etkileyen bu iki olay, Gayrimüslim milletvekillerinin mecliste olmadığı bir süreçte olmuştur. 28 Şubat 1997'de Necmettin Erbakan'ın başında bulunduğu Refah-Yol hükümetine müdahalenin yapıldığı dönemde mecliste gayrimüslimleri temsil eden tek milletvekili Cefi Kamhi'dir. Dolayısıyla 12 Mart ve 12 Eylül'den ziyade 28 Şubat sürecinin Gayrimüslim milletvekillerinin meclis çalışmalarını etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

1. BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİ GAYRİMÜSLİM MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

I-YAHUDİ MİLLETVEKİLLERİ

A. BAHİRE BEDİZ MOROVA

TBMM'nin IV. döneminde, 5 Aralık 1934'de dönemin başbakanı İsmet İnönü, mecliste kadının önemi ve Türk kadınının tarihi süreçte yaptığı fedakârlıklar ve kahramanlıkları anlatan uzun bir konuşma yapmıştır. İnönü'yle birlikte 191 arkadaşının daha birlikte verdiği kanun teklifiyle, mecliste yapılan oylamada anayasanın 10. ve 11. maddelerinin değişmesine dair bir karar çıkmıştır. Bu iki maddenin birlikte değişmesiyle erkeklerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup, yirmi iki yaşını bitiren kadınlara seçme hakkı, otuz yaşını bitiren kadınlara da seçilme hakkı verilmiştir.⁴⁰ İşte kadınlara bu hakkın verilmesinin ardından yapılan ilk seçimde 18 kadın yurdun çeşitli yerlerinden milletvekili seçilerek mecliste yerini almıştır.

1935 yılında meclise giren 18 kadın milletvekilinden birisi olup, aynı zamanda V. dönemde seçilmiş bir gayrimüslim bayan milletvekilidir. Yahudi asıllı Bahire Bediz Morova'nın mesleği öğretmenlik olup, Bolu'da belediye meclis üyeliği yapmış, V. yasama döneminde Konya'dan milletvekili olarak meclise girmiştir.⁴¹

1897 yılında Bosna'da doğmuş olan Bahire Bediz Morova'nın babasının adı Bedi, annesinin adı Hasbi Esmadır. Evli ve bir çocuk annesi olan Bahire Bediz, Lozan'dan sonra İstanbul'a göç eden 5 çocuklu bir aileden gelmektedir. İlk ve orta öğretimini Bolu'da tamamlamış ve ilk görevine de buradaki Bolu Kız Sanat Mektebi'nde Fotoğraf öğretmeni olarak başlamıştır. 1927'de gözlerinde meydana gelen bir hastalık dolayısıyla öğretmenliği bıraktıktan sonra siyasetle iştiğal eden

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi IV. Dönem, C:25, B: 4, Ankara, 1934, s.82-85.

⁴¹ Güneş, A.g.e., s.483; Yeşilyurt, A.g.e, s. 79-81.

Morova, Cumhuriyet Halk Fırkası ve halk evlerinde hizmetlerde bulunmuş, Bolu Belediye Meclis Üyeliği yapmıştır. Bahire Bediz, 1965 yılında ölmüştür.⁴²

V. dönemde Konya'dan milletvekili olarak seçilen Bahire Bediz Morova'nın meclis içerisinde herhangi bir katılımının söz konusu olmadığı görülmektedir. Sadece Gümrük ve İnhisarlar Encümeni üyeliği yapmıştır.⁴³

B. SAMOEL ABRAYAYA MARMARALI

1880 yılında İzmir'de doğan Samoel Abravaya Marmaralı'nın babası Yahudi asıllı Bünyamin, annesi Rum asıllı Rina'dır. Mesleği doktorluktur. 1897'de İzmir İdadisini, 1903'te de İstanbul Mülkiye Tıbbiyesi'ni bitirmiştir⁴⁴. Göreve 1904 yılında Selanik'e bağlı Tikveş Kazası Belediye Tabipliğiyle başlamış olan Abravaya Marmaralı, sırasıyla; 1907 yılında Dedeoğaç Belediye Tabipliği yapmış, 1909'da Darülfünun Tıp Fakültesi Seririyat Dahiliye asistanlığına atanmış, 1910 yılında da dahiliye şefi olmuştur. 1918 yılında Tıp Fakültesi Müderris Muavinliği görevine başlayan Abravaya Marmaralı, 1935 yılında yapılan seçimlerde V. dönem Niğde milletvekili olarak meclise girmiştir. VI. dönemde de yine Niğde'den milletvekili seçilen Marmaralı; Fransızca, Almanca ve Rumca bilmektedir.⁴⁵ Evli ve üç çocuğu bulunan Abravaya Marmaralı 1953 yılında ölmüştür.⁴⁶

İzmir'de doğmasına rağmen V. ve VI. dönemlerde Niğde'den milletvekili seçilen Abravaya Marmaralı, 17 Şubat 1935 tarihli seçim tutanağı ile 1 Mart 1935'te Meclis'e katılmıştır. Neden Niğde'den milletvekili olduğuna dair bir malumat bulunmamaktadır. Dönem boyunca Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümeni (Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu) üyeliğinde bulunmuştur. Genel Kurul'da, Taptas Nikola gibi Abravaya Marmaralı da Atatürk'ün cenaze merasimi için yapılacak sarfiyat hakkındaki kanun dolayısıyla bir konuşma yapmıştır. Meclis zabıtlarında kayıtlı tek konuşması da budur. Abravaya Marmaralı 14 Kasım 1938'te; *“Arkadaşlar, şimdiye kadar, son dakikaya kadar huzurunuzda çıkmak şerefine mazhar olub da söz söyleyeceğimi katiyen bilmiyordum. Fakat son dakikada, kırılacak*

⁴² Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.273; Güneş, **A.g.e.**, s.483.

⁴³ Güneş, **A.g.e.**, Ankara, s.483.

⁴⁴ **Cumhuriyetin 50. Yılında Niğde (1973 İl Yıllığı)**, Niğde, 1973, s. 399.

⁴⁵ Güneş, **A.g.e.**, s.600; Yeşilyurt, **A.g.e.**, s. 91; Yıldırım, Zeynel, **A.g.e.**, s.349.

⁴⁶ Güneş, **A.g.e.**, s.600.

derecede çarpan kalbimin heyecanı beni buraya şevketti. Buraya geldiğim dakikada dahi ne söyleyeceğimi bilmiyorum. Atatürkün büyüklüğü, Atatürkün dehası, Atatürkün eseri hakkında neler söylendi, neler yazıldı. Kütüphaneler dolusu kitaplar mevcud. Radyoda neler dinledik. Bunlara ilâve edecek söz bulmak şimdilik benim için kabil değildir. Esasen maksadım bunlardan bahsetmek değildir. Güzümün önünde hazin ve elim tabloyu gördüğüm zaman elini, ayağını seve seve öptüm. Fakat bu dakikada o arzu yine bende uyandı ve huzurunuzda - Huzurunuz diyorum. Çünkü huzurunuz demek doğrudan doğruya Atatürkün huzuru manevisi demektir - (Alkışlar, Bravo sesleri). Eğilmek ve milyonlarca defa elini, ayağını öpmek için buraya geldim. (Alkışlar). Sağ olsun Türk milleti.. (Alkışlar).’’⁴⁷ Şeklinde yaptığı konuşmasıyla Atatürk’ün büyüklüğü ve ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Sözleri alkışlarla kesilmiştir. Ancak sarf ettiği sözlerin sadece kendisini bağlayıcı olduğu, Taptas Nikola gibi konuşmasını bağlı bulunduğu cemaate ithaf etmediği görülmektedir.

C. AVRAM GALANTİ BODRURLU

1874⁴⁸ Bodrum doğumlu olup İspanya’dan gelen Sefarad Yahudilerindendir. Babasının adı Mişon, annesinin adı Coya’dır. Temel eğitimini Talmud Tora ve Terakki adlı dini okullarda alan⁴⁹ Avram Galanti Bodrumlu İzmir’de idadi tahsili yapmış olup, Almanca, Arapça, İbranice, Rumca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve İspanyolca lisanlarını bilmektedir.⁵⁰

Tarihçi ve dil bilimci olan Avram Galanti, bunun yanında tarih araştırmacısı bir yazardır. Çok yönlülüğüyle dikkat çeken Avram Galanti, Rodos İdadisi Riyaziye (Matematik) muallimliği, Rodos ve Kahire İttihat ve Terakkî Fırkası üyeliği, Şurâyı Ümmet, Şurâyı Osmâni, Meşveret Partisi üyeliği, Kahire Le Progres, Le Courier De Turquie Gazetelerinde yazarlık yapmıştır. Bunun yanında; Bahriye Nezâreti Tercüme Kalemî memurluğu, Daru’l-Fünûnda Profesör yardımcılığı, Hilal-i Ahmer (Kızılay)

⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi V. Dönem, C:27, B: 4, Ankara, 1938, s.40.

⁴⁸ Avram Galanti’nin doğum tarihi hakkında farklı kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Bazı kaynaklarda 1873 olarak verilen doğum yılı TBMM albümünde kendi beyanına göre 1874 olarak verildiği için TBMM albümü esas alınmıştır. Bkz; Cumhuriyetin 50. Yılında Niğde 1973 İl Yıllığı, Niğde, 1973, s.400; Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.419; Rifat N. Bali, “Avram Galanti’nin Hayatı ve Eserlerinin Bibliyografyası”, Arabi Harfler Terakkimize Mani Değildir, (Ed. Avram Galanti), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1996, s.4.

⁴⁹ Bali, A.g.e., s.4.

⁵⁰ Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.419.

kâtibi ve mütercimliği, Hilal-i Ahmer Mecmuası (Kızılay Dergisi) yazarlığı ve Portekiz Akademisi üyeliği de yapmış olduğu görevler arasındadır.⁵¹

Avram Galanti Bodrumlu, 28 Şubat 1943 tarihindeki VII. dönem seçimlerinde Niğde'den milletvekili olmuştur. Samoel Abravaya Marmaralı gibi O'da Niğde'li olmamasına rağmen buradan milletvekili seçilmiştir. Bir dönem milletvekilliği yapan Avram Galanti, tekrar milletvekili seçilemeyince Ankara'dan İstanbul Kınalıada'daki evine yerleşmiştir. Hayatı boyunca birçok kitap, makale vs. çalışmalarda bulunan Galanti'nin, sahip olduğu 2000 ciltlik kütüphanesi, 1961 yılında 88 yaşında ölümünün ardından vasiyeti üzere Hahambaşılığa bağışlanmıştır.⁵²

VII. dönemde bağımsız olarak Niğde'den milletvekili seçilen Avram Galanti Bodrumlu, 1943 ile 1946 yıllarında milletvekilliği yapmıştır. O dönem Niğde'den gösterilen sekiz adaydan yedisi milletvekili seçilirken, Niğde'nin yerel gazetesi hem 26 Şubat 1943'te seçim öncesi yayınladığı adayların listesinde⁵³, hem de seçimden sonra 5 Mart 1943 tarihli gazetesinde seçilen milletvekillerini yayınladığı listede Avram Galanti'yi listenin en başında göstermiştir.⁵⁴ Milletvekilliği süresince sadece Üniversiteler Kanunu ile ilgili söz almıştır. Uzun bir konuşma yapan Galanti, kendisi de üniversitede görev almış bir profesör olarak, üniversitelerde görev alan akademisyenlerin üstün vasıflara sahip olması gerektiği ve en azından üç dil bilmesi gerektiği vurgusu yapmıştır.⁵⁵ Galanti bu konuşmanın dışında mecliste konuşma yapmamıştır. L'Etoile Du Levant gazetesi sahibi ve başyazarı olan Avram Benaroya bir yazısında; *"Tek Parti döneminde yurttaş yaratma ve azınlıkları Türkleştirme siyasetinin felsefesinin Türk dilini, kültürünü ve ülküsünü özümseme olduğunu ancak bağımsız milletvekilleri Samoel Abravaya ve Avram Galanti'nin "Türk" sayılmadıklarından milletvekili olmalarına rağmen CHP'nin Parti Meclisi toplantılarına katılmadıklarını"* belirtmiştir. Benaroya'ya göre bu şekilde Türkiye siyasetinde bir 'ötekileştirme' düşüncesinin var olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.⁵⁶

⁵¹ Yeşilyurt, **A.g.e.**, s.98-100; Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.419.

⁵² Bali, **A.g.e.**, s.12.

⁵³ **Niğde Gazetesi**, Sayı: 760, 26 Şubat 1943, s.1.

⁵⁴ **Niğde Gazetesi**, S: 761, 5 Mart 1943, s.1.

⁵⁵ **TBMM Tutanak Dergisi VII. Dönem**, C:24, B: 61, Ankara, 1946, s.119.

⁵⁶ Rıfat N. Bali, **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Devletin Örnek Yurttaşları (1950-2003)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, s.15

Avram Galanti Bodrumlu, mecliste bir dönem görev yapmasına rağmen, milletvekili olmadan önce de çok çeşitli faaliyetler yürütmüş ve çeşitli alanlarda araştırmalar yapmıştır. Özellikle mensubu olduğu Musevi cemaatiyle ilgili yapmış olduğu çok yönlü araştırma ve bunun sonucunda edindiği bilgileri çeşitli yollar ve yöntemlerle farklı noktalara ulaştırması, yine cemaatiyle ilgili olarak öncülük yaptığı eğitim-öğretim kurumları, bunlardan sadece birkaçıdır. Bunlarla ilgili olarak kısaca değinecek olursak; Avram Galanti'nin ailesi, birçok kuşak din adamı yetiştirmiş bir Sefarad Yahudisi olup; bu durum kendi aldığı temel eğitimini de etkilemiştir. Dini bir okul olan 'Talmud Tora' ve 'Terakki' okullarında eğitim gören Galanti, burada önce İbranice, Yahudi İspanyolcası ve Fransızca daha sonra da Türkçeyi ve Arapçayı öğrenmiştir. Aldığı bu eğitim ilerleyen yıllarda Rodos'ta kuruculuğunu üstlendiği 'Tiferet İsrail' okulunu açmasında etkili olmuştur. Dünya Yahudilerince çok okunan 'Alliance İsrailite Universelle (AIU)' adındaki dergide yayınladığı makaleyle Yahudi hayırseverlerden okulu için maddi destek istemiştir. Bu çabalarının karşılık bulması Avram Galanti'nin bu okula bir de kız okulunu eklemesini sağlamıştır. Okullarında Fransızca'ya ağırlık verilmesi, Galanti'yi bu konuyla ilgili AIU yönetimiyle karşı karşıya getirmiştir. Avram Galanti Türk Yahudileri'nin Türkçe'yi bilmelerinin gerekli olduğunu düşündüğü için Türkçe'ye önem verilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁷

Avram Galanti'nin TBMM'de milletvekili olmadan önce Osmanlı döneminde de siyasetle dolaylı da olsa ilgili olduğu görülmektedir. Sultan II. Abdülhamid döneminde 'sansürcü' olarak görev alırken, bir taraftan da İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuş ve sonrasında Mısır'a gitmiş ve burada Jön Türklerle tanışmış, Paris'te toplanacak olan Jön Türk kongresi için Yahudi komitesinin desteğini teklif edecek kadar yakın ilişkiler kurmuştur. Galanti, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecin de de Atatürk'ün yanında yer almıştır.⁵⁸

Mısır'da bulunduğu dönemde Sudan'ı ziyaret eden Galanti, 28 Ocak 1907 yılında burada bir Yahudi devleti kurulması düşüncesiyle 'Yahudi Müstemleke

---

⁵⁷ Bali, "Avram Galanti'nin Hayatı ve Eserlerinin Bibliyografyası", **Arabi Harfler Terakkimize Mani Değildir**, (Ed. Avram Galanti), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1996, s.4-5.

⁵⁸ Bali, A.g.m., s. 6-10.

Tasarısı' hazırlayarak Londra'daki kısa adı JTO olan Yahudi Toprağı Örgütü'ne göndermiştir.⁵⁹

II. ERMENİ MİLLETVEKİLLERİ

A. MÜNİB BOYA

Münib Boya, Temmuz 1923'teki II. Yasama Dönemi'nde TBMM'ye giren ilk Gayrimüslim milletvekilidir. Van'dan TBMM'ye giren Münib Boya, Cumhuriyet dönemindeki vekilliğinin öncesinde, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin; III. döneminde Hakkâri, IV. dönem Van'dan mebus olarak seçilmiş ve görev yapmıştır.⁶⁰

1872 yılında Van'da doğmuş olan Ermeni asıllı Münib Boya'nın babası Mustafa Bey, annesi Gülnaz hanımdır⁶¹. Melek Hanım'la evli olan Boya'nın Meliha, Yurdanur, Feriha ve Adnan adında dört çocuğu bulunmaktadır. Münib Boya 1953'te ölmüştür.⁶²

Arapça, Farsça ve Ermenice bilen Münib Boya⁶³, 1885'te Van Rüştiyesi'ni bitirmiştir. Mesleği mutasarrıflık olan Boya, ilk olarak Van Vilayeti Yazı İşlerinde aday memur olarak göreve başlamıştır.1892'de bu kalemde müsevvidlik (taslak hazırlama) görevine, 1896'da mümeyyizliğe⁶⁴ yükselmiştir. Bunun yanında birçok kez Van Vilayeti mektupçuluğuna vekâlet etmiş olan Boya, 1910'da Basra Vilayeti İdare Meclisi Başkâtipliğine atanmıştır. Bu süre içerisinde Şirvan İlçesi Kaymakamlığı'na da vekâlet etmiştir (12 Haziran 1910-12 Ekim 1910).⁶⁵

23 Nisan 1914'te Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Hakkâri'den mebus olarak seçilmesine kadar sırasıyla Basra ili tahrirat mümeyyizliği (1911), tahrirat

⁵⁹ Bali, A.g.m., s.8.

⁶⁰ Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, **TBMM Meclis Albümü 1.Cilt 1920-1950**, Ankara, Haziran 2010, s.122.

⁶¹ Süleyman Yeşilyurt "Ermeni Yahudi Rum Asıllı Milletvekilleri" adlı eserinde Münib Boya'nın babasının Süryani, annesinin Ermeni olduğunu belirtmektedir. Bkz: Süleyman Yeşilyurt, **Ermeni Yahudi Rum Asıllı Milletvekilleri**, Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2009, s.57.

⁶² Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927 III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1995, s.783-784.

⁶³ Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.122.

⁶⁴ Mümeyyiz: Bir dairede yazıcıların yazdıklarını düzeltten kâtip bkz: Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 2005, s.723.

⁶⁵ Öztürk, **A.g.e.**, s.783

mektupçuluğu (1912)⁶⁶, Van İli Genel Meclis üyeliği ve il komisyonu üyeliği (1913) yapmıştır. Daha sonra bu komisyonun başkanlığına vekâlet etmiştir. Hakkâri'den Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilen Münib Boya, 13 Şubat 1919'da meclisin kapanmasına kadar bu görevi sürdürmüştür. 1919 yılının Ocak ayında Van Vilayeti Mektupçuluğu'na atanan Boya, kısa bir süreliğine İstanbul İaşe Genel Müdürlüğü Nakliyat Müdürlüğü de yapmıştır. 16 Şubat 1920'de dördüncü dönem Van Mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a seçilen Münib Boya, meclisin kapanışına kadar bu görevine devam etmiştir.⁶⁷

Osmanlı döneminde Hakkâri ve Van vilayetlerinden mebus seçilen Münip Boya, devletin çeşitli kademelerinde memuriyet ve üst düzey idarecilik görevleri yapmıştır. Ayrıca Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi'nde de milletvekili olmuş, geçiş dönemi içerisinde de çeşitli devlet kademelerinde görev yapmaya devam etmiştir. 24 Şubat 1920'de Büyük Millet Meclisi Hükümetince Siirt Sancağı Mutasarrıflığına getirilen Münib Boya, bu görevi yaklaşık olarak iki yıl sürdürdükten sonra, yine meclis tarafından Hakkâri Mutasarrıflığı'na getirilmiştir. TBMM'de 19 Temmuz 1923'te yapılan seçim sonrasında, ikinci dönem Van milletvekili seçilen Münib Boya aralıksız olarak yedinci döneme kadar bu görevini devam ettirmiştir. Milletvekilliği süresince; Posta ve Telgraf, Lâyiha (Kanun Tasarısı), Memurin Muhakemat (Memurların Yargılanması), Kavanini Maliye (Maliye Kanunu), Mübadele (Nüfus Değişimi), İmar ve İskân komisyonu gibi çeşitli komisyonlarda görev yapmıştır.⁶⁸

II. dönemden başlayarak VII. Dönemde dahil olmak üzere aralıksız olarak altı dönem Van Milletvekilliği yapan Münib Boya'nın meclis çalışmalarına fazla katılmadığı görülmektedir.

II. Dönemde, 'Posta ve Telgraf, Lâyiha, Memurin Muhakemat, Kavanini Maliye, Mübadele, İmar ve İskân komisyonlarıyla, 'Yanık Yerler' için kurulan

---

⁶⁶ Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.122; Öztürk, **A.g.e.**, s.783.

⁶⁷ Öztürk, **A.g.e.**, s.783.

⁶⁸ Öztürk, **A.g.e.**, s.783-784.

komisyonda görev yapan Münib Boya⁶⁹, III. ve IV. dönemlerde de Dilekçe komisyonlarında çalışmıştır.⁷⁰

II. ve IV. dönemlerde meclis çalışmalarında bulunan Münib Boya, II. dönemde belediye vergi ve Fotoğrafleriyle ilgili kanun layihası nedeniyle yaptığı kısa ve özel bir içeriğe sahip olmayan konuşmanın dışında⁷¹, IV. dönemde devlet bünyesinde çalışan memur ve müstahdemlerin işten ayrıldıktan sonra alacakları tazminatla ilgili bir konuşma yapmıştır.⁷² Aynı dönemde Evkaf Umum Müdürlüğü'nün 1927 yılı bütçesinin beşinci maddesinin değiştirilmesiyle ilgili konuşma yapmıştır.⁷³

Münib Boya, devletin genelini ilgilendiren konuların yanı sıra, milletvekili olduğu Van'ı yakından ilgilendiren konuları da meclisin gündemine getirmiştir. II. Dönemde Ziraat Bankası'nın Van Şubesi'nin sermayesinin arttırılmasına dair meclise bir önerge⁷⁴ veren Boya, aynı dönemde Erzurum-Van yolunun tamirine ilişkin de bir öneriyi meclise sunmuş ancak verilen önergelerle ilgili bir konuşma yapmamıştır.⁷⁵

B. BERÇ TÜRKER KERESTECİ

Berç Türker Keresteci, Afyon'dan V. VI. VII. dönemler olmak üzere üç dönem üst üste bağımsız olarak milletvekili seçilmiş, meclis çalışmalarına da aktif olarak katılmıştır. Mesleği bankacılık olan Berç Türker, Ermeni asıllı milletvekillerindedir.

1870 İstanbul doğumlu olan Berç Türker⁷⁶, Ermeni asıllı Mıgırdıç Nişan'ın oğludur. Babasını küçük yaşta kaybeden Berç Türker, Maliye Tercüme Kalem

⁶⁹ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927 III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1995, s.784.

⁷⁰ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931 III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1995, s.613; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem 1931-1935 II. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1996, s.588.

⁷¹ **TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem**, Cilt: 6, Birleşim: 104, Ankara, 1340, s.57.

⁷² **TBMM Zabıt Ceridesi IV. Dönem**, C: 6, B: 31, Ankara, 1932, s.65.

⁷³ **TBMM Zabıt Ceridesi IV. Dönem**, C: 23, B: 77, Ankara, 1932, s.392.

⁷⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem**, C: 8, B: 44, Ankara, 1340, s. 958.

⁷⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem**, C: 8, B: 1, Ankara, 1340, s. 1022.

⁷⁶ Türk Parlamento Tarihi'nde 1870 olarak verilen Berç Türker'in doğum tarihi, TBMM albümünde 1871 olarak verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939) II. Cilt (Özgeçmişler)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2001, s.5; Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.373.

Müdürü olan amcası Bedros Keresteciyan tarafından büyütülmüştür. Mekteb-i Sultâni (Galatasaray Lisesi) ve Robert Kolejlerini bitirdikten sonra Maliye Nezareti'nde göreve başlamıştır. 1887'de göreve başladığı Osmanlı Bankası bünyesinde çeşitli kademelerde görev almıştır. 1910 yılında müdür yardımcılığına, daha sonra da İstanbul Merkez Müdürlüğü'ne yükselmiş, 1927 yılında da emekli olmuştur. Sonrasında Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında yer almış ve yirmi yıl kadar yönetim kurulu üyeliğinde bulunmuştur. Bunun yanı sıra Eskişehir Çimento Şirketi Murakıplığı, Ziraat Bankası müşavirliği yapan Türker; Ermenice, Rumca, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, İspanyolca dillerini bilmektedir.⁷⁷ Milletvekilliğinin ardından 25 Aralık 1948'de Bakanlar Kurulunca ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayıyla Ziraat Bankası'na Ticaret Bakanlığı üyesi olarak atanmış ve bankacılık mesleğine geri dönmüştür.⁷⁸ Evli ve bir çocuğu olan Berç Türker, 27 Temmuz 1949'da ölmüş ve İstanbul'da Şişli Ermeni Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.⁷⁹

Afyon Karahisar'dan V, VI ve VII. Dönemde milletvekili seçilen Berç Türker⁸⁰, meclise giren Gayrimüslim milletvekilleri içerisinde en yoğun şekilde meclis çalışmalarına katılanlar arasındadır.

Berç Türker, V. dönemde ilk olarak adaylığını koyarken yayımladığı programda; *"Ben Türk yurttaşım. Bu memleketin terakkisine bütün kalbimle çalışmak benim emelimdir. ...Ben azınlık mümessili olarak değil, surf, müstakil bir Türk yurttaşı olarak namzetliğimi koyuyorum."* sözlerini sarf ederek sadece mensubu bulunduğu Ermeni cemaatini değil tüm milleti temsil edeceği vurgusunu yapmıştır. Berç Türker seçim sonucunda Afyon'dan milletvekili seçildikten sonra şu sözleri sarf etmiştir; *"Yedi seneden beri işten çekilmiştim, fakat daima sevgili yurdum için çalışmak arzusunu duyuyordum. Bu sefer fırsat geldiğinden beni müstakil sayılab seçmelerini Afyonlu yurttaşlarımdan rica ettim. Türk Cumhuriyetine sadık olan Ermenilerin azlık teşkil ettikleri için ayrı bir unsur addedilmemelerini eskiden beri arzu ederdim. Hepimizin gözünün nuru olan ve tahakkuk ettirdiği büyük işlerle evrensel bir şöhrat kazanan Cumhurreisimiz büyük Atatürk'ün inkılâplar sayesinde*

⁷⁷ Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.373; Güneş, **A.g.e.**, s.5; Yeşilyurt, **A.g.e.**, s.67-69.

⁷⁸ **Cumhuriyet Arşivi**, Dosya: 31-20, Fon: 301812, Kutu No: 118, Dosya Gömleği No: 84, Sıra No: 13.

⁷⁹ Güneş, **A.g.e.**, s.6.

⁸⁰ **Afyon İl Yıllığı**, Afyon, 1967, s.1.

*Türkiye'de artık "azlık" ve "gayrimüslimlik" kalmadığını, ancak Türk yurttaşlığı teessüs etmiş olduğunu büyük bir kıvançla gördüm. Evvelce Ermeni, Rum ve Musevi ekalliyetlerine mensup olan yurttaşlar artık kendilerini öz Türk yurttaşı addederek bu yurdun terakki ve inkişafına daha fazla çalışmalıdırlar. Beni müstakil saylav seçerek yüksek emniyetleriyle beni ağırlayan Afyonlu yurttaşlarıma son derece minnettirim.*⁸¹ Bu konuşmasında olduğu gibi Türker, memleketin genel konularıyla ilgilenirken, seçim bölgesi olan Afyon'la da ilgilenmiştir.⁸²

Berç Türker, V. dönemde altmış iki kez genel kurulda konuşma yapmış, bir kez yazılı, beş kez de sözlü önerge vermiş ve üç kez de yasa teklifi vermiştir. Yine bu dönemde dört yıl boyunca İktisat Encümeni (ekonomi komisyonu)'nde görev almıştır. VI. dönemde genel kurulda otuz altı kez söz almış olan Türker, VII. dönemde de yirmi beş kez söz almış, bir kez yasa teklifinde bulunmuştur. Üç dönemde toplam yüz yirmi sekiz kez meclis genel kurulunda katılımda bulunmuştur.⁸³

Gerek meclise gelen kanun tasarıları, gerekse gündem dışı alınan sözler diğer dönemlerde olduğu gibi ülkenin genel durumunu yansıtacak şekilde bu dönemde de karşımıza çıkmaktadır. Berç Türker de bu durumdan etkilenerek meclis çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Meclis çalışmalarına faal şekilde katılım sağlayan Türker, genel olarak yönetimi, bakanlıkları ve yapılan icraatları olumlu bulmuş, bunlarla ilgili eksik olarak gördüğü hususlara dair önerilerde bulunmuştur.

'1937 yılı Muvazenei Umumiye Kanunu' görüşülürken başlıklar halinde, ülkenin her anlamda gidişatına yönelik durum tespiti yaparak, II. Dünya Savaşı'nın eşliğinde bulunan Dünya'da, Türkiye'nin 'sulh' politikasının olumlu ve yerinde olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴ Yine 'Dâhiliye Vekâleti 1937 bütçesi' görüşmelerinde Hükümetin, eşkiyaya karşı aldığı tedbirler ve sonucunda elde edilen başarı; polis ve jandarmaların maddi durumlarının iyileştirilmesine dair öneri; Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'nin yapmış olduğu başarılı politikayı yerel ve daha küçük birimlere de yansıtması, bununla ilgili olarak da çeşitli uygulamalara gidilmesi bu kanun

---

⁸¹ Güneş, **A.g.e.**, s.6

⁸² **Cumhuriyet Arşivi**, D: 4, F: 490100, K: 118, DG: 84, SN: 13.

⁸³ Güneş, **A.g.e.**, s.6.

⁸⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem**, C: 18, B: 63, Ankara, 1937, s.186-189.

çerçevesinde öne çıkan konular olmuştur.⁸⁵ Polis ve jandarmaların iktisadi durumlarının iyileştirilmesi gerektiği düşüncesini daha sonraki dönemlerde de dile getirmiştir.⁸⁶

‘Maarif vekâleti 1937 yılı bütçesi’ görüşmelerinde söz alarak; “...candan temenni ederim ki, mektebelerimizin adedi çoğaldıkça, kız çocuklarımız kendilerine mahsus mekteplerde okutulsun. Yani şimdi olduğu gibi *ecole mixte* (karma) usulü kalksın. Yalnız üniversiteler de kız ve erkek bir arada etütlerine devam etmelidirler... Bendeniz diyorum ki, bu çağdaki çocuklar ayrı okusunlar, akli baliğ oldukları vakit birleşsinler, o zaman bir mahzur yoktur, çünkü kendi kendilerine kumanda edebilirler. Fakat dimağları körpe iken birleştirilirlerse o vakit erkek ve kız farkı olduğu meydana çıkar.”⁸⁷ şeklindeki konuşmasından da anlaşılacağı üzere üniversiteye kadar okulların kız ve erkek olarak ayrı ayrı eğitim vermesi gerektiği fikrini savunmuştur. Türker’in bu konuşmasına dönemin Manisa milletvekili Kazım Nami Duru itiraz ederek; “*Berç Türker arkadaşımın buradaki bir sözüne şiddetle itiraz ederim. Miks mekteplerinin kaldırılmasını söylüyorlar. Niçin Kemalist Türkiye’de kız erkek beraber okumasun? Bütün Türkler erkek, kadın hepsi birdir. Kız erkek filan yoktur. Onun için bu cihete bu kürsüden kodifikasyon şiddetle protesto ederim*”⁸⁸ sözlerini sarf etmiştir. Türker ise tekrar söz alarak daha önceki söylediği sözleri teyit etmiştir. Aynı kanun görüşmelerinde ele aldığı bir başka dikkat çekici husus ise Türk Diline yönelik konuşması olmuştur. Türker bu konuşmasında; “*Türk lisanının ana lisanı olarak yurdumuzda her ferd tarafından konuşulması için ne gibi tedbir düşünülüyor? Ekalliyetlere mensub olan mekteb çocuklarına, Türk dilinin ana lisanı olduğunu anlatanlar mevcut mudur? Bu gün, bilhassa İstanbul’a gelen bir ecnebi bir Türk şehrine mi, yoksa eski Babil şehrine benzer bir yere mi geldiğini bir türlü anlayamıyor. Zira, buraya ayak basar basmaz surf güzel Türk dilini işiteceğini zannederken, her kafadan birer lisan çıktığını görüyor ve şaşırıyor. Türk yurddaşı bu hali görüyor, içerliyor ve müteessir oluyor. Ancak, bu hal yalnız İstanbul’da mevcut değildir. Memleketimizin muhtelif yerlerinde Türkçeden gayri başka lisanlar ile konuşan birçok yurddaşlara da tesadüf ediliyor. Yani demek istiyorum ki, Türk yurddaşı olup, Türk dilini bildikleri halde konuşmamak saygısızlığında bulunanlar*

⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 68, Ankara, 1937, s.219.

⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 2, B: 15, Ankara, 1939, s.201.

⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 65, Ankara, 1937, s.249-250.

⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 65, Ankara, 1937, s.252.

yalnız ekalliyetlere mensub olanlar değildirler. Geçenlerde, 40 seneden beri İstanbul'da yaşamış olan ve gazetecilik eden, fakat Türkçe bilmeyen bir Fransız gazetecisine sebebini sormuşlar: «Hayret etmeyiniz demiş. Türkçe öğrenmeye ihtiyaç duymadım da onun için öğrenmedim. Türkiye'de bulunduğum 40 sene içinde kendi dilimle konuşamayacağım bir kimseye rast gelmedim. Hatta ilk zamanlarda, Türkçe kelimeler kullanmaya çalıştım, fakat muhatablarım daima bana Fransızca cevap verdiler, binaenaleyh Türkçe öğrenmeye ihtiyaç duymadım» demiş, işte, memleketimizde Türkçe öğrenmek ihtiyacını yaratmalıyız...»⁸⁹ bu konuşmasında Türkçeye gereken ehemmiyetin gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

'Millî Müdafaa Vekâleti 1937 yılı bütçesi' görüşmelerinde kara kuvvetleri kadar deniz kuvvetlerine de ehemmiyet verilmesi gerektiğini vurgulayan Türker, aynı kanunda bir başka konuya dikkatleri celp etmiştir; "İstirdadı müteakib Afyonda Gedik Ahmed Paşa Vakfından İmaret Camiinde o vakitten beri cebhane bulunmaktadır. Bu cephanenin orada bulunması şehir halkını bihakkın endişeye düşürmektedir... Bu itibarla Sayın vekilimizden bu caminin biran evvel tahliyesini rica edeceğim..."⁹⁰. Türker burada, camide bulunan cephanelerin çevresine tehlike arzettiğini ve bunun için caminin boşaltılması gerektiğini ifade etmiştir.

Berç Türker, 28 Haziran 1938'de mecliste 'cemiyetler kanunu' görüşülürken söz alarak azınlıkları ilgilendiren çok önemli konulara temas etmiştir;

"Kanunda ekalliyetlerden bahsediliyor. Ekalliyet kelimesi kulaklarımıza gayet çirkin geliyor. Ekalliyetler kelimesi bana, kapitülasyon zamanında ecnebi devletler elinde siyasî bir âlet olan bir zümre gibi geliyor... Bizim Büyük Şefimiz Atatürk parlak ziyası ile parlak siyaseti ile bunları bir hamur etti. Artık ekalliyet yoktur. Zaten bendeniz zahiren ekalliyete mensuptum, kalbim ve ruhum ekalliyet değil, Türktü. Binaenaleyh bu gün Atatürk'ün büyük siyaseti sayesinde bütün ekalliyete mensub olanlar da Türktür. Ekalliyetler için bu gün çok sayın Hükümetimizden rica ediyorum ki, Lozan muahedesinde zikredilen ekalliyet kelimesi artık büsbütün silinsin..."

⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 65, Ankara, 1937, s.249-254.

⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 68, Ankara, 1937, s.398-399.

Sonra patrikhaneler; onlar da ecnebi hükümetler elinde birer siyasi alet olmuşlardı. Yani din kuvvetiyle onlar hesabına ekalliyetleri körüküyorlardı. Binaenaleyh şimdi bunlar da bu kanunla bir nizam altına sokuldu ve Türkiye Cumhuriyeti kanunları dahiline girdi. Bütün ecnebi ve medenî memleketlerde din, dünya işlerinden ayrılmıştı. Din siyasete karışmaz. Bunun için bu kanun çok mühimdir. Bundan dolayı, bu kanunu bize getirdiğinden dolayı yine Hükümeti tebrik ederim. Yalnız bir nokta var; papazlar yalnız kiliselerinde okuyacaklar. Çok iyi. Türkiye’de bir Diyanet Riyaseti vardır. Bunların maaşlarını da Diyanet riyaseti mi verecektir? Bunları anlamak istiyorum... Yarın papazlar demesinler ki: maaşlarımız verilmiyor, biz de kiliselerimizi kapatıyoruz. Böyle bir mesele çıkmasın. Bunu nazarı itibara almalarını sayın Hükümetimizden rica ediyorum.

Bir de İstanbul’da Ermeni; Yahudi ve Rum hastaneleri vardır. Bunlar için de âli cenab Hükümetimiz geçenlerde Rum hastanesine 35 bin liralık bir kredi verdi. Teşekkür ederiz, o zaman bu münasebetle İstamat arkadaşımız da bu kürsüden teşekkür etmişlerdi. Ermeni ve Yahudi hastaneleri de boğazlarına kadar borç içindedirler. Âli cenab Hükümetimiz bunlara da bir yardımda bulunamazlar mı? Bunu bilhassa rica ediyorum. Bu münasebetle Atatürk’ün daha çok seneler bizim başımızda bulunmalarını ve bizi böyle saadetler ve nur içinde yaşatmalarını diliyorum.”⁹¹

Türker, yaptığı bu uzun konuşmada öncelikle bir Ermeni olarak kendisi dahil memlekette yaşayan bütün gayrimüslim grupları ifade için anayasada kullanılan ‘Ekalliyet’ kelimesinden duyduğu rahatsızlıktan dolayı tamamen kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuşmanın hemen ardından gayrimüslimlere ait hastanelere devlet tarafından yapılan yardımlara teşekkür etmekle birlikte daha fazla yardım yapılması isteğinde bulunmuştur. Ayrıca bir Gayrimüslim olarak, azınlıkların geçmiş dönemde bazı mihraklar tarafından siyasete alet edildiği ve patrikhanelerin de yabancı hükümetlerin elinde aynı şekilde siyasete alet olduklarını söylemesi de bir itiraf mahiyetinde çok önemli görülebilir.

Türker, V. dönemde ‘Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu’nun görüşülmesi sırasında; Milletler Cemiyeti’nin himayesi altında olan bir afyon kartelinin olduğunu

---

⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 26, B: 82, Ankara, 1938, s.412-413.

öner sürerek, bu durumun ülkeye zarar vermemesi için hükümetin bunların çalışmalarını kontrol etmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹² VI. dönemde de 1939 yılı genel bütçesi görüşülürken söz alan Türker, yine farklı konuları içeren uzun konuşmasında daha önce de bahsettiği; afyon kartelinin Türkiye’yi ve özellikle kendi seçim bölgesi olan ve geçimini buğday ve afyondan sağlayan Afyon halkının iktisadi durumunu olumsuz yönde etkileyen hukuksuzluklardan bahsetmiştir.⁹³

Berç Türker, V. dönemin ardından VI ve VII. dönemlerde de meclis çalışmalarına faal bir şekilde devam etmiştir. Her üç dönemde de özellikle ‘Muvazenei Umumiye Kanunu’nun görüşüldüğü her oturumda söz almış ve çok uzun konuşmalar yapmıştır.⁹⁴ Bu konuşmalarında tetkik ve tenkitler yapan Türker, sonrasında ise çeşitli önerilerde bulunmuştur. Memleketin genel ahvali olan iktisadi kalkınma, tarım, sanayi, sağlık, deniz, demir, kara yolları vb. konularla ilgili söz alıp düşüncelerini dile getiren Türker, bu konuların dışında bütün dünyayı ya da özelde Türkiye’yi de etkileyen ve ilgilendiren çeşitli siyasi olaylarla ilgili de fikirlerini ifade etmiştir. O dönemin şartları itibariyle II. Dünya Savaşı’nın öncesi, savaş süreci ve sonrası Türkiye’yi de etkilerken Türker, Türkiye’nin savaşa girmemekle doğru bir karar aldığını belirtmiş ve bu kararı alan hükümeti ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’yü öven sözler sarf etmiştir.

Daha önceki dönemlerde de olduğu gibi, VII. dönemde de belirli kanun tasarılarında konuşmalarda Türker, fikir dünyasında değişmeyen bir takım görüş ve düşüncelerini devam ettirmiştir. Her anlamda dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşı, TBMM gündemini de çoğu zaman etkilemiştir. Savaşın son dönemine rastlayan bu dönemde savaşla ilgili olarak ‘Ulaştırma Bakanlığı 1944 Mali Bütçesi’ görüşülürken söz alan Berç Türker, savaştan arta kalan başıboş mayınların denizlerde yarattığı tehlikeye dikkat çekerek, bunu somut bir örnekle dile getirmiştir. Gerçekleşen olayda Karadeniz’de mayına çarpan bir gemi batmış ve iki kişi ölmüştür.⁹⁵ Savaşla ilgili bir başka konuşma da; ‘İçişleri Bakanlığı’nın 1944 Mali bütçesi’ görüşmeleri sırasında ele alınmış, bu oturumda söz alan Berç Türker; “*Arkadaşlar, harbin sonu gelmiş gibi*

⁹² TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 26, B: 80, Ankara, 1938, s.313.

⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 2, B: 14, Ankara, 1939, s.150.

⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 11, B: 56, Ankara, 1940, s.281-283; TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 18, B: 56, Ankara, 1941, s.158; TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 25, B: 62, Ankara, 1942, s.264; TBMM Zabıt Ceridesi VII. Dönem, C: 2, B: 26, Ankara, 1943, s.165.

⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi VII Dönem, C: 10, B: 63, Ankara, 1944, s.349.

görünürse de biz müteyakkız ve çok titiz davranmalıyız. Harp bitti diye mübalağalı her işten tevakkî etmeliyiz. Mesud yurdumuz dışında hemen hemen bütün memleketler harabe içindedir ve oralardaki halk aç ve biilâçtır. Bu memleketler başta gıda maddeleri olmak üzere bizden her çeşit mal satın almak isteyecekler ve buna mukabil döviz teklif edeceklerdir. Fakat biz eğer bilhassa buğdayımızı, arpamızı, hububatımızı, bakliyatımızı hatta kömürümüzü bol bol ihraç edersek hem atide zuhur edebilecek sürprizler önünde tedbirsiz kalmış oluruz hem de hayat pahalılığı denilen badirenin bir kat daha artışına sebebiyet veririz, «iyilik edeceksen en evvel iyiliğini kendine yap derler».”⁹⁶ şeklindeki konuşmalarının bir benzerini ‘1946 Ticaret Bakanlığı bütçesi’⁹⁷ görüşüldüğünde, öncesinde de 1941 yılında ‘Buğdayı koruma karşılığı vergisinin kaldırılması hakkındaki kanun’⁹⁸ görüşülürken dile getirmiştir.

Türker’in önceki dönemlerde de vurguladığı bir başka konu, bu dönemde de ‘Devlet Limanları İşletme Genel Müdürlüğü 1943 malî yılı Bütçe Kanunu’ ve ‘Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü 1945 yılı yedi aylık Bütçe Kanunu’ görüşmelerinde geçen; limanların yetersizliği, vapurların eski ve yeterli sayıda olmaması meselesidir.

Berç Türker’in beklide en çok dikkat çeken bir yönü vardır ki, bu birçok konuşmasında yansımıştır. VII. dönemde ‘Millî Eğitim Bakanlığı 1943 yılı bütçesi’ sırasındaki; *“Bendenizin de bir temennim vardır, onu söyleyeceğim. Acaba bizim kız mekteplerimizde analık meselesi mevzuubahis oluyor mu? Yüksek tahsil gören kızlarımıza nasıl ana olmalı, nasıl çocuk büyütmeli bunlar öğretiliyor mu? Çünkü Türk anası bizim kahraman askerlerimizi doğuruyor. Türk anaları bütün kahraman büyüklerimizi doğuruyor. Bu günkü kızlarımıza ana olmak vazifesini öğretelim.”*⁹⁹ konuşması, ‘1946 yılı Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü Bütçesi’ sırasındaki; *“Arkadaşlar musikiden bahsettiler. Bendeniz Millî Türk musikisinin memlekettten asla kalkmamalıdır fikrindeyim. Çünkü her milletin kendine mahsus millî bir musikisi vardır. Evet, garp musikisi fevkalâde güzel bir musikidir, bendeniz de öğrenmişimdir, fakat bu millî musiki değildir. Eğer biz millî musikimizi kökünden baltalarsak bu*

⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi VII Dönem, C: 10, B: 59, Ankara, 1944, s.211-212.

⁹⁷ TBMM Tutanak Dergisi VII Dönem, C: 20, B: 20, Ankara, 1946, s.545.

⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 22, B: 20, Ankara, 1941, s.129.

⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi VII. Dönem, C: 2, B: 28, Ankara, 1943, s.246.

bizim için çok ayıptır ve züldür."¹⁰⁰ şeklindeki konuşmasındaki Türk kültürüne yönelik sözlerinin dışında 'Emniyet Genel Müdürlüğü 1944 malî yılı bütçesi'¹⁰¹ görüşmelerinde İstanbul'daki randevu evlerinin toplumun ahlakını tehdit etmesine dair konuşması daha önceki dönemlerde de Berç Türker'in mecliste yaptığı konuşmalarda yer almıştır. Daha öncede geçtiği üzere 1937 yılında yaptığı bir konuşmada da üniversiteye kadar okulların karma olmaması gerektiğini söyleyen Berç Türker'in bütün bu sözlerinden hareketle aile kurumuna, kadına ve ahlaka önem veren muhafazakar bir kişiliğe sahip olduğu söylenebilir.

III. RUM MİLLETVEKİLLERİ

A. HURİYE ÖNİZ BAHA

1935 yılında yapılan seçimlerde meclise ilk kez seçilen 18 bayan milletvekilinden biri de Huriye Öniz Baha olmuştur. V. dönem bağımsız milletvekili olarak Diyarbakır'dan seçilen H. Öniz Baha, bir dönem milletvekillik yapmıştır.¹⁰²

1887 yılında İstanbul'da doğmuş olan H. Öniz Baha'nın, babası Bahaettin Bey, annesi Ayşe hanımdır. Evli ve bir çocuk annesidir. İlk ve orta öğrenimini Leyli Sanayi Mektebi'nde tamamladıktan sonra Londra Üniversitesi Kadın Bölümü ve Bedford Koleji'nde pedagoji öğrenimi görmüştür.¹⁰³

Öğretmenlik mesleğine 1912 yılında İstanbul İnas İdadisi fennî terbiye öğretmeni olarak başlamış, aynı yıl bu görevden istifa ettikten sonra 1913'de İstanbul Dârülmualimât terbiye öğretmenliğine atanmıştır. 1926'da Beyoğlu Üçüncü Rum Okulu öğretmenliğine atanmış, sonrasında sırasıyla 1928'de Haydarpaşa Musevi Okulu, 1929'da Galata Musevi Erkek Okulu, aynı yılın Kasım ayında Hasköy İtalyan (Kaltayam) Okulunda öğretmenlik yapmıştır. Rahatsızlığı nedeniyle 1930'da görevinden istifa etmiştir. Daha sonra 1933'de Feriköy Menemetayan (Menemeciyen), 1934'te Yeniköy Rum Okulu öğretmenliğine atanmıştır. Milletvekili olarak seçilmesi de bu döneme denk gelmektedir.¹⁰⁴ Bir dönem

¹⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi VII. Dönem, C:10, B:60, Ankara, 1944, s.215.

¹⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi VII. Dönem, C: 2, B: 28, Ankara, 1943, s.246.

¹⁰² Yeşilyurt, A.g.e., s. 73-78.

¹⁰³ Güneş, A.g.e., s.220; Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.255

¹⁰⁴ Güneş, A.g.e., s.221.

milletvekillik yapan Huriye Öniz Baha, daha sonra tekrar eski görevine; 1939'da İtalyan Lisesi ve Ticaret Lisesi, 1946'da Erenköy Kız Lisesi, aynı yılın sonlarında Beyoğlu Kız Lisesi Türkçe öğretmenliğine atanarak devam etmiştir. İngilizce bilen ve "Köprüaltı Çocukları" adıyla da bir kitabı bulunan Huriye Öniz Baha 2 Kasım 1950'de ölmüştür.¹⁰⁵

Huriye Öniz Baha, V. Dönem Diyarbakır milletvekili olarak meclise girmiştir. İngilizce öğretmeni olan Baha, milletvekilliği süresince iki kez söz almış ve konuşma yapmıştır. Bunlardan ilki; 27 Ocak 1936'da Devlet Demir Yolları'nın Emekli Sandığı konusu ile ilgili yaptığı konuşmasıdır. Baha, çalışırken, kaza sonucu ölen işçilerin çocuklarına verilecek maaşın oranının açıklığa kavuşturulmasını istemiştir.¹⁰⁶

Huriye Öniz Baha, 2 Haziran 1937 tarihinde Ankara Tıp Fakültesi'nin kurulması münasebetiyle mecliste söz almış ve uzun bir konuşma yapmıştır. Baha'nın özellikle üzerinde durduğu husus yetişkin ve çocuk hasta bakıcılarının yetersiz sayıda olması ve mevcut olan hasta bakıcılarının da vasıfsız olması olmuştur. Çocuklarla ilgili çocuk bakıcı mektebinin kurulmasının gerektiğini vurgularken sarf ettiği; *"Hepimiz Ankara'nın güzel bahçelerinde gezdirilen bebekler görüyoruz. Bunlar bir takım bilgisiz kadınlar eline tevdi edilmiştir. Bu yavruların çok defa, kendilerine bakan kadının bir başka arkadaşıyla muhabbete daldığını ve çocuğun elindeki simidi kemirmekte olduğunu gözlerimle gördüm."* Sözleriyle de şahit olduğu bir olayı da örnek göstererek olayın vahametini ortaya koymaya çalışmıştır. Baha, bu konuşmasında dönemin Sıhhiye Vekili (Sağlık Bakanı) Refik Saydam'a; ihtiyaca binaen Ankara'da yeni bir çocuk ve hasta bakıcı okullarının açılıp açılmayacağını sormuştur. Refik Saydam da cevaben; Ankara'da bir hasta bakıcı mektebinin açılmasının düşünüldüğünü, ancak çocuk bakıcı okulunun açılması için daha erken olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷

Huriye Öniz, ayrıca meclis içerisinde tüm dönem boyunca Maliye Encümeni'nde üyelik yaparken, İş Kanunu Lâyihası (tasarı), Orman Kanunu, İzmir Vilâyeti Turistik Yolların İnşası Hakkındaki Kanun ve Kayseri-Eskişehir Tayyare

¹⁰⁵ Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.255; Güneş, A.g.e., s.221.

¹⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 8, B: 32, Ankara, 1936, s.157.

¹⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C:19, B: 70, Ankara, 1937, s.41-44.

Fabrikası'na mütedavil (kullanılan) sermaye verilmesi için kurulan geçici encümenlerde de üyelik yapmıştır.¹⁰⁸

B. TAPTAS NİKOLA

1877 İstanbul Beyoğlu doğumlu ve Rum asıllı olan Taptas Nikola'nın babasının adı Tanas, annesinin adı Maria'dır. Mesleği doktorluk olan Taptas Nikola, V. ve VI. dönemlerde Ankara'dan milletvekili seçilmiştir. 1889 yılında Mekteb-i Sultâni (Galatasaray Lisesi)'den mezun olan Nikola, 1896'da Kadırğa'da bulunan Sivil Tıp Mektebi'ni bitirmiştir. Aynı yıl kulak, burun, boğaz dalında uzmanlık eğitimi almak için Paris'e giden Nikola, 1898'de Galata'da bulunan Saint Georges Hastanesi kulak burun boğaz bölümünün başına getirilmiştir. Veliht Reşat Efendi'nin doktorluğunu da yapan Nikola, daha sonra Etfâl Hastanesi'ne atanmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra Kadırğa Tıp Mektebi'nde, yardımcı öğretim üyesi olarak ders vermeye başlamış, sonrasında 1910 yılında yeniden Etfâl Hastanesi'nde görev alarak 1922 yılı sonuna kadar buradaki görevine devam etmiştir. Alanında tanınmış bir doktor olan Nikola, İstanbul, Paris, Lyon ve Berlin Kulak Burun Boğaz Dernekleri Üyeliği yapmıştır. Kırka yakın eseri bulunan Nikola, Rumca, Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmektedir.¹⁰⁹ Evli ve üç çocuk babası olan Nikola, 2 Haziran 1955'te ölmüştür.¹¹⁰

V ve VI. dönemlerde Ankara'dan milletvekili seçilen Taptas Nikola, V. dönem seçimlerinde bir program yayımlayarak seçmenlere şöyle seslenmiştir: *"Ben azınlık mümessili değil Türk ulusunun mebusu olmak istiyorum ve buna her zaman sadık kalarak Meclis'te çalışacağım... Bu rejimin muhafazasına son nefesime kadar çalışacağım."*¹¹¹ Nikola bu konuşmasında açık bir şekilde azınlık tabirinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve onun yerine kendisini Türk ulusunun temsilcisi olma isteğini ortaya koymaya çalışmıştır. 8 Şubat 1935 tarihini taşıyan seçim tutanağı ile 1 Mart 1935'te Meclis'e katılan Taptas Nikola, Sıhhat ve İctimaî Muavenet Encümeni (Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu) Üyeliğinde bulunmuştur. Atatürk'ün ölümü üzerine genel kurulda konuşan mebusların içerisinde Taptas Nikola da vardır. 14 Kasım 1938'te Rum cemaatini temsilen yapmış olduğu konuşmada, *"Sayın*

¹⁰⁸ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM - V. Dönem (1935-1939) II. Cilt (Özgeçmişler)*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2001, s.221.

¹⁰⁹ Güneş, *A.g.e.*, s.25-26; Yeşilyurt, *A.g.e.*, s. 82-84; Yıldırım, Zeynel, *A.g.e.*, s.308.

¹¹⁰ Güneş, *A.g.e.*, s.26.

¹¹¹ Güneş, *A.g.e.*, Ankara, s.26.

arkadaşlar, birçok hatipler büyük Atamızın faziletlerini, memlekete ve bütün insaniyete yapmış olduğu hizmetleri, eyilikleri saymağa çalıştılar. Acaba buna tamamilе muvaffak olabildiler mi? Böyle bir dehanın eserini, ruhunu anlamak, onu tesbit etmek, bu günkü insanların işi değildir. Bunu ancak gelecek asırlarda yazılacak beynelmilel siyasî tarih meydana çıkarabilecektir. Ben bu hususta tabiidir ki, bir şey ilâve etmekte acizim. Bu kürsüye çıkmaktan maksadım başkadır. Bugün matem içinde bulunan 17 -18 milyon vatandaş içinde yaşayan Rum vatandaşlar büyük küçük kâffesi aynı şekilde ağlamaktadır. Bunlar Atatürk'ün ismini daima, ebediyen şükran ve hürmetle kalblerinde muhafaza edeceklerdir. Sadık evlâdları olduğunu ispata çalışacaklardır. Atatürk ölmedi, hepimizin kalbinde ebediyen yaşayacaktır.” sözlerini sarf ederek Rumların Atatürk'ün ölümünden duydukları üzüntüyü dile getirmiştir.¹¹² Taptas Nikola, mecliste yaptığı bu konuşma ile hem kendisinin hem de cemaatinin Atatürk'e olan bağlılığının dışında, vatana olan bağlılığını da ifade etmeye çalışmış diyebiliriz.

C. MİHAL KAYAOĞLU

VII. dönemde Ankara'dan milletvekili seçilmiş olan Mihal Kayaoğlu, Taptas Nikola'dan sonra Ankara'dan seçilen ikinci ve sonuncu milletvekilidir.

Rum asıllı Kayaoğlu, 1893'te Ürgüp'te doğmuştur. Çömlekçi ustası Apostol Efendi'nin oğlu olan Mihal Kayaoğlu'nun annesinin adı Marya'dır. Hukuk eğitimi alan Kayaoğlu, sonrasında serbest avukatlık yapmıştır. Rumca ve Fransızca dillerini bilen Kayaoğlu bekindir.¹¹³

VII. dönemde milletvekili seçilen Mihal Kayaoğlu, 8 Mart 1943'te milletvekilliği görevine başlamıştır. Kayaoğlu 15 Mart 1943'te İktisat Encümenine seçilmiştir.¹¹⁴ 5 Kasım 1945'te Ekonomi Komisyonu'na seçilen Kayaoğlu¹¹⁵, 1946 yılındaki bazı oylamalara hastalığından dolayı katılmamıştır. Kayaoğlu'nun kayıtlı, mecliste yaptığı herhangi bir konuşma bulunmamaktadır.

¹¹² TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 27, B: 4, Ankara, 1938, s.36.

¹¹³ Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.376; Yeşilyurt, A.g.e, s. 86-88.

¹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi VII. Dönem, C: 1, B: 2, Ankara, 1943, s.17.

¹¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi VII. Dönem, C: 20, B: 2, Ankara, 1945, s.16.

IV. TÜRK ORTODOKS MİLLETVEKİLİ

İSTAMAT ZİHNİ ÖZDAMAR

1935 yılında Eskişehir milletvekili olarak meclise giren İstamat Zihni Özdamar, meclis kayıtlarına Türk Ortodoks vatandaşı kaydıyla geçmiştir. V, VI ve VII. dönemlere tekabül eden 5 Ağustos 1946'ya kadarki 11 yıllık süre içerisinde mecliste Eskişehir milletvekili olarak yer almıştır.¹¹⁶

V. dönemin ardından VI. ve VII. dönemlerde de Eskişehir'den milletvekili olarak seçilen İstamat Zihni Özdamar, VI. dönem milletvekilliğine 31 Mart 1939 yılında başlamıştır.¹¹⁷ Milletvekilliği görevinin ardından iki yıl sonra 16 Haziran 1948 tarihinde hasta ve muhtaç olduğunu öne sürerek kendisine yardım yapılması isteğinde bulunmuştur.¹¹⁸

1879 yılında Bodrum'da doğmuş olan Yorgi'nun oğlu İstamat Zihni Özdamar'ın annesinin adı Girsanti (Hrisanti)'dir. Evli ve dört çocuğu olan İstamat Zihni Özdamar, İlk ve orta öğrenimlerini Bodrum'da, lise öğrenimini İzmir İdadisi'nde tamamlamıştır. Hukuk eğitimi gören Özdamar, on iki yıl Aydın Bidayet Mahkemesi üyeliği yapmış, ardından Milli Hükümet tarafından Denizli Mahkemesi üyeliğine atanmıştır. Bu görevden bir yıl sonra istifa ederek Kayseri'de Türk Ortodoks Teşkilâtı'nda göreve başlamıştır. Serbest Avukatlık yapan Özdamar, 1935 yılındaki seçimlerde Eskişehir'den bağımsız milletvekili olarak seçilmiştir. Üç dönem üst üste Eskişehir'den milletvekili seçilen İstamat Zihni Özdamar, Fransızca ve Rumca bilmektedir.¹¹⁹

V. Dönem seçimlerinde Eskişehir'den bağımsız milletvekili seçilmiş olan İstamat Zihni Özdamar, 8 Şubat 1935 tarihli seçim tutanağı ile 1 Mart 1935'te Meclise katılmıştır. Bu dönemde Gümrük ve İnhisarlar Encümeni (Gümrük ve Tekel Komisyonu) üyeliğinde bulunmuştur. 1935 ve 1938 yıllarında Adliye Vekâleti (Adalet Bakanlığı) bütçesi, Atatürk'ün cenaze merasimi, 1936 yılı Muvazenei Umumiye Kanunu (Genel Bütçe Kanunu), 1937 yılı Maarif Vekâleti (Eğitim

¹¹⁶ Yeşilyurt, A.g.e., s.93-94.

¹¹⁷ Cumhuriyet Arşivi, D: 78279, F: 301000, K: 75, DG: 498, SN: 12.

¹¹⁸ Cumhuriyet Arşivi, D: B2, F: 30100, K: 40, DG: 241, SN: 9

¹¹⁹ Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.392; Güneş, A.g.e., s.284-285.

Bakanlığı) bütçesi, 1937 yılı Millî Müdafaa Vekâleti (Milli Savunma Bakanlığı) bütçesi, 1937 yılı Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanlığı) bütçesi, 1937 malî yılı Muvazenei Umumiyesine dahil bazı daire bütçelerinde değişiklik yapılması, 1938 yılı Hariciye Vekâleti (Dışişleri Bakanlığı) bütçesi, devlet memurları aylıklarının tevhid ve tedavülü hakkındaki kanun, Emekli Binbaşı Şükrü Aytuğ'un cezasının affı, Kızılay Cemiyeti varidatının artırılması, Polis Teşkilât Kanunu, Vakıflar Umum Müdürlüğü (Vakıflar Genel Müdürlüğü) 1937 ve 1938 yılı bütçeleri hakkındaki kanun dolayısıyla Genel Kurulda konuşmalar yapmıştır.¹²⁰

Özdamar; TBMM'nin V. döneminde 26 Mayıs 1936'da Maarif Vekâleti (Eğitim Bakanlığı)'nin bütçesi görüşülürken söz almış ve bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Türkiye'de bulunan farklı mezheplere bağlı okullarda gerekli milli şuurun verilmediğinden bahsetmektedir. Ancak konuşmada bahsedilen mezheplerin hangi mezhepler olduğu hakkında bir malumat verilmemiştir.¹²¹ Aynı dönemde 30 Aralık 1936'da yılsonunda yapılan bütçe görüşmeleri sırasında bir başka gayrimüslim vekil olan Berç Türker'in Kızılay'ın gelirlerinin artırılması için verdiği teklif ve bu meyanda yaptığı uzun konuşmayı dinledikten sonra; Türker'in bu konuda endişelenmesine gerek olmadığını belirten bir konuşma yapmıştır. Çünkü Özdamar'a göre; olası bir savaş durumunda Türk Milleti, kadınlı erkekli olağanüstü fedakârlıklar yaparak üzerine düşen vazifeyi yapacaktır.¹²² 25 Mayıs 1937'de, Adliye Vekâleti(Adalet Bakanlığı) bütçe görüşmeleri yapılırken dönemin bakanı Şükrü Saraçoğlu'na hâkimlerin ihtisası hakkında soru sormuş, Saraçoğlu'da Özdamar'a; hâkimlerin belirli kademelerden geçirilerek o makamlara geldiği cevabını vermiştir. Aynı konuşmada Özdamar, icra işlerinin de ağır işlediği eleştirisini yapmıştır.¹²³ Özdamar, aynı gün mecliste Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti(Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanlığı)'nin bütçesinin görüşüldüğü sırada söz almıştır. Yaptığı konuşmada iki konuyu dile getirmiştir. Bunlardan birincisi; ülkedeki tımarhanelerin yeterli sayıda olmadığıdır. İkinci konu ise; İstanbul'da bazı doktorların yasal olmamasına rağmen çocuk düşürdüklerini iddia etmesidir. Yapılan bu uygulamanın insanlık dışı olduğunu vurgulayan Özdamar, bunu yapanların uyarılması ve

¹²⁰ Gösterilen Yer.

¹²¹ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 11, B: 68, Ankara, 1936, s.238-239.

¹²² TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 14, B: 18, Ankara, 1936, s.97-99.

¹²³ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 64, Ankara, 1937, s. 240-242.

cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Dönemin Giresun milletvekili ve aynı zamanda doktor olan Hasan Vasıf Somyürek, Özdamar'ın bu sözlerle bütün doktorları itham altında bıraktığını söylerken, mecliste bulunan diğer bazı milletvekillerin Özdamar'ın bütün doktorları kastetmediğini belirterek, O'nun sözlerini savunduğu görülmüştür.¹²⁴

İstamat Zihni Özdamar'ın mecliste birçok konuda konuşmalar yaptığı görülmektedir. 26 Mayıs 1937'de Maarif Vekâleti (Eğitim Bakanlığı)'nin bütçesi görüşülürken söz alarak; mebus olarak temsil ettiği Eskişehir'de eğitim alanında eksikliklerden bahsetmiştir. Sözü'nün devamında daha önemli bir konuyu dile getirdiği görülmektedir. Bu konu azınlıklar ve azınlık okullarında Türkçe eğitim veren öğretmenlerin durumudur. Özdamar'a göre; Türkiye'de yaşayan ve milli şuuru benimsemiş herkes Türk'tür ve azınlık diye bir ayırım yapılmamalıdır. Konuşması zaman zaman alkışlar ve onu tasdik edici sözlerle desteklenen Özdamar, devamında Azınlık okullarında Türkçe dersleri veren kişilerin özenle seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra kendisinin de mensubu olduğu Ortodoks cemaatine ait bir okulun bu konudaki durumu hakkında bilgi vermiştir. O'na göre okulda Türkçe eğitim veren kişiler milli benlik ve şuuru kazandırmada gayet başarılıdır. Hatta o kadar başarılıdır ki, yakın zamanda azınlık okullarında eğitim görenlerin hepsi devlet okullarında eğitim görmeye devam edeceklerdir. Özdamar sözünü Atatürk'e ait olduğunu belirttiği "*Türküm ne mutlu bana*" sözleriyle tamamlamış ve mecliste bulunan vekillerden alkış almıştır.¹²⁵ Azınlık ya da ekalliyet kelimesinin kullanılmasından duyduğu rahatsızlığı 1939 yılı Maarif Vekâleti bütçesi görüşülürken de dile getiren Özdamar, konuşmasının devamında Kuzguncuk ve Kumkapı'daki özel okullarda çalışan öğretmenlerin maaşlarını alamadıklarını ve buna bir çözüm bulunması gerektiğini söylemiştir.¹²⁶

Maarif Vekâleti 1937 bütçesinin konuşulmasından bir gün sonra 27 Mayıs'ta Polis Teşkilat Kanunu'nda yapılacak bazı değişiklikler görüşülürken söz alan Özdamar, polislerin maaşlarının artırılması gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁷ Yine aynı gün Vakıflar Umum(Genel) Müdürlüğü'nün bütçesi konuşulurken söz alan Özdamar;

¹²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 64, Ankara, 1937, s. 232-233.

¹²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 65, Ankara, 1937, s. 247-249.

¹²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 2, B: 17, Ankara, 1939, s. 252-253.

¹²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 66, Ankara, 1937, s. 325-326.

azınlıklara ait olanlar da dâhil bütün vakıfların % 5 kontrol hakkının ilgili müdürlüğe verilmesini azınlıkların kabul etmeyeceğini ve hatta bu durumu protesto edebileceklerini belirtmiştir. Ayrıca, vakıfları kontrol etmek üzere görevlendirilecek memurların titizlikle seçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aynı düşüncüyü bir yıl sonraki bütçe konuşmasında da dile getirmiştir.¹²⁸ Konuşma aralarında Atatürk ve İsmet İnönü'yü övücü sözler söyleyen Özdamar'ın, esasında azınlık vakıflarının % 5 gibi küçük bir oranda da olsa devlet kontrolünde olmasından duyduğu rahatsızlığı uygun bir lisanla dile getirdiğini söyleyebiliriz. Özdamar, 29 Mayıs'ta Milli Müdafaa Vekâleti bütçesi konuşulurken söz alarak kısa bir konuşma yapmıştır. Bu kısa konuşmasında Türk askerini övücü sözler söyleyen Özdamar mecliste alkışlanmıştır.¹²⁹

23 Mayıs 1938'de Maliye Vekâleti tarafından Balıklı Rum Hastahanesi Vakfı'na 35 000 liralık bir yardımın yapılması, meclis tarafından kabul edilirken, Özdamar yapılan bu yardımdan dolayı teşekkür mahiyetinde bir konuşma yapmıştır.¹³⁰ 24 Mayıs'ta Adliye Vekâleti bütçesi görüşülürken de söz alarak, çalışmalarından dolayı dönemin bakanı Şükrü Saraçoğlu'na teşekkür etmiştir.¹³¹ 26 Mayıs 1938'de, devlet memurlarının aylıklarıyla ilgili görüşmeler sırasında Özdamar, önce eğitimde Atatürk'ün yolunda gidilmesi gerektiğini vurgulamış ve Türk kültürünü övücü sözler söylemiştir. Ardından; *“Zavallı Türk muallimlerinden başka diğer muallimlerin maaşlarını da altı ayda bir veriyorlar. Gerçi bunlar hususî mekteb muallimleridir amma bunlar da istikbal bekledikleri Kültür Bakanlığına sığınmışlardır. Kültür Bakanlığının bunlar hakkında da tedbirler almasını rica ederim.”* Sözleriyle Türk olmayan öğretmenlerin maaşlarının düzenli verilmediğini iddia etmiştir. Dönemin Maarif Vekili (Eğitim Bakanı) Saffet Arıkan da, Özdamar'ın iddialarına *“Eğer hakikaten bu muallimler paralarını alamıyorlarsa çok rica ederim, nerede, ne alınmamıştır, lütfetsinler derhal takibine başlayayım.”* ifadeleriyle cevap vermiştir.¹³²

¹²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 66, Ankara, 1937, s. 292-293.

¹²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 68, Ankara, 1937, s. 399; TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 25, B: 69, Ankara, 1938, s. 287-288.

¹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 25, B: 64, Ankara, 1938, s. 116.

¹³¹ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 25, B: 65, Ankara, 1938, s. 171.

¹³² TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 25, B: 67, Ankara, 1938, s. 218-223.

27 Mayıs 1938'de Hatay meselesinde, Türk Ortodokslarının Fransızları desteklemeyeceğini söylemiştir.¹³³ Atatürk'ün ölümünün ardından 14 Kasım 1938'de meclisteki yaptığı konuşmada önce üzüntülerini dile getirmiştir. Bu durumun sadece Türk milletini değil, yurt içindeki Ortodoks ve Musevileri ve hatta batı âlemini de üzdüğünü ifade etmiştir.¹³⁴

---

¹³³ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 25, B: 68, Ankara, 1938, s. 265.

¹³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 27, B: 4, Ankara, 1938, s. 38-39.

2. BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ DÖNEM GAYRİMÜSLİM MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

I. CHP MİLLETVEKİLLERİ

NİKOLA FAKAÇELLİ

Vasil Konos'un istifasından sonra, VIII. Dönem ara seçimlerinde CHP'den İstanbul milletvekili seçilen Nikola Fakaçelli, meclis oturumlarına çok nadir katılmış Rum asıllı bir milletvekilidir.¹³⁵

1906 yılında İstanbul'da doğan Nikola Fakaçelli'nin, babasının adı Mihâl, annesinin adı Aglaiya'dır. Fransızca ve Rumca bilen Fakaçelli, Paris Tıp Fakültesi'nden mezun olduktan sonra; bir süre çocuk hastalıkları mütehassısı ve serbest doktor olarak çalışmış, ardından Sen Josef Hastanesi Başhekimliği görevinde bulunmuştur.¹³⁶

Nikola Fakaçelli, doktor olması hasebiyle meclis çalışmalarında, sağlık alanında bazı konuşmalarda bulunmuştur. Zaman zaman devlet ve özel fabrikaları ziyaret edip, kurum içerisinde çalışanların sağlıklı ve sıhhi ortamlarda çalışıp çalışmadıklarını denetlemiştir. Yaptığı denetlemelerden sonra da meclise gelip, bu yönde dikkatini çeken eksiklikleri dile getirmiştir. 1947 yılının Aralık ayında, Çalışma Bakanlığı'nın 1948 yılı bütçesiyle ilgili söz alan Fakaçelli; devlet bünyesindeki işletmelerin çalışma şartlarının iyi durumda olduğunu belirtirken, özel işletmelerdeki şartların çok iyi durumda olmadığını söyleyerek, gereken denetlemenin yapılmasını istemiştir.¹³⁷

Bir doktor olarak sağlıkla ilgili konularda meclis çalışmalarında bulunan Nikola Fakaçelli, vakıflarla ilgili yapılan meclis çalışmalarında özellikle azınlık

¹³⁵ Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.474.

¹³⁶ Yeşilyurt, **A.g.e.**, s. 63-65; Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.474.

¹³⁷ **TBMM Tutanakları Dergisi VIII. Dönem**, C. 8, B: 27, Ankara, 1947, s.805.

vakıflarının durumu ile ilgili sorunları dile getirmiştir. Nikola Fakaçelli, 2762 numaralı ve 5 Haziran 1935 tarihli Vakıflar Kanunu'na bağlı 2/5042 nolu kararname ile 17 Temmuz 1936'dan itibaren yürürlüğe giren Cemaat vakıfları ile ilgili kanun içerisindeki iki konuyu özellikle gündeme getirmiştir. Bunlardan ilki, Fakaçelli'ye göre; 1936 yılından itibaren cemaat vakıflarından % 5 oranında alınması gereken vergi oranıdır.¹³⁸ Fakaçelli, alınması gerektiği halde vakıfların iktisadi durumu göz önünde bulundurularak alınmayan % 5'lik verginin cemaatler için bir sorun olduğunu ve dolayısıyla bu sorunun bir an önce halledilmesi gerektiğini 12 Nisan 1948'de TBMM'de ki bir konuşmasında dile getirmiştir. İkinci konu da; aynı dönemde kabul edilen cemaat vakıflarının tek bir müteveli ile yönetilmesi hususudur. Aradan bir yıl geçtikten sonra 27 Şubat 1949'da mecliste söz alan Nikola Fakaçelli, geçen yıl dile getirdiği bu iki hususun da hala halledilemediğini belirterek, gerekenin yapılmasını istemiştir.¹³⁹

II. DEMOKRAT PARTİ MİLLETVEKİLLERİ

A. YAHUDİ MİLLETVEKİLLER

1. SALAMON ADATO

Çok partili dönemin ilk gayrimüslim milletvekili olarak, VIII. ve IX. dönemlerde DP'den İstanbul milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Mensubu bulunduğu Musevi cemaati içerisinde etkin bir konumda bulunan Adato, 25 Kasım 1953'te Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği telgrafta hükümetin cemaatlara ve özelde kendi cemaatine karşı sunulan imkanlara teşekkür etmiştir.¹⁴⁰

Salamon Adato, 1894 Edirne doğumlu Yahudi asıllı milletvekilidir. Babasının adı Nesim, annesinin adı Rikoca'dır. İstanbul Hukuk Fakültesini bitiren ve Paris'te hukuk doktorasını tamamlayan Salamon Adato sonrasında, Şişli'de serbest avukatlık

¹³⁸ TBMM Tutanakları Dergisi VIII. Dönem, C.11, B: 46, Ankara, 1948, s.12-13.

¹³⁹ TBMM Tutanakları Dergisi VIII. Dönem, C: 4, B: 54, Ankara, 1949, s. 960.

¹⁴⁰ Cumhuriyet Arşivi, D: T, F: 30100, K: 133, DG: 866, SN: 5.

yapmaya başlamıştır. Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmektedir. Evli ve bir çocuğu olan Salamon Adato, 3 Nisan 1954'te ölmüştür.¹⁴¹

TBMM'nin VIII. dönemi Türk siyasi tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1946-1950 yıllarını kapsayan bu dönem, TBMM'nin çok partili hayata geçtiği ilk dönem olmuştur. Demokrat Parti'nin meclise girmesiyle gerçekleşen bu dönemde, Yahudi asıllı İstanbul milletvekili Salamon Adato da, muhalefet partisi olma özelliğini ortaya koyan DP içerisinde, çok faal bir rol oynamıştır. Adato, dört yıl boyunca kırk beş kez mecliste söz almış, çok uzun konuşmalar ve çok yoğun eleştiriler yapmıştır. İktidar partisi olan CHP'ye karşı bu eleştirilerini meclisin dışında da sürdürdüğü görülmektedir.¹⁴² İktidarda olduğu IX. dönemde de meclis içerisinde çalışmalarına katılan Adato'nun, muhalefette olduğu döneme oranla daha az söz aldığı ve nispeten daha kısa konuşmalar yaptığını söyleyebiliriz. Adato IX. dönemde otuz beş kez söz almıştır. Bu dönemde Çalışma Komisyonu Başkanlığı yapmış, Çalışma ve Anayasa komisyonlarında çalışmıştır. Uluslararası bir kuruluşla yapılan bir kira sözleşmesiyle ilgili yazılı soru sormuştur.¹⁴³

Avukat olan Adato, mesleği gereği mecliste görüşülen konuları ayrıntılı bir şekilde ele alarak konunun hukuki boyutuna açıklık getirmeye çalışmıştır. Birçok konuda söz alan Adato'nun özellikle dikkat ettiği nokta ise, kanunların açık bir ifadeyle ortaya konulması olmuştur. Buna örnek teşkil edecek bir örnek olarak, 31 Mayıs 1948 tarihli kanun tasarısında geçen, 'kimsesiz terk edilmiş ve anormal çocukların korunması hakkında Meclis'te söz alan Adato; *"Efendim; Komisyon sözcüsü; sıfır yaşından kelimelerinin yerine doğumdan itibaren kelimelerinin kabul edilebileceğini beyan buyurdular. Fakat zannederim ki metinler üzerinde hassasiyetle durmak lâzımdır. Bence «doğumdan itibaren» kelimeleri zaittir¹⁴⁴. Çünkü bu «sıfır yaşından» kelimelerini tayyettiğimiz¹⁴⁵ takdirde kalacak olan ibare*

¹⁴¹ Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, **TBMM Meclis Albümü 1920-2010 2. CİLT (1950-1980)**, Ankara, Haziran 2010, s. 566.

¹⁴² **Cumhuriyet Arşivi**, D: C2, F: 30100, K: 44, DG: 257, SN: 8.

¹⁴³ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950-1954 VII. Cilt (Özgeçmişler)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1999, 497.

¹⁴⁴ Zaid: 1. Artan, artıran. 2. Lüzumsuz, gereksiz. Burada lüzumsuz, gereksiz anlamında kullanılmıştır. Devellioğlu, **A.g.e.**, s.1166.

¹⁴⁵ Tayyetmek 'tayy' kökünden gelmekte olup tayy; dürme, bükme anlamına gelmektedir. Burada kullanılan tayyetmek kaldırmak, silmek anlamında kullanılmıştır. Tayy için bkz. Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996, s.914.

şudur: «mahkemelerce koruma tedbirleri alınmasına karar verilen çocuklardan 7 yaşına kadar olanlar...» tabiidir ki, «7 yaşına kadar çocuk» tabirine, bir günlük çocuk da dâhildir. Bu itibarla «sıfır yaşından» kelimelerinin tayyedilmesi muvafıktır. Sonra aşağıdaki maddeler gereğince mahkemelerce kelimeleri arasında «hakları » kelimesinin ilâvesinin muvafık olacağı kanaatindeyim.”¹⁴⁶ diyerek kanunlardaki muallâkta kalan tarafların açık bir şekilde ifade edilmesini istemiştir. Adato'nun bu şekilde müdahale ve düzeltme talebini daha birçok tasarıda görmekteyiz.

Salamon Adato'nun mecliste yapmış olduğu ilk konuşma çok dikkat çekici bir konu üzerine olmuştur. Kendisinin de seçim bölgesi olan İstanbul'da yapılan seçimde CHP'den milletvekili seçilen General Kâzım Karabekir, Recep Peker, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Orgeneral Cemil Cahit Toydemir ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın seçim tutanakları hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun raporuyla ilgili itirazlarda bulunup, önemli iddialar ortaya koymuştur.

26 Ağustos 1946'da söz alan Salamon Adato;

“Halk Partisine mensub beş milletvekilimizin lehine fesat karıştırıldığından bahsle vâki olan itiraz usulen yetkili komisyon tarafından tetkik edilmiştir. Bu komisyon tetkikatını gayet sathi(yüzeysel, üstün körü) ve evrak üzerinde yaptıktan sonra komisyonun ileri sürdüğü mütalâada isabet olmadığını beyan etmek mecburiyetindeyim... İtiraza hedef olan muhterem arkadaşlar hakkında her hangi bir imada bulunmak arzu ve hissinden münezzehim. Esasen dosyada, mevcut belgelere göre arkadaşlarımızın şikâyet mevzuu olan hâdiselere herhangi bir şekilde müdahale ettiklerine dair ufak bir delil bile mevcut değildir. Dosya evrakına dayanarak maruzatımı gayet afakî bir şekilde beyan edeceğim. Şikâyetnamede 7 Haziran da Milletvekilleri seçiminin yenilenmesine karar verilmesini müteakip tazyik ve tedhiş yapıldığına, seçimlerin devamı müddetince de Halk Partisinden gayri partiler ve müstakil adaylar birçok yerlerde sandık baslarından uzaklaştırıldı ve seçim tarzı hakkında esaslı bir fikir edinmelerine imkân bırakılmadı. Tazyik yapılmasını müteakip yazılacak tutanakların ilçelerde birleştirilmesi ve bunların da derhal tasnifi icap ettiği halde Beyoğlu kazasında olduğu gibi diğer kazaların birçoklarında seçim kurulları dağıtılmış ve işe devam imkânı fiilen bırakılmıştır ve bunlardan bilistifade

¹⁴⁶ TBMM Tutanakları Dergisi VIII. Dönem, C:11, B: 65, Ankara, 1948, S.684.

bütün tutanaklar bir gece komisyon başkanlarının evlerinde misafir edilerek istenildiği kadar, arzu edildiği kadar işlendi. Bu suretle vâki olan hareketlerin neticesinde Demokrat Parti adaylarının kazandığı reylerden 649 905 gibi fahiş bir miktarda rey alınarak bunlar Halk Partisi adaylarına, bir arkadaşımızın kullandığı tâbiri istimal ederek söylüyorum, aktarma edildi. Ve bu suretle bu arkadaşların intihabı kanunsuz olduğu yazılı bulunmaktadır. Seçimlerin yakından takibine memur edilmiş olan Halk Partisinden bir heyet İstanbul seçmenlerinin nabzına bakmış, gazetelere aksetmiş olan hâdiselerin tekevvinüne başlamıştır. Dosyada mevcut bir varaka vardır. Bendeniz zabıt varakası tâbirini kullanmıyacağım. (Soldan bravo sesleri). Bu varaka 21.7.1946 tarihli bir belgedir. Üç şahıs huzurunda olmuştur. Abdüsselâm Boyacı adında bir boyacı vardır. Tahriri ifadeye göre İstanbul'da Ördekasap mahallesinden Muhtar Ahmed'in, intihaptan bir gün evvel zarf dağıtarak bunları sandıklara Halk Partisinin oy listesiyle beraber atmadıkları takdirde kendilerine ekmek vesikası vermiyeceğini beyan etmiştir. Geliri mahdut olan ve bu pahalılık için en büyük ihtiyaç maddesini teşkil eden ekmek vesikası verilmediği takdirde tabiidir ki bu muhatapların büyük bir zarurette kalacakları şüphesizdir. İşte muhtar bu ekmeğe olan ihtiyacı istismar etmiş ve seçmenler üzerinde mânevi bir taziyek icra etmek istemiştir...¹⁴⁷ Yapmış olduğu bu konuşmayla birlikte hem seçim komisyonunu, hem de CHP'yi çok ağır bir suçla itham etmiştir. Adato'nun bu konuşmasına ve ortaya koymuş olduğu iddialara dönemin CHP İzmir milletvekili Münir Birsnel şu şekilde cevap vermiştir; “İstanbul Milletvekili seçildikleri Seçim Kurulunca bildirilen adaylardan dört tanesinin şahısları hakkında şikâyet vardır. Bunlar Bay Sâlamon Adato, Bay Abdurrahman Münip, Bay Senihi Yürüten ve Bay Zeki Rıza Sporedir, bunlar bu dosyada, bu raporda mevzu bahis değildir. Mevzu bahis olan arkadaşlarımız beş kişidir. Bunlar da Büyük Millet Meclisi reisi General Kâzım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın. , Başbakan, Recep Peker ve Millî Savunma Bakanı Orgenerali Cemil Cahit Toydemir ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'dir... Bu rapor bunlar hakkındadır. İtiraz istidasında da bu zatların tutanaklarının iptali, ile bunların yerlerine Bayan-Nüzhet, Salih Keçeci, Moskos, Jozef Salamcm'la Dr. Keşişyan'm gelmesi istenmektedir. (Soldan gülüşmeler)”. Birsnel yaptığı uzun konuşmanın ilk başlarında ortaya koyduğu bu ifadelerle Salamon Adato'nun ismi zikredilen vekillerin yerine gelecek olan kişilerin çoğunun

¹⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C:1, B: 8, Ankara, 1946, s.155.

Gayrimüslim olmasından dolayı bir tepki ortaya koyduğunu ima etmiş olmalıdır. Daha sonra da yapılan ithamların asılsız olduğuna dair partisini savunmuştur. Münir Birsal'den sonra dönemin CHP Balıkesir Milletvekili Hacim Çarıklı da partisinin savunmuş ve iddiaların doğru olmadığı yönünde bir konuşma gerçekleştirmiştir.¹⁴⁸

Salamon Adato meclis içerisinde çok farklı konularda söz almış ve yeri geldiğinde de çok uzun konuşmalar yapmıştır. 1947 yılının Şubat ve Haziran aylarında mecliste görüşülen Milli Korunma Kanunu'nun görüşülmesi sırasında Salamon Adato, gayrimenkul, mal sahibi-kiracı hakları, ticarethane-ev gibi konularda fikir ve eleştirilerini ortaya koyarken, kanunların daha çok mal sahibi ve ticarethane sahibinden yana olduğunu düşünerek, ev sahibi olanlar ile kiracı olanların kanunlar karşısında daha çok mağdur edildiğini savunmuştur. 20 Şubat 1947'de söz alan Adato; evle dükkanlardan alınan vergilerin eşit oranda olmaması gerektiğini, çünkü dükkanlardan alınan verginin yarısının hazine tarafından karşılandığını dile getirmiştir.¹⁴⁹ Adato; *"...bir mal sahibi kendi ihtiyacını ileri sürerek tahliye ettirdiği gayrimenkulü kanunun tayin ettiği kiranın on mislini almak imkânını bulmaktadır. Gayrimenkul sahibi boşalttığı apartmanını bir sene boş bırakarak veyahut kendisi işgal ederek bir senenin hitamında mukabilinde hava parası almak suretiyle tahliye talebinde bulunmak onun için büyük bir menfaat kaynağı halini almaktadır. Bir sene beklemeden mecuru kiralayacak olursa bir senelik kirasının on mislini alacaktır. Buna mukabil ceza olarak bir seneliğini ödeyecektir. Binaenaleyh mal sahibi cezayı göze alarak istifade edebilmektedir."*¹⁵⁰ ifadeleriyle, 13 Haziran tarihli 'bir mal sahibinin kiracı üzerindeki haksız kazancı ile ilgili konuda' yasanın kiracıyı nasıl mağdur ettiğini somut bir şekilde anlatmaya çalışmıştır.

Adato, 1948 yılının Vakıflar Genel Müdürlüğü bütçesiyle ilgili söz alarak 5 Haziran 1935 tarih ve 2762 numaralı Vakıflar Kanununun 24'ncü maddesinde vakıfların gelirlerinin aslından, % 5 kontrol hakkı alınacağı ve bu kontrol hakkının Genel Müdürlükçe gelir olarak kayda geçeceği maddesine itiraz etmiştir. Kendi tabiriyle "sosyal ve dini maksatlarla vücuda getirilen cemaat müesseselerinin gelirlerinden sayılan yardımların gelir olarak görülmemesi gerektiğini belirterek, o

¹⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C:1, B: 8, Ankara, 1946, s.156-161.

¹⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C: 4, B: 47, Ankara, 1947, s.330-331.

¹⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C: 6, B: 72, Ankara, 1947, s.191-192.

döneme göre tespit edilen 40 bin liralık meblağın 10 bin lira olarak değiştirilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁵¹

IX. dönemde de DP'den İstanbul milletvekili olarak 1950 yılında meclise giren Salamon Adato, bu dönemde Çalışma Komisyonu başkanlığı yapmıştır. Bir önceki dönemde muhalefet olarak mecliste bulunan partisi ve kendisi, bu dönemde artık iktidar partisi olarak mecliste yerini almıştır. Kanun tasarılarının mecliste görüşülmesi sırasında çeşitli zamanlarda söz alan Adato, kimi zaman görüşülen konuya atıfta bulunarak, daha çok farkı konular hakkında düşüncelerini dile getirmiştir. Bununla ilgili olarak, 20 Şubat 1951'de mecliste aynı yılın 'Bütçe Kanunu' görüşülürken; *"Bendeniz Halk Partisi iktidarda iken dört sene müddetle Mecliste bulundum ve dört sene içinde demokrat diye geçinen Emrullah Nutku Beyin sarf ettikleri bir sözün sarf edildiğini iştirmedim. Demokrat geçinen Emrullah Bey bir Yahudi pazarlığından bahsetmiş. Burada Yahudi ırkından bir Milletvekili bulunduğu sırada Yahudi pazarından, pazarlığından bahsetmesi teessürümü mucip olmuştur ve bunu ifade için kürsüye çıkmış bulunuyorum."*¹⁵² şeklindeki konuşması, yasa görüşmeleri sırasında farklı bir konuyu dile getirdiğinin göstergesi olmuştur. Nitekim konuşmasının ardından dönemin Erzurum Milletvekili Emrullah Nutku, söz alarak yanlış anladığını belirterek Adato'dan özür dilemiştir.

Adato, farklı zamanlarda gerçekleşen iki kanun tasarısının görüşülmesi sırasında, özel teşebbüsün teşvik edilmesine dair olumlu ve destekleyici düşüncelerini ortaya koymuştur.¹⁵³ Bunlardan ilki 1951 yılında görüşülen ve özel teşebbüslerin teşvikini içeren; 'Türkiye Cumhuriyeti Hükümetiyle Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası temsilcileri arasında anlaşmaya varılan Garanti Anlaşmasının Onanması hakkındaki kanun' olup, ikincisi ise 1952 yılında görüşülen; 'Kibritin Tekelden Çıkarılmasına ve İstihlâk Vergisine Tâbi Tutulmasına dair kanun'dur.

Hukukçu kimliğiyle çok farklı konularda konuşmalar yapan Adato, kendi alanıyla ilgili konularda da fikir beyan etmiştir. 13 Temmuz 1950 yılındaki 'Bazı Suç ve Cezaların Affı' ve 6 Şubat 1953 yılındaki 'Basın Kanununun 36. Maddesinin Tadili' ile ilgili kanunlar görüşülürken kürsüye çıkan Salamon Adato, her iki

¹⁵¹ TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C: 8, B: 20, Ankara, 1947, s.132.

¹⁵² TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 5, B: 46, Ankara, 1951, s.305.

¹⁵³ TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 4, B: 29, Ankara, 1951, s.176, 178; TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem., C: 12, B: 24, Ankara, 1952, s.60.

konuşmasında da Amerika ve İngiltere'deki mahkemelerde bulunan jüri usulünün Türkiye mahkemelerinde de uygulanması gerektiği fikrini beyan etmiştir.¹⁵⁴ Bu konuşmaların dışında sağlık, askeriye, ekonomi, turizm vb. çok farklı konularda söz alan Adato'nun, kanunları ve görüşülen konuları, özellikle ekonomik yönüyle değerlendirdiği görülmektedir. Görüşülen kanunun, halk-devlet ikilemi içerisinde iktisadi menfaat yönüyle, ne gibi bir kazanç veyahut kaybının olabileceği ihtimali üzerinde fazlaca durduğunu söyleyebiliriz. Milletvekilliği sırasında hakkında çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu iddialardan birisi Türkler aleyhine çalıştığına dair çok ağır bir suçlamadır¹⁵⁵, diğeri ise haksız kazanç elde ettiğine dair yapılan bir ihbardır.¹⁵⁶

2. AHİLYA MOSHOS

Mayıs 1950 yılındaki IX. yasama dönemine tekabül eden seçimlerde DP'nin İstanbul'dan seçilen Yahudi milletvekilidir. Hakimlik ve serbest avukatlık görevleri yapmıştır. 1879'da Yanya'nın Pogon ilçesinin Menguli köyünde doğan Ahilya Moshos'un nüfusa kayıtlı olduğu yer ise; İstanbul Adalar İlçesi Heybeliada Bucağı Refahşehit (İsmet Paşa) Sokağı'dır. Babasının adı Tanas, annesinin adı Katherine'dir. 1902'de Adliye Nezareti Umuru Cezaiye Kaleminde (Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Kalemi) aday memurluğa atanan Moshos, 1904 yılında kâtipliğe yükselmiştir. Bu arada 1908'de Hukuk Fakültesi'ni (Mekteb-i Hukuk-u Devlet-i Aliyye-i Osmaniye) bitirmiş ve 1909'da İstanbul Bidayet Mahkemesi Müddeiumumi (Cumhuriyet Savcısı) Yardımcılığına, atanmıştır. Sonrasında sırasıyla; 1916'da Üsküdar Bidayet Mahkemesi Müddeiumumi Başmuavinliğine, 1918'de İstanbul İstinaf Mahkemesi Müddeiumumi Muavinliğine, 1920'de Başmuavinliğe terfi ederek aynı tarihte Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Üyeliğine atanan Ahilya Moshos'un memuriyetine 27 Ocak 1923'te Bakanlar Kurulu kararıyla son verilmiştir. Bu dönemden sonra İstanbul Barosu'na bağlı olarak serbest avukatlık yapan Moshos, IX. dönem İstanbul milletvekili seçilince görevine ara vermiş, milletvekilliğinin sona ermesinin ardından ölümüne kadar yine serbest avukatlık yapmıştır.

¹⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 1, B: 22, Ankara, 1950, s.642; TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 20, B: 39, Ankara, 1952, s.155.

¹⁵⁵ Cumhuriyet Arşivi, D: 1. Büro, F: 490100, K: 162, DG: 646, SN: 2.

¹⁵⁶ Cumhuriyet Arşivi, D: E5, F: 30100, K:675, DG: 402, SN: 9.

Rumca, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı bilen Ahilya Moshos evli olup iki çocuğu bulunmaktadır. Ahilya Moshos, 13 Aralık 1966 tarihinde ölmüş ve Şişli Rum mezarlığına gömülmüştür.¹⁵⁷

DP'den IX. dönem İstanbul milletvekili olarak Haziran 1950'de meclise giren Ahilya Moshos'un meclis çalışmalarına çok faal olarak katılmadığı görülmektedir. Mecliste toplam yedi teklifte bulunup sadece Türk Ceza Kanunu'nun değiştirilmesine dair vermiş olduğu kanun teklifinin geri verilmesine dair bir önerge vermiştir.¹⁵⁸ Moshos, bunların dışında herhangi bir kanun görüşmesinde söz almamıştır. Milletvekilliği sırasında sadece Adalet Komisyonu'nda görev almıştır.¹⁵⁹

Ahilya Moshos'un milletvekilliği sonrasında da DP'yle ilişkilerini sürdürdüğü görülmektedir. 1 Eylül 1955'te Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği yazıda; Amerika'dan 300 milyon dolarlık on yıl vadeli kredi teklifini sunmak için randevu talebinde bulunduğu görülmektedir.¹⁶⁰

3. HANRİ SORIANO

2 Mayıs 1954 seçimlerinde DP'den İstanbul milletvekili olarak meclise girmiştir. Yahudi asıllı Hanri Soriano X. Dönem İstanbul milletvekili olarak son sıradan meclise girmiştir.

1882'de Rodos'ta doğan Hanri Soriano'nun babasının adı Musani, annesinin adı Mazalto'dur. Eğitimini Rodos İdadisinde ve sonrasında da Süleymaniye Medresesinde tamamlayan Soriano, sigorta ve sigortacılık ekspertizliği yapmıştır. Fransızca ve İspanyolca bilen Hanri Soriano milletvekili seçildiğinde 72 yaşındadır ve 2 çocuk babasıdır.¹⁶¹

1954 yılında yapılan seçimlerin ardından DP'den İstanbul milletvekili seçilen Hanri Soriano, 14 Mayıs'da meclise gelip yemin ederek görevine başlamıştır. Soriano, meclis çalışmalarında çok aktif bir katılımda bulunmamıştır. 1954 yılının

¹⁵⁷ Öztürk, A.g.e., s.526-527; Yıldırım, Zeynel, A.g.e., s.567; Yeşilyurt, A.g.e., s.109-111.

¹⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 7, B: 77, Ankara, 1951, s.270.

¹⁵⁹ Öztürk, A.g.e., s.528.

¹⁶⁰ Cumhuriyet Arşivi, D: A7, F: 30100, K: 19, DG: 110, SN: 1.

¹⁶¹ Yeşilyurt, A.g.e., s.112-113; Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.641.

Muvazenei Umumiye¹⁶² ve Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü¹⁶³ bütçe kanununu kabul eden milletvekilleri arasında yer almıştır. 15 Mayıs 1955'te İstanbul'da Kapalı Çarşı'nın tamiri ve şartlarının iyileştirilmesi kanununu da onaylamıştır.¹⁶⁴

Soriano'nun Türkiye'nin dış işlerini ilgilendiren, yabancı devletlerle olan münasebetleri ile ilgilendiği görülmektedir. 15 Nisan 1955'de Londra'da imzalanan milletlerarası bir anlaşmayı mecliste kabul eden Soriano¹⁶⁵, 8 Nisan 1957'de İspanya ile yapılan dostluk anlaşmasını kabul eden milletvekilleri arasındadır.¹⁶⁶

4. İSAK ALTABEV

1900 yılında İstanbul'da doğan İsak Altabev'in babasının adı, Samuel, annesinin adı, Rifka'dır. Evli olan İsak Altabev, Musevi cemaatinden olup Seferad Yahudisi'dir. Eğitimini Berlin Üniversitesinde yapan İsak Altabev, Fransızca, Almanca, İngilizce, İspanyolca ve İtalyanca bilmektedir. Tüccar ve Sanayici olan Altabev, sırasıyla, Dentsche Orient Bank Berlin Merkezi ve İstanbul Şubesi memurluğu, İstanbul G. ve A. Baker Firması İthalat Şubesi müdürlüğü, Koç Ticaret AŞ Ortağı ve İdare Meclisi üyeliği, Fakirleri Koruma Cemiyeti ve Hahambaşılık Hayır Komisyonu başkanlığı yapmıştır. İsak Altabev, 06.03.1962 yılında ölmüştür¹⁶⁷

İsak Altabev, 1957 seçimlerinde DP'den, XI. dönem İstanbul milletvekili olarak meclise girmiştir. XI. dönem DP İstanbul milletvekili olarak meclise giren İsak Altabev, TBMM'de, Gelir Vergisi Kanunu'na dair iki teklifte bulunmuştur.¹⁶⁸ Meclis içerisindeki çalışmalarda söz almayan İsak Altabev, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından hakkında açılan anayasayı ihlal ve gayrı meşru servet iktisabı davalarında kendisini savunmuştur.¹⁶⁹

¹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi X. Dönem, C: 1, B: 10, Ankara, 1954, s.207.

¹⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi X. Dönem, C: 1, B: 10, Ankara, 1954, s.211.

¹⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi X. Dönem, C: 6, B: 64, Ankara, 1955, s.363.

¹⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 6, B: 64, Ankara, 1955, s.367.

¹⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C: 18, B: 56, Ankara, 1957, s.128.

¹⁶⁷ Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.720; Yeşilyurt, A.g.e., s.129-130.

¹⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:6, B:26, Ankara, 1960, s.492

¹⁶⁹ Cumhuriyet Arşivi, D: 961/81, F: 10900, K: 242, DG: 746, SN: 2.

5. YUSUF SALMAN

Yusuf Salman, 1957 seçimlerinde XI. dönem DP İstanbul milletvekili olarak meclise girmiştir. Yusuf Salman, 1888 yılında Selanik'te doğmuştur. Selanik Yahudilerinden fıstık tüccarı Davi Salmona Efendi'nin oğlu olan Salman'ın annesinin adı Benata'dır. Lise mezunu olup, hesap işleri ve ekonomiyle ilgilenen Salman, üst düzey ticari ve sanayi faaliyetlerinde bulunmuştur. Selanik Osmanlı Bankası'nda memurluk yapan Yusuf Salman, İstanbul'a geldikten sonra sırasıyla İstanbul Vilayet Umûmî Meclis üyeliği, Bütçe ve Hesap İnceleme Komisyonları başkanlığı, Kızılay Beyoğlu Şubesi saymanlığı, Türk-Fransız Kültür Cemiyeti üyeliği ve müfettişliği ve İstanbul Küçük İstikrazat Sandığı Ticaret Anonim Şirketi İdare Meclisi başkanlığı gibi üst düzey görevlerde bulunmuştur. Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, İngilizce ve Almanca dillerini bilmektedir. Evli ve bir çocuk babası olan Yusuf Salman, 28 Kasım 1960'da ölmüştür.¹⁷⁰

XI. dönemde DP'den İstanbul milletvekili olarak meclise giren Yusuf Salman'ın meclisteki çalışmaları ile ilgili herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle birlikte milletvekilliği sona eren Salman, müdahale sonrasında Yassıada'da yargılanan milletvekilleri arasındadır. Salman mahkemece çoğu milletvekiline ithaf edilen Anayasayı ihlal ve gayrı meşru servet iktisabı suçundan yargılanmış, fakat beraat ederek tahliye edilmiştir.¹⁷¹

B. ERMENİ MİLLETVEKİLLER

1. ANDRE VAHRAM BAYAR

14 Mayıs 1950'de, Demokrat Parti'den IX. dönem İstanbul milletvekili seçilen Andre Vahram Bayar, 1954 Mayısına kadar bu görevi sürdürmüştür. 1890 yılında İstanbul'da doğan Andre Vahram Bayar, Ermeni asıllı milletvekillerden olup babasının adı Aleksan, annesinin adı Akabi'dir. İstanbul'da başladığı tıp eğitimine, o sırada çıkan Balkan Savaşı nedeniyle ara vermiş, bu arada İstanbul Maçka Hastanesi sârî hastalıklar servisinde, daha sonra Çanakkale Merkez Hastanesi dahiliye servisinde çalışmış, savaş sonrasında Paris'e giderek eğitimini burada tamamlamıştır.

¹⁷⁰ Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.723; Yeşilyurt, **A.g.e.**, s.132-133.

¹⁷¹ **Cumhuriyet Arşivi**, D:- F: 10900, K: 270, DG: 826, SN: 2.

12 Mayıs 1914'te Paris Belediyesi'ne ait "Boucicant Hastanesi'nde çalışmaya başlayan Andre Vahram Bayar, 1919'da dahiliye uzmanı olarak yurda dönmüştür. Halkevleri Dispanserinde fahrî hekimlik de yapan Andre Vahram Bayar; sırasıyla, Türk Hava Kurumu'nun kuruluşundan başlayarak Beyoğlu İdare Kurulu üyeliği ve fahri murakıplığında, ayrıca Kızılay Beyoğlu İstiklâl Şubesi 2. Başkanlığında bulunmuş, 1941'de Eskişehir Hava Hastanesi ve daha sonra Eskişehir'deki 1 000 yataklı hastanede, dahiliye servisinde 1943 yılına kadar çalışmıştır. Serbest doktor olarak çalışan Andre Vahram Bayar, Fransızca ve Rumca bilmektedir. Evli ve 1 çocuk babası olan Andre Vahram Bayar, 30 Mart 1965 yılında ölmüştür.¹⁷²

Andre Vahram Bayar, IX. dönemde DP'den İstanbul milletvekili olarak meclise girmiştir. Milletvekilliği yaptığı dört yıllık süre içerisinde Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'nda yer almıştır. Ayrıca, Emekli Sandığı Kanununun 64. ve 69. maddelerinin yorumlanması için kurulan geçici komisyonda da çalışmıştır. Mecliste dokuz kez teklifte bulunan Bayar, bu tekliflerden; 5417 sayılı Kanunun 5. maddesinin, Analık Sigortası Kanununun 15. maddesinin, İhtiyarlık Sigortası Kanununun 2. maddesinin değiştirilmesine dair verdiği teklifleri geri almıştır.¹⁷³ Üç kez de önerge veren Bayar, bunların dışında çeşitli konularda da on iki kez söz almıştır. Bunların içerisinde Andre Vahram Bayar, kendi mesleğiyle ilgili çalışmalarda söz aldığı gibi, turizmle alakalı konular, garsonların aldığı ücretler ve bunların oranları ile ilgili tasarımlarda da çalışmalarda bulunmuştur.

24 Şubat 1954 tarihli Maliye Bakanlığı Bütçesi görüşmeleri sırasında söz almış, mensubu bulunduğu Ermeni cemaatiyle ilgili olarak, Yedikule'de bulunan 550 yataklı Ermeni Hastanesi'ne hazinenin ayırmış olduğu 30 bin liralık ödeneğin 10 bin lira daha arttırılmasını teklif etmiştir.¹⁷⁴

İlaç fiyatlarının düzensiz ve kontrolsüz bir şekilde artışı üzerinde duran Bayar, bu artışın önüne geçilebilmesi için rekabetin teşvik edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁷⁵ Bir başka konuşmasında memleketin genelinde doktor ve eczane sıkıntısının varlığından söz etmiş ve halkın sağlığı için gereken bazı ilaçların

---

¹⁷² Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954) VII. Cilt (Özgeçmişler)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1999, s.503-504; Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.567; Yeşilyurt, **A.g.e.**, s.105-107.

¹⁷³ Öztürk, **A.g.e.**, s. 504.

¹⁷⁴ **TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem**, C: 28, B: 49, Ankara, 1954, s.811-812.

¹⁷⁵ **TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem**, C: 4, B: 26, Ankara, 1951, s. 33-34.

eczaneler dışında izin verilen yerlerde satışının gerekli olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁶ 16 Şubat 1951'de mecliste Elazığ'daki cüzzam hastanesinin başka bir yere nakli konusu görüşülürken söz alan Bayar, cüzzamın tarifini yapmış ve bu hastalığa sahip olanların 'tecrit' edilmesini teklif etmiştir.¹⁷⁷

2. ZAKAR TARVER

Zakar Tarver 1954-1960 yıllarına tekabül eden X. ve XI. dönemlerde DP'den İstanbul milletvekili olarak mecliste görev yapmıştır. Ermeni asıllı olup 1893 Kemaliye Eğin doğumludur. Babasının adı Ohan, annesinin adı Efkinedir. İki yaşında İstanbul'a gelen Tarver, İstanbul Fatih İlçesi, Beyazıttağa Mahallesi'nde nüfusa kayıtlıdır. İlköğrenimini Topkapı İlkokulu'nda ve Mektebi Osmanî Hamidî'de, ortaokulu Bahçecik Amerikan Okulu'nda, liseyi Bakırköy Bezezyan Lisesi'nde bitirmiştir. 1917'de İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş, Fransa ve Amerika'da röntgen ihtisası yapmıştır. Fransızca ve İngilizce dillerini bilen Zakar Tarver, askerliğini 1941-1943 yılları arasında Sivas Askeri Hastanesi'nde tabip yüzbaşı olarak yapmıştır. Sonrasında İstanbul'da serbest hekim olarak çalışmaya başlayan Tarver, aynı zamanda siyasete de bu dönemde DP çatısı altında, şehir meclisinde ve idare kurulu üyeliği yaparak başlamıştır.¹⁷⁸

XI. Dönem'de de Milletvekili seçilen Zakar Tarver, 27 Mayıs 1960'ta, ordunun idareye el koymasının ardından tutuklanmış ve 19 Eylül 1960'ta, tutuklu bulunduğu Yassıada'da ölmüştür. İstanbul'da Balıklı Ermeni Mezarlığı'na gömülmüştür.¹⁷⁹

X. Dönem seçimlerinde D.P. listesinden İstanbul Milletvekilliğine seçilen Zakar Tarver, 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katılmış, yedisi bu dönem de olmak üzere, toplamda dokuz kez genel kurulda söz almıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'nda da çalışmalara katılan Tarver, XI. dönem de milletvekili olarak mecliste yer almıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 26, B: 13, Ankara, 1953, s.41-43.

¹⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 5, B: 44, Ankara, 1951, s.178-179.

¹⁷⁸ Öztürk, A.g.e.,s.439; Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.724.

¹⁷⁹ Öztürk, A.g.e.,s.440; Yeşilyurt, A.g.e., s.115-116.

¹⁸⁰ Öztürk, A.g.e.,s.440

Zakar Tarver, katılmış olduğu oturumlarda genel olarak azınlıklara dair sorunları dile getirmeye çalışmış; özellikle de o dönemde vuku bulan ‘6-7 Eylül olayları’ ve sonrasında yaşananlarla ilgili olarak dikkat çeken konuşmalar yapmıştır. İstanbul, İzmir ve Ankara vilâyetlerinde Örfi İdarenin ilânına dair Başvekâlet tezkeresinin görüşülmesi sırasında almış olduğu söz çerçevesinde konuyla ilgili hassasiyetini şu şekilde dile getirmiştir; “*Muhterem arkadaşlarım, memleket büyük bir felâkete mâruz kalmıştır. Bu vandalizmi işleyenler teşhis edilmiştir. Millî hayatımıza kasdeden kuvvetin başka kisvelere bürünerek câniyane tasavvurlarının tahakkukuna uğraştığını görüyoruz. Binaenaleyh ilk vazifemiz bu kisveleri ortadan kaldırmak olmalıdır. Bunlar nedir! Henüz bâzı geri kafalı dimağlarda mevcut müslim gayrimüslim ayrılığı... Herkes inandığı mezhepte serbesttir. Bütüin dinler şayanı hürmettir, işte karayobazlık maalesef hunhar kuvvetler elinde tehlikeli bir silâh oluyor, din kisvesi arkasında vatani kalbinden hançerlemek isteyenlere bir daha fırsat verilmemelidir...*”¹⁸¹

*Sizleri temin ederim ki, memleketimizde yaşayan ufacık gayrimüslim azınlık mukadderatını bu memleketin mukadderatına bağlamış, bu memleketin iyiliğine candan sevinen ve maazallah felâketine de samimiyetle üzülen insanlardan mürekkeptir... Asırlardan beridir Türkiye’de yaşayan Ermeni azınlığının ifa edegeldikleri hizmetler cümleinin malûmudur. Dr. Antanik paşalar, Horasancılar gibi tıp üstadları, Balyanlar gibi Selimiye Kışlasını, Beylerbeyi Sarayını, Dolmabahçe Sarayını inşa etmiş mimarlar, Dadyanlar gibi memlekette ilk defa baruthane tesis edenler, Devletin para sıkıntısına çare bulmuş olan Kazez Artinler, saymakla sonu gelmiyecek eslâfimiz hep bu memlekete hizmette gurur ve şeref duymuşlardır. Onların öz evlâtları olan bugünküler de aynı samimî duygularla meşbu bulunuyorlar...”*¹⁸²

Zakar Tarver, bu konuların dışında, yine azınlıkları yakından ilgilendiren; Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü 1955 yılı bütçesiyle ilgili olarak tasarının görüşülmesi sırasında azınlıkların gayrimenkulleriyle ilgili sorunları söylemiş olduğu;

¹⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C:7, B:80, Ankara, 1955, s.673.

¹⁸² TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C:7, B:80, Ankara, 1955, s.674.

“...Osmanlı Devleti zamanında hayır müesseseleri ve kiliseler namına bu müesseselerin tapu kayıtları yapılamadığından, birçok kilise ve mektep, hastane ve eytamhane gibi müesseselerle vakıf olunan emlak namı müstearla tapuya kaydedilmişlerdir. 1913 de bu gibi emlakın tapu tashihlerine imkân sağlayan bir kanun neşir olunmuş, ancak az sonra umumi harb ilân edilmiş ve bu tashih muameleleri durdurulmuş ve bugüne kadar da hâlâ beklemektedir. Bu husus son senelerde yapılan kadastro kayıtlarının yenilenmesi sırasında bu emlakın durumu çok karışık bir vaziyet almakta ve sahihsiz gösterilmektedir ve hatta elden çıkmaktadır. Uzun senelerden beri muallakta kalan ve bunlardan faydalanan din ve hayır müesseselerinin zararını mucip olan bu durumun giderilmesi hakkında bir an evvel bir çare bulunmasını Sayın Vekilimizden rica ederim.”¹⁸³ şeklindeki sözleriyle meclise taşımıştır.

XI. dönemde iki kez söz alan Zakar Tarver, kendi mesleğiyle ilgili olarak 25 Şubat'ta Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti, Hudut ve Sahiller Umum Müdürlüğü 1959 yılı bütçe görüşmeleri sırasında söz alarak; yıllık bütçenin yüzde onunun sağlık harcamalarına ayrılması isteğinde bulunmuştur.¹⁸⁴ Bunun dışında her iki dönemde katıldığı meclis çalışmalarında da eğitimle ilgili görüş ve temennilerini dile getirmiştir.¹⁸⁵

3. MIGIRDIÇ ŞELLEFYAN

27 Ekim 1957 seçimlerinde XI. dönem, DP'den İstanbul milletvekili olarak meclise girmiştir. 1914 yılında Adapazarı'nda doğan Mıgırdıç Şellefyan Ermeni olup babasının adı Kirkor, annesinin adı, Kristina'dır. Lise mezunu olan Şellefyan, tüccarlık mesleğiyle iştigal etmiştir. Tüccarlığın dışında Ermeni Cemaati Merkez Mütevelli Heyeti Başkanlığı yapan Mıgırdıç Şellefyan, siyasete ise İstanbul Şehir Meclisi Azalığı yaparak başlamıştır. İngilizce ve İtalyanca dillerini bilmektedir. Evli ve iki çocuk babası olan Mıgırdıç Şellefyan, 10 Aralık 1987 tarihinde ölmüştür.¹⁸⁶

¹⁸³ TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C:5, B:45, Ankara, 1955, s.444.

¹⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:7, B:45, Ankara, 1959, s.913.

¹⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C:17, B:46, Ankara, 1957, s.826; TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:9, B:73, Ankara, 1959, s.367.

¹⁸⁶ Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.723; Yeşilyurt, A.g.e., s.118-119.

XI. dönem DP İstanbul milletvekillerinden olan Mıgırdıç Şellefyan, meclis çalışmalarında yedi kez söz almış, bunlar genellikle ekonomiyle ilişkili konular olmuştur.

Kendisi bir tüccar olan Şellefyan, devletin iktisadi durumuyla ilgili konularda söz alarak, mensup olduğu iktidar partisinin gerçekleştirdiği politikaları yapmış olduğu uzun konuşmalarla savunmuştur. Maliye Bakanlığı 1959 ve 1960 yılı bütçeleri¹⁸⁷, Ticaret Bakanlığı 1959 yılı bütçesi¹⁸⁸ ve Bankalar Kanunu¹⁸⁹ ile ilgili aldığı sözlerin dışında farklı konularda da konuşmuş olsa da bu konularla ilgili genel olarak çok belirleyici fikirler ortaya koymamıştır. Mıgırdıç Şellefyan özetle; devletçi ekonomiden ziyade daha açık bir piyasa ekonomisi güden DP'nin, uyguladığı politikaların devletin genelinde olumlu sonuçlar ortaya koyduğu fikrindedir.

Mıgırdıç Şellefyan'da 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrasında hakkında dava açılan milletvekillerindendir. Şellefyan hakkında Anayasayı ihlal¹⁹⁰ ve gayrı meşru servet iktisabı davaları açılmıştır.¹⁹¹

C. RUM MİLLETVEKİLLER

1. VASİL KONOS

Rum asıllı Vasil Konos, VIII. Yasama döneminde İstanbul milletvekili olarak Demokrat Parti'den meclise girmiştir. Kendisi meclis oturumlarına katılmamıştır. 66 yaşında milletvekili seçilen Konos, 31 Temmuz 1946 tarihinde sağlığını gerekçe göstererek istifa etmiştir.¹⁹²

Vasil Konos, 1880 Seskovik doğumlu olup, babasının adı Kosta, annesinin adı Mariya'dır. Evli ve iki çocuk babasıdır. Atina Tıp Fakültesi mezunu olan Vasil Konos, Paris ve Berlin Üniversitesi'nde eğitim görmüş olup, Almanca, Rumca Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Balıklı Rum Hastahanesi'nde asabiye ve akliye

¹⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:7, B:45, Ankara, 1959, s.753-754; TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:12, B:47, Ankara, 1960, s.527-528.

¹⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:7, B:45, Ankara, 1959, s.900-901.

¹⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:4, B:83, Ankara, 1958, s.561-563.

¹⁹⁰ Cumhuriyet Arşivi, D: 960/1, F: 10900, K: 43, DG: 128, SN: 2.

¹⁹¹ Cumhuriyet Arşivi, D: 962/25, F: 10900, K: 259, DG: 794, SN: 5.

¹⁹² Yeşilyurt, A.g.e., s. 59-60; Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.475.

doktoru olarak çalışmıştır. Uzun yıllar Şişli Fransız Hastanesi'nde görev yapmış olan Konos, milletvekilliğinden istifa ettikten sonra da sabık milletvekili sıfatıyla, aynı hastanenin 'baştabipliğine' getirilmiştir.¹⁹³

Vasil Konos'un meclis çalışmalarına katılmadığı, herhangi bir konu üzerinde konuşma yapmadığı, kanun teklifi vb. faaliyetlerde bulunmadığı görülmektedir. VIII. dönemde 21 Temmuz 1946'da İstanbul'dan milletvekili olarak seçildiği halde yemin etmeden istifa eden Konos'un yerine o dönem meclis başkanı olarak görev yapan Kazım Karabekir'in 15 Ağustos'ta yazmış olduğu dilekçe üzerine bir ara seçim yapılmıştır. Yapılan bu ara seçimde Konos'un yerine Nikola Fakaçelli milletvekili olmuştur.¹⁹⁴

2. ALEKSANDROS HACOPULOS

X. ve XI. dönemlerde DP'den İstanbul milletvekili seçilmiştir. Aleksandros Hacopulos, 1911'de İstanbul'da Fatih Kasımgürani Mahallesi'nde doğmuştur. Rum bir aileden gelen Hacopulos'un babası Konstantin, annesi Eftimiya'dır. Eğitimini sırasıyla, Fener Maraşlı Rum İlkokulu'nda, Fener Rum Erkek Lisesi'nde ve İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nda, matematik, bankacılık ve sigortacılık dallarında okuyarak tamamlamıştır. İlk görevine, 1934'te Fener Rum Erkek Lisesi'nde başlamış, daha sonra Zografyon Lisesi'nde ve 1946'da da Zapyon Kız Lisesi'nde öğretmenliğini sürdürmüştür. 1936 yılında Haydarpaşa Askerî Hastanesi'nde er olarak askerliğini yapmıştır. Sonrasında 1942'de Fener Rum Kız Lisesi Müdürlüğü'ne getirilmiş, 1946'da Zapyon Lisesi Coğrafya öğretmeni ve müdürlüğü yapmıştır. X. Dönem seçimlerine de bu görevdeyken katılmıştır. XI. Dönem'de de DP'den İstanbul milletvekili seçilen Aleksandros Hacopulos'un, 27 Mayıs askeri müdahalesinden sonra Yassıada'da yargılanması beraatla sonuçlanmıştır. Sonrasında 1978'de Yunanistan'a göç etmiştir. Evli olan Hacopulos, Rumca ve Fransızca dillerini bilmektedir. Aleksandros Hacopulos, 27 Mart 1980'de Atina'da ölmüş ve orada toprağa verilmiştir.¹⁹⁵

¹⁹³ Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.475.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet Arşivi**, D: 78431, F: 301000, K: 77, DG: 507, SN: 7.

¹⁹⁵ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM X. Dönem(1954-1957) II. Cilt (Özgeçmişler)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2001, s.420-421; Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.722; Yeşilyurt, **A.g.e.**, s.126-127.

Aleksandros Hacopulos, X. dönemde DP'den İstanbul milletvekili seçilmiştir. 14 Mayıs 1954 yılında meclisteki görevine başlayan Hacopulos, Maarif (Millî Eğitim) Komisyonu'nda çalışmıştır. Bunun dışında Korunmaya Muhtaç Çocuklar, Turizm Genel Müdürlüğü Teşkilâtı, Orman Mühendis Muavinleri, Eski Eserlerin Bulunduğu Yerler konularında kurulan geçici komisyonlarda da görev almıştır.¹⁹⁶

Hacopulos, X. dönem milletvekilliği boyunca beş kez söz almıştır. O dönemde vuku bulan ve memleketin genelini derinden etkileyen 6-7 Eylül olayları ve sonrasında gelişen olaylarla ilgili olarak; İstanbul, İzmir ve Ankara vilâyetlerinde Örfî İdarenin ilânına dair Başvekâlet tezkeresi ve 6/7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir'de vuku bulan hâdiselerde zarar görenlerin zararlarının ödenmesi hakkındaki Kanunların görüşülmesi sırasında söz almıştır.¹⁹⁷

Her iki konuşmasında da olaylardan duyduğu üzüntüyü şöyle ifade etmeye çalışmıştır; *“6 Eylülde İstanbul'da vuku bulan tüyler ürpertici hâdiseler... Bu hâdiselerin vukuu anından itibaren pek Muhterem Hükümet Reisimiz Adnan Menderes ve kıymetli vekillerimizin sarf etmiş oldukları ve sarf etmekte devam ettikleri muazzam gayret ve gösterdikleri hakiki ve kardeşane alâkadan dolayı kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır. Ellerinden geldiğini yapacaklarına da eminim. Dinimin Hıristiyan olması hasebiyle değil; bir Türk vatandaşı ve bu milletin mümessili olarak medeniyetimize ve tarihimize vurulmuş olan bu darbe beni son derece üzümüştür, üzmemesine de imkân yoktur.”*¹⁹⁸

Vuku bulan hadiselerden, başta ailesi olmak üzere mensubu olduğu Rum cemaatinin, olumsuz yönde etkilendiğini, bu olayları kullanmak isteyenlerin istenmeyen davranışlar sergilediğini ve bunların üstesinden hep birlikte gelineceğini dile getirmiştir.

Aleksandros Hacopulos, mecliste yaptığı konuşmalarında genel olarak birden fazla konuyu ele almaya çalışmış ve önerilerde bulunmuştur. Maarif Vekâleti kuruluş kadroları ile merkez kuruluş ve görevleri hakkındaki 2287 sayılı Kanunda değişiklik yapılmasına dair olan 4926 sayılı kanuna ek kanunun ve Maarif Vekâleti Ankara

¹⁹⁶ Kazım Öztürk, **A.g.e.**, s. 421.

¹⁹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem**, C: 7, B: 80, Ankara, 1955, s. 675-677; **TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem**, C: 10, B: 31, Ankara, 1955, s. 10.

¹⁹⁸ **TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem**, C: 7, B: 80, Ankara, 1955, s. 675.

Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü 1957 yılı bütçelerinin görüşüldüğü sırada söz alan Hacopulos, mesleği gereği eğitimle ilgili önerileri fazlaca dile getirmiştir. Öğretmenlerin terfileri ve iktisadi durumlarının iyileştirilmesiyle ilgili önerilerde bulunmuştur. Memleketin genelindeki okul sıkıntısı ve bundan doğan sıkıntılarla, çocukların eğitiminde ortaya çıkan yetersizliklerden bahsetmiştir. Daha önce yazımına başlanan ancak çok yavaş ilerleyen ansiklopedi yazım işleminin hızlandırılması gerektiğini söylemiş, Atatürk'e dair kapsamlı bir eser çalışmasının yapılması teklifinde bulunmuştur. İstanbul Tiyatrosu'nun gelişmesini sağlamak için Ankara Tiyatrosu'na bağlanması fikrini öne sürmüştür, İstanbul'da yapımına başlanan opera binasının bir an önce bitirilmesi arzusunun mecliste dile getirmiştir.¹⁹⁹

Aleksandros Hacopulos, XI. dönem de ikinci kez milletvekili seçilmiş ve meclis çalışmalarına bir teklif vererek, bir de söz alarak devam etmiştir. Daha önceki çalışmalarına ek olarak bu dönemde Maarif Vekâleti, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü 1960 yılı bütçeleri görüşülürken üniversitelere siyasetin alet edilmemesine dair fikirlerini ortaya koymuştur.²⁰⁰ Aleksandros Hacopulos, milletvekilliği döneminde mensubu olduğu Rum cemaati ile hükümet arasında bir köprü vazifesi de görmüştür.²⁰¹

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından dönemin çoğu milletvekiline olduğu gibi Hacopulos hakkında da çeşitli davalar açılmıştır. Anayasayı ihlal²⁰², gayri meşru servet iktisabı(kazanımı)²⁰³ ve halkı silahlandırma²⁰⁴ davaları Hacopulos hakkında açılan davalardır. Açılan bu davaların sonuçlarıyla ilgili herhangi bir malumat elde edilememiştir.

---

¹⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C: 11, B: 60, Ankara, 1956, s. 244; TBMM Tutanak Dergisi, C: 17, B: 47, Ankara, 1956, s. 869-870.

²⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C: 1, B: 15, Ankara, 1960, s.57,153; TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C: 12, B: 47, Ankara, 1960, s.595-596.

²⁰¹ Cumhuriyet Arşivi, D: T1, F: 30100, K: 133, DG: 869, SN:9.

²⁰² Cumhuriyet Arşivi, D: 960/1, F: 10900, K: 44, DG: 130, SN: 6.

²⁰³ Cumhuriyet Arşivi, D: 961/143, F: 10900, K: 253, DG: 777, SN: 2.

²⁰⁴ Cumhuriyet Arşivi, D: 963/3, F: 10900, K: 302, DG: 926, SN: 1.

3. HRİSTAKİ YOANNİDİS

Hristaki Yoannidis, 1957 seçimlerinde DP'den XI. dönem İstanbul milletvekili olarak meclise girmiştir. 1916'da İstanbul'da doğmuş olan Hristaki Yoannidis'in babasının adı Koço, annesinin adı Sofya olup Rum asıllıdır. Yoannidis, Avusturya Lisesi ve Robert Koleji'nde eğitim görmüştür. Hristaki Yoannidis'in asıl mesleği tütün tüccarlığı olup, ithalat ve ihracat işleriyle uğraşmış; bunun yanı sıra, İstanbul vilayet meclisi genel azalığı görevlerinde de bulunmuştur. Galata Rum Kilisesi ve Okulları merkez mütevelli heyeti başkanlığını yürüten Hristaki Yoannidis, Rumca, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerini bilmektedir. 1957 yılında başlayan milletvekilliği ise, 1960 yılındaki ihtilalle sona ermiştir. Hristaki Yoannidis, evli ve 3 çocuk babasıdır.²⁰⁵

XI. dönem DP İstanbul milletvekillerinden olan Hristaki Yoannidis, mecliste sadece bir kez söz almıştır. 26 Şubat tarihinde, 1960 yılı Ticaret Bakanlığı bütçesinin görüşüldüğü sırada söz alan Yoannidis, öncelikle mensubu olduğu DP hükümetinin uyguladığı liberal ekonomi politikasının yerinde ve başarılı olduğunu ifade ederken, CHP döneminden kalma devletçi anlayışın bir örneği olan Milli Koruma Kanunu'nun bir an evvel kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Kendisi de bir tütün tüccarı olan Hristaki Yoannidis, ülkenin en önemli döviz getirisi olan ihraç malı tütün için verilen destekten dolayı hoşnutluğunu da dile getirmiştir.²⁰⁶

Hristaki Yoannidis, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından Yassıada'da yargılanmıştır. Anayasayı ihlalden hakkında dava açılan birçok DP milletvekilinden birisi olan Yoannidis'i diğer arkadaşlarından ayıran ise yapmış olduğu dikkat çekici savunmasıdır. 20 Haziran ve 8 Ağustos 1961 tarihli savunmalarında mensubu olduğu Rum cemaatinin isteği ile milletvekili olduğunu dile getiren Yoannidis, 29 Haziran tarihli savunmasında; isnat edilen 18 Nisan 1960 ve 27 Nisan 1960 tarihindeki meclis oturumlarına İstanbul'da bulunduğundan dolayı katılmadığını ifade etmiştir. Yoannidis'in devam eden savunması ise bir hayli dikkat çekicidir. Yoannidis, Şubat 1960'da İstanbul'dan Ankara'ya yolculuğu sırasında muhalefette olan bazı CHP'li vekillerle birlikte seyahat ederken vekillerin DP'den istifa edip CHP'ye geçmesi yönündeki tekliflerini istifa etmesi halinde başta kilise

²⁰⁵ Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.725; Yeşilyurt, A.g.e., s.122-125.

²⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:12, B:48, Ankara, 1960, s.725.

tamiratı olmak üzere temsil ettiği cemaatin işlerini geri bırakacağı düşüncesiyle reddettiğini bildirmiştir. Kararının takdirle karşılandığını belirten Yoannidis, vekillerle birlikte seçimden az bir süre önce istifa etmesi yönünde kararda mutabık kaldıklarını ifade etmiştir.²⁰⁷

---

²⁰⁷ Cumhuriyet Arşivi, D: 960/1, F: 10900 K: 43, DG: 126, SN: 3.

3. BÖLÜM

27 MAYIS 1960 VE 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBELERİNDEN SONRAKİ DEVLET BAŞKANI TEMSİLCİLERİ İLE MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ

27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından Milli Birlik Komitesi'nin dışında oluşturulan Temsilciler Meclisi 6 Ocak 1961 tarihinde göreve başlamıştır. Temsilciler Meclisi 25 Ekim 1961'e kadar görevine devam etmiştir. Beş kişiden oluşan Temsilciler Meclisi'ne ikisi Türk asıllı; diğer üçü de farklı zümrelere mensup beş kişi Devlet Başkanı Temsilcisi seçilmiştir. Seçilenler arasında Erol Dilek Musevi cemaatini, Kaludi Laskari Rum Cemaatini temsil ederken Hermine Agavni Kalustyan da beş kişi içerisindeki tek bayan olarak Ermeni cemaatini temsil etmiştir. Cumhuriyet gazetesi bunu önemli bir hadise olarak görmüş olacak ki, 26 Aralık 1960'taki yayınında haberi 'Üç azınlık temsilcisi Kurucu Meclise giriyor' manşetiyle vermiştir.²⁰⁸ Erol Dilek ve Hermine Agavni Kalustyan'ın meclis çalışmalarıyla ilgili kaynaklarda çok fazla malumat yer almamaktadır. Dilek, Laskari ve Kalustyan, askeri müdahalenin birinci yıl dönümü olan 27 Mayıs 1961'de mecliste görüşülen Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısını kabul eden üyeler arasında yer almışlardır.²⁰⁹

1. 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ SONRASI GAYRİMÜSLİM DEVLET BAŞKANI TEMSİLCİLERİ

A. HERMİNE AGAVNİ KALUSTYAN

1914 İstanbul doğumlu Hermine Agavni Kalustyan Ermeni bir aileden gelmekte olup babasının adı Leon, annesinin adı Hıranuş'tur. Paris Yüksek Kız Öğretmen Okulu'nu ve İstanbul Üniversitesi yüksek matematik bölümünü bitirmiş ve doktorasını da İstanbul Üniversitesinde yapmıştır. Aynı zamanda Fen bilimleri doktoru da olan Hermine Agavni Kalustyan, sırasıyla, Esayan Okulu Matematik

²⁰⁸ Cumhuriyet, 26 Aralık 1960, s.1.

²⁰⁹ T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, C:2, B: 15, Ankara, 1961, s.109-112.

Öğretmeni, Getronagan Erkek Lisesi Matematik Öğretmeni, Esayan Ortaokulu ve Lisesi Müdürü, Galatasaray Lisesi Matematik Öğretmeni, Esayan Lisesinden Yetişenler Derneği Başkanı, Türk Astronomi Derneği Üyeliği görevlerinde bulunmuştur.

Kalustyan, 06.01.1961-25.10.1961 tarihleri arasında Kurucu Meclis Devlet Başkanı Temsilcisi olmuştur. . Fransızca, İngilizce ve Ermenice dillerini bilen Hermine Agavni Kalustyan, dönemin Ermeni Patriği Şinork Kalustyan'ın yeğenidir. Bekâr olan Kalustyan, 03.09.1989'da ölmüştür.²¹⁰ Meclis tutanakları incelendiğinde Hermine Agavni Kalustyan'la ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

B. KALUDİ LASKARİ

Kaludi Laskari, 6 Ocak 1961-25 Ekim 1961 tarihleri arasında Kurucu Meclis'te Devlet Başkanı Temsilcisi olarak görev yapmıştır.

Rum asıllı Kaludi Laskari, 1894'de Demirköy'de doğmuş olup babasının adı İstati, annesinin adı Kalyofi'dir. Hukuk Fakültesi mezunu olan Laskari, hukuk müşavirliği ve serbest avukatlık görevleri yapmıştır. Fener Rum Patrikhanesi'nde din adamı ve kurucu meclis üyesi olan Kaludi Laskari²¹¹, Rumca ve Fransızca dillerini bilmektedir. Çift Kılınçlı Harp Liyakatı ile Alman Demir Salıp ve Harp Madalyaları sahibidir. Evli ve iki çocuk babası olan Kaludi Laskari 1979 yılında ölmüştür.²¹²

Kaludi Laskari, 27 Mayıs darbesiyle kurulan Milli Birlik Komitesinin seçmiş olduğu Kurucu Meclis içerisinde yer alan, beş 'Devlet Başkanı Temsilcisi'nden biridir.

Kaludi Laskari, Temsilciler Meclisi'nde on iki kez söz almış, bir kez de önerge vermiştir. Biri, 'Maliye Bakanlığı'na terk edilmiş mallar'a dair; diğeri ise, 28 Ağustos 1961 tarihli 'Türk Rum Cemaati kilise ve mekteplerine ait vakıf malların

---

²¹⁰Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, **TBMM Albümü 1920-2010 4. Cilt 1960-1983**, Ankara, Haziran 2010, s.1641; Yeşilyurt, **A.g.e.**, s.139-140.

²¹¹ Yeşilyurt, **A.g.e.**, s.143.

²¹² Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.1642.

hakiki şahısları namına tesciline engel olan kanuni mevzuat'a dair Devlet Bakanlığına göndermiş olduğu iki de sözlü soru önergesi vermiştir.²¹³

Kaludi Laskari, dönemin siyasi durumunun da bir göstergesi olarak meclis çalışmalarında bu durumlara ilişkin söz almış ve görüşlerini beyan etmiştir.

‘İstiklâl Harbi Malûllerine Verilecek Para Mükâfatı Hakkında Kanun Tasarısı’nın görüşülmesi sırasında, harp malulleri için verilmesi düşünülen dört yüz liralık meblağın yeterli olmadığını ve düzenlemeye gidilmesi gerektiğini arz etmiştir.²¹⁴ Başka bir konuşmasında da zabıt kâtiplerinin yeterli sayıda olmadığını ve nitelikli kâtiplerin yetiştirilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.²¹⁵ ‘1837 sayılı Bina Vergisi Kanunu ile 3.1.1961 tarihli ve 206 sayılı Kanunda değişiklikler yapılmasına dair kanun tasarısı’nın görüşülmesi sırasında da söz alan Laskari, vergilendirmede yapılandırmaya gidilerek bina ve arsa vergilerinin ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir.²¹⁶ ‘1111 sayılı Askerlik Kanununa geçici bir madde eklenmesine dair kanun tasarısı’ görüşmelerinde de aldığı sözle; Lise mezunu gençlerin altı aylık askerlik sonrasında polis olarak görev almalarını faydalı görmüş, bunun gerekçesi olarak da eğitim seviyesinin mesleğe olumlu katkı yapacağını ve bununda son dönemlerde çokça şikâyet alan polisin istenmeyen olumsuz davranışlarını ortadan kaldırdırabileceğini belirtmiştir.²¹⁷ ‘Emekli, Dul ve Yetim Aylıklarına Zam Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı’nın görüşmelerinde de, emekli maaşlarının çalışan memurların maaşlarına oranla düşük olduğunu ve bunun üzerinde emeklilerin şartlarını iyileştirici düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade etmiştir.²¹⁸ İlerleyen zamanda yapılacak olan seçimlerle ilgili olarak da Yüksek Seçim Kurulunun oy kullanma ve radyoda yapılacak propagandalarla ilgili çeşitli önerilerde bulunmuştur.²¹⁹

11 Nisan 1961’deki ‘Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’ tasarısı münasebetiyle söz alan Kaludi Laskari, Anayasa’nın 12. Maddesine atıfta bulunarak; “...*Ben Türk, rüştüyesini, idadisini bitirdim ve zabıt oldum, genç yaşımda harbe girip kanımı*

²¹³ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:1, B:4, Ankara, 1961, s.44.

²¹⁴ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:6, B:85, Ankara, 1961, s.189.

²¹⁵ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:3, B:43, Ankara, 1961, s.109.

²¹⁶ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:6, B:78, Ankara, 1961, s.68-69.

²¹⁷ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:6, B:89, Ankara, 1961, s.284-285.

²¹⁸ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:1, B:20, Ankara, 1961, s.375-377.

²¹⁹ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:1, B:23, Ankara, 1961, s.143-144; T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:6, B:95, Ankara, 1961, s.411.

akıttım. Ondan sonra da Hukuk Fakültesini bitirdim. Elimdeki nüfus tezkeresinde Rum ırkıdan diyor. Farz edelim, benim yaşım 35 olsa, İstanbul Belediyesine müracaat etsem, beni çöpçü onbaşılığına tayin et desem, Rum ırkıdan olduğum için tayin etmez. İdare bunu böyle tatbik etmiştir. Bu, bu memlekette ve burada yaşayan gayrimüslimler için çok zararlar vermiştir ve zararlar vermektedir. Ben muhterem komisyondan ırk ayırımı olmaksızın sözünden ne anladığını öğrenmek istiyorum. Çünkü oğlum askere gidiyor, zabıt oluyor. Harbe giriyor; ölüyor. Ailesi şehit aylığı alıyor. Türk ordusu her hangi bir ferde, vatandaşa en büyük şerefi tanıyor, nişanını veriyor, gereken alâkayı gösteriyor. Fakat ordudan çekildikten sonra, ben hukuku bitirdim, beni müddei umumi tayin edin, zabıt kâtibi tayin edin dediğim zaman; hayır seni tayin edemeyiz, sen başka ırktansın deniyor...

... Muhterem arkadaşlar, memleketimizde resmen tanınan üç cemaat vardır. Bu cemaatler asırların, tarihlerin getirdiği cemaatlerdir. Fetihden evvel mevcut olan cemaatlerde imtiyaz mevzuu bahis değildir. Yalnız benim şimdi arz etmek istediğim husus bugün mevcut olan kısıtlılık hali devamı edecek midir, bunu sormak istiyorum? Bugün çocuklarımız üniversiteyi bitiriyor, askerliğini yapıyor, fakat memleket sathında bir vazife alamıyor...²²⁰ Şeklinde yapmış olduğu konuşması dikkat çekicidir.

Laskari bir başka dikkat çekici konuşmasını, 23 Şubat 1961'de 'Subay ve askerî memurlara ilişkin olan 1453 sayılı Kanuna ek 3661 sayılı Kanunun muaddel 1. maddesi ve 4600 sayılı Kanunun muaddel 3. maddesiyle 5802 sayılı Astsubay Kanununun 8. maddesinin değiştirilmesine dair kanun tasarısı' münasebetiyle yapmıştır. "... Muhterem arkadaşlar, gençlik hayatımın beş senesinin en tatlı günlerini orduda geçirdim. Orduya selâm vermek üzere kürsüye çıkmış bulunuyorum. İnkâr edilmez bir hakikattir ki ve tekrar edilmesi lâzım gelen ve kitapların başına altın harflerle yazılması lâzım gelen bir şey varsa o da memleketimizin ve bizlerin koruyucusu ordudur. Bundan 7 - 8 ay evvel memleketi fenalıklardan ve cehennemden kurtaran ve on senelik devrenin sonunda yurda cennet yolunu açan yine ordudur...²²¹ Şeklinde sözler sarf ettiği konuşmasının devamında askeri disiplinin gereğini savunmuş ve ordu mensuplarının iyi şartlarda hayatını idame ettirmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.

²²⁰ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:3, B:42, Ankara, 1961, s.60.

²²¹ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:1, B:20, Ankara, 1961, s.328

Dönemin şartları gereği yeni bir anayasa yapım sürecinde olan meclis, ‘Millî Birlik Komitesi üyeleri ile Temsilciler Meclisi’nden oluşan 15 üyenin Yükseköğretim kredi ve yurtlar kanunu teklifini görüşmüştür. Bunun yanı sıra Millî Eğitim Komisyonu ve Maliye Komisyonu ile Kurucu Meclis Bütçe Komisyonuna seçilen Temsilci üyelerden mürekkep “Karma Komisyon Raporları”nın görüşülmesinden de anlaşılacağı üzere, birçok konuyu aynı kanun tasarısı üzerinde barındıran oturumlar gerçekleştirmiştir. Bu durum sürecin çok hızlı bir şekilde ilerleyişinin en bariz göstergesi olmuştur.²²²

Temsilciler Meclisi’ndeki şartların geneli, ‘Kurucu Meclis’ in I. Dönemi için de geçerli olmuştur. Kaludi Laskari, bu dönem meclis çalışmalarında altı kez söz almıştır. Bunların içerisinde, ‘Malîye Bakanlığı’nın 1961 malî yılı bütçesi’nin görüşülmesinde 6-7 Eylül olaylarına dönük konuşması dikkat çekicidir. Konuyla ilgili olarak; “... *Muhterem arkadaşlar, unutmak istediğimiz ve maalesef unutulamayan, İstanbul’da bir hâdise cereyan etmiştir, 6/7 Eylül hâdiseleri. Müessesatı diniye ve hayriyeye yapılan zararları bir tarafa bırakıyorum, tüccarlara geliyorum... Arkadaşlar hâdise 1001 çeşit, o meş’um hâdise gecesinde İstanbul tarumar oldu, görenler bilir. Bir dükkân 400 bin liralık mal ile dolu iken, o akşam ya yakıldı, ya yıkıldı. Veya mal yağma edildi. Sabahleyin dükkânına gelen tüccar dükkânında bir şey görmedi...*” şeklinde şikayetlerini dile getirmiş, devamında o dönem zarar görenlerin zararlarının tespitinin doğru yapılmasını, bu zararların karşılanmasını ve ayrıca bunlar üzerinden talep edilen vergi borçlarının silinmesini Maliye Bakanı’ndan istemiştir.²²³

‘Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü 1961 malî yılı bütçesinin görüşülmesi sırasında söz alan Laskari; Osmanlı döneminden kalma eski yazılı tapu kayıtlarının bu dönemde tekrar yenilenmesi gerektiğini söylemiştir.²²⁴

Kaludi Laskari, ‘Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetimin üç ay daha uzatılmasıyla ilgili kanun’un görüşülmesi sırasında söz alarak;

“27 Mayıs vakasının, (İhtilâlin) demiyorum, bu 27 Mayıs İhtilâl havası ve sıkıyönetim havası getirmiş değildir: Memlekette senelerce görmediğimiz huzuru

²²² T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:6, B:95, Ankara, 1961, s.411.

²²³ T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, C:1, B:4, Ankara, 1961, s.214-215.

²²⁴ T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, C:1, B:3, Ankara, 1961, s.138-139.

getirmiştir... *Ve bu kadife elli ihtilâlcileri yine bu sıkıyönetim havası içinde gördük... Arkadaşlar, bu sözlerimi şu noktaya getirmek istiyorum. Sıkıyönetim lâzımdır. Bu kahramanların idaresi devam ederken, sıkıyönetim lâzımdır... Hiçbir devirdeki sıkıyönetim, bugünküne benzememişti. Öyle bir hava var ki, bugünkü sıkıyönetimde, değil iki ay, üç ay, devam edip gitse de olur. Öyle bir hava yaratılmıştır. Hiç kimse aksini iddia edemez...*

*Bugün Amerika 180 milyon civarındadır. İngiltere ise 58 - 60 milyondur, İngiltere'de demokrasi tam mânasıyla kanunlarına da yerleşmiş bulunuyor. Bu her iki memlekette de iki partiden fazlası harmanlamaktadır. Hâlbuki bizde 8 - 10 parti mevcuttur. Bu partiler lüzumlu mudur? Şayet parti lazımsa bu parti, Atatürk'ün ruhunu benimsemiş, onun ruhu yerleşmiş bir parti olmalıdır.”*²²⁵ ifadeleriyle sıkıyönetimin gerekliliğini ısrarla vurgulayan Laskari, çok partili bir siyasetin de memlekete fayda getirmeyeceğini dile getirmiştir.

C. EROL DİLEK

1961 Kurucu Meclis Temsilcisi olarak TBMM'ye girdikten sonra, 6 Ocak 1961 tarihinde ittifakla Devlet Başkanı Temsilcisi seçilmiştir.

1924 İstanbul'da doğan Yahudi asıllı Erol Dilek'in babasının adı Şelomo, annesinin adı Rebeka'dır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitiren Dilek, serbest avukatlık yapmıştır. Fransızca, İngilizce, İbranice dillerini bilmektedir. Bir dönem Türkiye Musevi Hahambaşılığı Müşavirliği de yapan Erol Dilek, evli ve iki çocuk babası olup, 5 Ekim 1991'de ölmüştür.²²⁶

Devlet Başkanı Temsilciliği yapan Erol Dilek'in meclis faaliyetleri ile ilgili meclis tutanaklarında herhangi bir kayıt bulunmadığı için, meclis faaliyetleri ile ilgili bilgi verilememektedir.

²²⁵ T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, C:2, B:23, Ankara, 1961, s.293-294.

²²⁶ Yıldırım - Zeynel, A.g.e., s.1641; Yeşilyurt, A.g.e., s.147-149.

D. BERÇ SAHAK TURAN

Berç Sahak Turan, 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesiyle birlikte TBMM I. (XII.) Dönemi için 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimde Adalet Partisi (A.P.) adayı olarak Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyeliğine seçilmiştir.

Kahramanmaraşlı bıçak ustası Ermeni Yervant'ın oğlu Berç Sahak Turan, 1920'de doğmuştur. Annesinin adı Zabel'dir.²²⁷ 1938'de İstanbul Pangaltı Ermeni Lisesi'ni bitirdikten sonra 1944'de İstanbul Teknik Üniversite Mimarlık Fakültesini bitirmiştir. Bir süre serbest olarak çalışan, ardından 1945'de Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşlerinde görev alan Berç Sahak Turan, 1950-1960 yılları arasında Şerif Turgal İnşaat Firması'nda çalışırken, bir taraftan da 1950-1954 yılları arasında da Pangaltı Lisesi'nde Matematik ve Kozmografya öğretmenliği yapmıştır. 1964 yılında Senato'dan ayrıldıktan sonra 1966'da Bayındırlık Bakanlığı İstanbul Yapı İşleri I. Bölge Müdürlüğü'nde Yüksek mimarlık yapan Berç Sahak Turan, 1970'de Müşavir kadrosuna alınmış ve 1 Mayıs 1972'de istifa edene kadar müşavirliği görevini yürütmüştür.

Fransızca ve Almanca bilen Berç Sahak Turan, evli ve üç çocuk babasıdır. 3 Ağustos 1997'de İstanbul'da ölen Turan Şişli Ermeni Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.²²⁸

1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinin ardından, 15 Ekim'de yapılan seçimlerde Adalet Partisi(AP)'nden Cumhuriyet Senatosu İstanbul üyeliğine seçilen Berç Sahak Turan, Senato'da Bayındırlık ve Ulaştırma Komisyonu'nda sözcülük görevi yapmıştır. Turan, bir kez kanun önergesi vermiş, iki kez sözlü soru önergesi vermiş, on dokuz kez de söz almıştır.²²⁹

Mesleğinden dolayı konuya vakıf olan ve sözcülük görevlerini ifa eden Berç Sahak Turan, Şubat ayında '1962 yılı Bayındırlık Bakanlığı bütçesi'

---

²²⁷ Berç Sahak Turan'ın doğum yeri ile ilgili kaynaklarda iki farklı bilgi geçmektedir. Berç Sahak Turan'ın doğum yeri Türk Parlamento Tarihi'nde İstanbul olarak verilirken; TBMM Albümü'nde Kahramanmaraş olarak verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, **Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1998, s.288.

²²⁸ Çoker, **A.g.e.**, s. 288-289; Yıldırım - Zeynel, **A.g.e.**, s.1715; Yeşilyurt, **A.g.e.**, s.159-160.

²²⁹ Çoker, **A.g.e.**, s. 289.

görüşmeleri sırasında söz alarak, konuya vakıf olduğu için uzun bir konuşma yapmıştır. Bayındırlık Bakanlığı bünyesindeki demiryolları, limanlar, hava meydanları ve akaryakıt, karayolları, devlet su işleri ve yapı inşaatlarıyla ilgili olarak ayrılan bütçelerin ve yapılacak işlerin durumuna ait istatistikî bilgiler vererek, yapılan çalışmaların bazılarının yeterli ve başarılı olduğunu belirtirken, bazı çalışmaların da yetersiz olduğunu öne sürerek bunların çözümüne dair birtakım önerilerde bulunmuştur.²³⁰

Berç Sahak Turan, Şubat 1962 yılı Bayındırlık Bakanlığı bütçesinde görüşülen konuları, 4 Temmuz'da, 'Başbakan İsmet İnönü tarafından teşkil olunan Bakanlar Kurulunun programının görüşülmesi' sırasında dile getirmiştir. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin bu konuları tatbik etmediği eleştirisinde bulunarak, İkinci Koalisyon Hükümeti'nin bu konuları bir an evvel yerine getirmesi gerektiğini ifade etmiştir.²³¹

27 Mart 1962'de 'Kıbrıs'ın bâzı şehirlerindeki mabet ve türbelerin bomba ile tahrip olunması olayını Cumhuriyet Senatosu duygularına tercüman olarak, telin ettiklerine dair partiler grup başkan ve başkanvekilleri ile tabîî ve Cumhurbaşkanlığınca seçilen üyeler adına verilen önerge' ile ilgili söz almıştır. Turan, Kıbrıs'ta gerçekleşen Lefkoşa'daki Ömeriye ve Bayraktar camilerinin Rumlar tarafından bombalanması olaylarını kınayan bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında gerçekleşen olayların kendi deyimiyle "Türk-Yunan dostluğunu sarsamayacağı" vurgusunu yapmıştır.²³²

9 Kasım 1962'de 'Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı' görüşüldüğü sırada söz alan Turan, daha önceki konuşmalarının genelinde olduğu gibi inşaat sektörü ve imar konularıyla ilgili önerilerini sunmuştur.²³³

Berç Sahak Turan, A.P. grubu adına 3 Şubat'ta 'Bayındırlık Bakanlığı 1963 yılı Bütçe kanunu tasarısı' görüşülürken söz almıştır. Daha önceki Bayındırlık Bakanlığı bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmalarda olduğu gibi bu konuşmasında

²³⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 2, B: 32, Ankara, 1962, s.251-255.

²³¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 4, B: 76, Ankara, 1962, s.402-403.

²³² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 3, B: 45, Ankara, 1962, s.212

²³³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 6, B: 6, Ankara, 1962, s.206-207.

da; imar ve inşaat konuları üzerinde verilere dayanarak madde madde konuları ele almış, konuyla ilgili eksiklikleri dile getirmiş ve önerilerde bulunmuştur.²³⁴

‘Vakıflar Umum Müdürlüğüne ait bütçe’ görüşmelerinde söz alan Berç Sahak Turan; *“Devlet Bakanı Sayın Ali Şakir Ağanoglu, Bütçe Karma Komisyonunda kendilerine vâki bir suale cevap verirken gayrimüslim dinî cemaatlara yapılan malî yardımların bir kısmının siyasi maksatlarla kullanıldığını beyan etmiştir. Bu beyanları ile bu cemaatlerden hangilerinin, hangi siyasi maksatla, hangi dış memleketlerden, ne miktarda yardım aldıklarını bildirmemiş. Bunları tasrihe lüzum hissetmeden, mevzuubahis bütün Türk dinî cemaatlerinin bütün fertlerinin, vatandaşlarının topyekûn zan altında kalmalarına sebep olmuş, asıl Müslüman Türk kardeşleri huzurunda onları suçlandırmış ve onları en derin üzüntü ve gönül kırıklığına duçar etmiştir...”* şeklindeki ifadeleriyle gayrimüslimlere yapıldığı iddia edilen ayrıcalıkların gerçek dışı olduğunu konuşmasının devamındaki; *“Anayasamızın 54’ncü maddesine göre, Devletimize vatandaşlık bağlarıyla bağlı dil, ırk, din farkı gözetmeksizin, büyük Türk milletinin gayesi ve arzusu, Anayasamızın 2’nci maddesinde belirtilen niteliklerle devletimizi ebede kadar götürecektir çalışma ve gayreti göstermek, milletin refah, ve saadeti için çalışmak, siyasi ve iktisadi istikrara kavuşmak ve bütün vatandaşlarımızın insan şahsının haysiyetine yakışır yaşayışını temin edecek seviyeye ulaşmaktır. Bu gayeden gayri hiçbir düşünce vatandaşlarımızın hayalinde, fikrinde yer edemez.”* sözleriyle karşı çıkmıştır.²³⁵

Üçüncü koalisyon döneminde ‘Türk vatandaşlığı hakkındaki kanun tasarısı’ nın görüşüldüğü sırada AP grubu adına söz alan Berç Sahak Turan, bu tasarıyla ilgili olarak; Anayasanın 54. Maddesinde yer alan *“«Türk vatandaşıdır» terimi yerine «Türk'türler» tâbirinin kullanılmasını”* istemiş, ilgili kanunun ‘b fıkrasında’ da; *“«bir Türkle evli olanlarla...»”* ibaresinin *“«bir Türk vatandaşı ile evli olanlarla...»”*²³⁶ şeklinde düzeltilmesini önermiştir. Turan bu şekilde hakların nesep yoluyla değil de vatandaşlık yoluyla verilmesi gerektiğini vurgulamak istemiştir.

Üç koalisyon hükümeti boyunca grup sözcüsü olarak AP’yi temsil eden Berç Sahak Turan, geçen süre zarfında en çok bayındırlık, iskân ve imar konuları ile ilgili

²³⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 9, B: 38, Ankara, 1963, s.184-190.

²³⁵ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 10, B: 54, Ankara, 1963, s.507.

²³⁶ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 16, B: 19, Ankara, 1963, s.467-468.

söz almış ve mimar olması hasebiyle konulara vâkıf olduğu için, teknik bilgiler verip analizler yaparak, çeşitli eleştiriler getirerek önerilerde bulunmuştur. Üzerinde önemle durduğu mevzuu ise; memleketin kalkınma sürecinde imarın çok önem arz ettiği'dir. Bu konuyla ilgili olarak ilgili bakanlığa yapmış olduğu en bariz eleştiri ise yapılan planlarla bu planlara ayrılan bütçe arasındaki tutarsızlıktır.²³⁷

II. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ SONRASI GAYRİMÜSLİM MİLLETVEKİLİ

CEFİ KAMHI

24 Aralık 1995 genel seçimlerinde DYP, İstanbul üçüncü bölge üçüncü sıradan milletvekili seçilmiş, Yahudi asıllı işadamı olan Cefi Kamhi, daha sonra DYP'den ayrılıp başında Hüsamettin Cindoruk'un partisi olan Demokrat Türkiye Partisi'ne geçmiştir.²³⁸

1952 İstanbul doğumlu Cefi Josef Kamhi'nin, babası Jak, annesi Lea'dır. Eğitimini Boğaziçi Üniversitesi İşletme Fakültesi'ni bitirdikten sonra, İngiltere'ye giderek burada Henley Administrative Staff Collage'de master yaparak tamamlamıştır. Cefi Kamhi, Elektrotom, Metkim, Rota Limitet Şirketleri kuruculuğu, Profilo AŞ Holding Kurucusu ve Yönetim Kurulu başkanlığı, Prosen ve Protek AŞ Yönetim Kurulu başkanlığı, Palmek, Profilo-Telra, Pro-Eks AŞ genel koordinatörlüğü, Botel AŞ yönetim kurulu üyeliği, Elaks direktörlüğü, PKM AŞ yönetim kurulu başkan yardımcılığı yapmıştır.²³⁹

Görevde bulunduğu üst düzey mevkilerin dışında çeşitli sivil toplum kuruluşlarında da yer alan Kamhi; Lösemili Çocuklar Vakfı direktörlüğü, Türkiye Genç İşadamları Derneği yönetim kurulu onursal başkanlığı, Genç Turizm Yatırım ve İşletmeleri Sanayi AŞ yönetim kurulu üyeliği, Türk-Amerikan İş Konseyi yönetim kurulu başkan yardımcılığı, Türk-Çin İş Konseyi yönetim kurulu başkanlığının yanı sıra; MESS, Türkiye İktisadi Vakfı, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti,

---

²³⁷ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, C: 18, B: 39, Ankara, 1964, s.552-556,591-592; **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, C: 18, B: 42, Ankara, 1964, s.968-972.

²³⁸ Yeşilyurt, **A.g.e.**, s.162-165.

²³⁹ Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, **TBMM Albümü 1920-2010 3. Cilt 1983-2010**, Ankara, Haziran 2010,s.1339.

Avrupa Ekonomik Topluluğu Derneği, Türk Sivil Havacılık Tanıtma ve Güçlendirme Vakfı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Emekli Subaylar Derneği, TÜSES, Alüminyum Sanayiciler Derneği yönetim kurulu üyeliklerinde bulunmuştur.²⁴⁰

2 Kasım 1995’de Doğru Yol Partisi tarafından kendisine teklif edilen milletvekilliği adaylığına olumlu yanıt veren Cefi Kamhi²⁴¹, DYP’den İstanbul milletvekili olarak seçilmiştir. 24 Aralık 1995’te göreve başlayan Kamhi, 24 Mayıs 1997’de DYP’den istifa etmiştir.²⁴² Yaklaşık bir ay bağımsız milletvekili olarak milletvekilliğine devam eden Kamhi 25 Haziran 1997’de Demokrat Türkiye Partisi’ne gemiř²⁴³ ve meclis çalışmalarına bu partide devam etmiştir. Kamhi 1997 yılının sonlarında TBMM’nin o dönemde altı dış ilişkiler komisyonundan biri olan Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Türk Grubu’na seçilmiştir.²⁴⁴ Meclis çalışmalarında çok fazla yer almadığı görülen Cefi Kamhi 1 Temmuz 1998’de ‘Vergi Usul Kanunu’na dair bir teklif vermiştir.²⁴⁵

Türkiye’deki siyasi hayatı XX. dönemle sınırlı kalan Cefi Kamhi, 2012’nin şubat ayında Avrupa Yahudi Parlamentosu yeliğine seçilmiştir.²⁴⁶ Kamhi, Mayıs ayında da Avrupa Yahudi Parlamentosu Dış İşleri Komisyonu eř başkanı seçilmiştir.²⁴⁷

Kamhi, siyaset ve iş adamlığının dışında mensubu bulunduğu Yahudi cemaatini ilgilendiren konulara da duyarsız kalmamıştır. 22 Mart 2012 tarihli şalom gazetesinde yer alan habere göre yakın zamanda televizyonlarda yer alan Hitler’li şampuan reklamının, II. Dünya Savaşı sürecinde Yahudilere yapılan soykırımı hatırlattığı gerekçesiyle dava edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kamhi avukatı aracılığıyla konu ile ilgili şu sözleri söylemiştir:

---

²⁴⁰ **Gösterilen Yer**

²⁴¹ **Milliyet**, 3 Kasım 1995, s.7.

²⁴² **Milliyet**, 25 Mayıs 1997, s.16.

²⁴³ **Milliyet**, 26 Haziran 1997, s.17.

²⁴⁴ **TBMM Bülteni**, S:59, Ankara, Aralık 1997-Ocak1998, s.13.

²⁴⁵ **TBMM Tutanak Dergisi XX. Dönem**, C: 59, B: 113, Ankara, 1998, s.125.

²⁴⁶ <http://www.salom.com.tr/news/detail/23083-Avrupa-Yahudi-Parlamentosuna-Turkiyeden-iki-isim.aspx> Erişim Tarihi(ET): 16 Haziran 2012.

²⁴⁷ <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/05/18/yahudi-parlamentosunda-kamhi-esbaskan-secildi>, ET: 20 Haziran 2012.

“Nazi Almanyası'nın lideri Adolf Hitler'in II. Dünya Savaşı'nda Yahudileri gaz odalarında öldürdüğü, fırınlarda yaktığı, ölülerin yağlarını kullanarak bunlardan sabun yaptığı bilinen bir gerçektir. Hitler'in sistematik bir şekilde Yahudi milletine karşı soykırım suçunu işlediği 1945 tarihinde Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi tarafından kabul edilmiştir.”²⁴⁸

---

²⁴⁸<http://www.salom.com.tr/news/detail/23518-Cefi-Kamhiden-sampuan-reklamina-dava-talebi.aspx>, ET: 16 Haziran 2012.

SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde faaliyet gösteren yirmi altı Gayrimüslim milletvekilinden dokuzu Rum, dokuzu Yahudi, yedisi Ermeni cemaatine mensup olup, biri de kendisini Türk Ortodoks cemaatine mensup olarak göstermiştir. Seçilen milletvekillerinin çoğunun seçim bölgesi İstanbul'dur. Bunun dışında Ankara ve Niğde'den iki, Afyon, Eskişehir, Konya, Van ve Diyarbakır'dan birer milletvekili mecliste yer almıştır. Milletvekillerinin dışında üç Devlet Başkanı Temsilcisi de herhangi bir şehre bağlı olmaksızın genel bir temsil hakkına sahip olmuştur.

Meclise giren Gayrimüslim milletvekillerinin cinsiyetlerine bakıldığında, erkekler büyük bir çoğunluğu teşkil etmiştir. Meclise giren yirmi altı milletvekilinin içerisinde yirmi üç erkek milletvekiline karşılık üç kadın milletvekilinin olduğu görülmektedir.

Mecliste cemaatini ilk kez temsil eden milletvekili 1923'te, II. dönemde Van'dan bağımsız olarak meclise giren Ermeni asıllı Münib Boya'dır. Boya, aralıksız VII. döneme kadar milletvekilliği yapması hasebiyle mecliste en uzun süre görev alan Gayrimüslim milletvekilidir. Mecliste en çok Gayrimüslim milletvekilinin yer aldığı dönem ise 8 Şubat 1935-3 Nisan 1939 yılları arasında yer alan TBMM V. dönemidir. Bu dönemde mecliste yedi Gayrimüslim milletvekili cemaatlerini temsil etme hakkı elde etmiştir.

On bir Gayrimüslim milletvekiliyle, siyasi parti olarak TBMM'ye en çok milletvekili gönderen Demokrat Parti(DP) olmuştur. DP'nin dışında Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) meclise bir kez Gayrimüslim milletvekili göndermiştir. Tek parti döneminin hakim olduğu 1920-1946 yılları arasında geçen yedi dönemde meclise giren dokuz bağımsız Gayrimüslim milletvekilinin çoğunun CHP'nin desteklediği kişiler olduğu bilinmektedir. Hatta bu durumu Ermeni asıllı Berç Türker gibi mecliste dile getirenler olmuştur. Bunların dışında 1995 yılında Doğru Yol Partisi'nden seçilen Yahudi asıllı milletvekili Cefi Kamhi, iki yıl sonra partisinden istifa ederek bir süre bağımsız kaldıktan sonra Demokrat Türkiye Partisi bünyesinde meclis çalışmalarına devam etmiştir. Ayrıca 27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından

ortaya çıkan Cumhuriyet Senatosu'nda Ermeni asıllı Berç Sahak Turan Adalet Partisi(AP)'ni temsilen İstanbul Senatörü olarak üç dönem görev yapmıştır. Rum asıllı Kaludi Laskari, Ermeni asıllı Hermine Agavni Kalustyan ve Yahudi asıllı Erol Dilek de Temsilciler Meclisi içerisinde Devlet Başkanı Temsilcisi olarak cemaatlerini temsil etmişlerdir.

Meslek gruplarına bakıldığında özellikle doktor ve avukatlık mesleğini icra edenlerin sayısal olarak çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunların dışında öğretmen, tüccar, bankacı, mimar, hesap uzmanı, iş adamı vb. farklı meslek gruplarına mensup milletvekilleri de bulunmaktadır.

Milletvekilleri içerisinde meclis çalışmalarına en faal katılımı sağlayan Ermeni asıllı milletvekili Berç Türker'dir. Bankacılık mesleğiyle işgal eden Berç Türker, meclis gündemine gelen hemen hemen her kanun tasarisının ekonomik yönleriyle ilgili uzun konuşmalar gerçekleştirmiştir. Mensubu bulunduğu Ermeni cemaatini ve diğer cemaatleri ilgilendiren çeşitli konularda da konuşmalar yapan Türker'i diğer milletvekillerinden ayıran özellik ise başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, İsmet İnönü, dönemin başbakan ve bakanlarıyla Türk milletine, ordusuna tarihine yönelik kullandığı övücü, yüceltici sözlerdir.

Türk Ortodoks Cemaatinden olan İstamat Zihni Özdamar, yaptığı konuşmalarda cümlelerini özenle seçmeye dikkat etmiş ve hemen hemen her konuşmasında Türklük, Türk dili ve Türk kimliği üzerinde durmuştur. Ayrıca konuşmalarının sonunda cemaatiyle ilgili talep ve isteklerde bulunmuştur.

Genel olarak milletvekillerinin tümü başta kendi mesleklerine yönelik konularda söz almış ve fikirlerini beyan etmişlerdir. Bunun dışında memleketin genelini ilgilendiren -Atatürk'ün vefatı, 6-7 Eylül olayları gibi- ulusal ve -1929 Dünya Ekonomik Buhranı, İkinci Dünya avası gibi- uluslararası konularda da görüşlerini ve önerilerini ortaya koymuşlardır. Son olarak bütün Gayrimüslim milletvekilleri her ne kadar azınlık kavramını toplumu bölücü, bazı grupları ötekileştirici ve kendilerini de rahatsız eden bir tabir olarak eleştirseler de, kendi cemaatleriyle ilgili konular söz konusu olduğunda ciddi anlamda o konulara hassasiyetle eğilmişlerdir. Azınlıkların haklarının korunması hususunda gerek sosyo-

ekonomik, gerek siyasi ve gerekse hukuki haklarının verilmesi ile ilgili söz almış ve çalışmalarda bulunmuşlardır.

KAYNAKLAR

I-ARŞİV BELGELERİ

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: A7, Fon: 30100, Kutu No: 19, Dosya Gömleği No: 110, Sıra No: 1.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: B2, Fon: 30100, Kutu No: 40, Dosya Gömleği No: 241, Sıra No: 9.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: C2, Fon: 30100, Kutu No: 44, Dosya Gömleği No: 257, Sıra No: 8.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: E5, Fon: 30100, Kutu No:675, Dosya Gömleği No: 402, Sıra No: 9.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: T1, Fon: 30100, Kutu No: 133, Dosya Gömleği No: 869, Sıra No:9.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: T, Fon: 30100, Kutu No: 133, Dosya Gömleği No: 866, Sıra No: 5.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya:- Fon: 10900, Kutu No: 270, Dosya Gömleği No: 826, Sıra No: 2.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 1. Büro, Fon: 490100, Kutu No: 162, Dosya Gömleği No: 646, Sıra No: 2.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 4, Fon: 490100, Kutu No: 118, Dosya Gömleği No: 84, Sıra No: 13.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 31-20, Fon: 301812, Kutu No: 118, Dosya Gömleği No: 84, Sıra No: ?

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 960/1, Fon: 10900, Kutu No: 43, Dosya Gömleği No: 128, Sıra No: 2.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 960/1, Fon: 10900, Kutu No: 44, Dosya Gömleği No: 130, Sıra No: 6.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 961/81, Fon: 10900, Kutu No: 242, Dosya Gömleği No: 746, Sıra No: 2.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 961/143, Fon: 10900, Kutu No: 253, Dosya Gömleği No: 777, Sıra No: 2.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 962/25, Fon: 10900, Kutu No: 259, Dosya Gömleği No: 794, Sıra No: 5.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 963/3, Fon: 10900, Kutu No: 302, Dosya Gömleği No: 926, Sıra No: 1.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 78279, Fon: 301000, Kutu No: 75, Dosya Gömleği No: 498, Sıra No: 12.

Cumhuriyet Arşivi, Dosya: 78431, Fon: 301000, Kutu No: 77, Dosya Gömleği No: 507, Sıra No: 7.

II- RESMİ YAYINLAR

A- TUTANAK DERGİLERİ

1- CUMHURİYET SENATOSU

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 2, B: 32, Ankara, 1962.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 4, B: 76, Ankara, 1962.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 3, B: 45, Ankara, 1962.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 6, B: 6, Ankara, 1962.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 9, B: 38, Ankara, 1963.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 10, B: 54, Ankara, 1963.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 16, B: 19, Ankara, 1963.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 18, B: 39, Ankara, 1964.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 18, B: 42, Ankara, 1964.

2- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

TBMM Tutanak Dergisi VII. Dönem, C: 20, B: 2, Ankara, 1945.

TBMM Tutanak Dergisi VII Dönem, C: 20, B: 20, Ankara, 1946.

TBMM Tutanak Dergisi VII. Dönem, C:24, B: 61, Ankara, 1946.

TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C:1, B: 8, Ankara, 1946.

TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C: 4, B: 47, Ankara, 1947.

TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C: 4, B: 54, Ankara, 1949.

TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C: 6, B: 72, Ankara, 1947.

TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C: 8, B: 20, Ankara, 1947.

TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C. 8, B: 27, Ankara, 1947.

TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C.11, B: 46, Ankara, 1948.

TBMM Tutanak Dergisi VIII. Dönem, C:11, B: 65, Ankara, 1948.

TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 1, B: 22, Ankara, 1950.

TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 4, B: 26, Ankara, 1951.

TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 4, B: 29, Ankara, 1951.

TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 5, B: 44, Ankara, 1951.

TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 5, B: 46, Ankara, 1951.

TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 7, B: 77, Ankara, 1951.

TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 26, B: 13, Ankara, 1953.

TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 12, B: 24, Ankara, 1952.

TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 20, B: 39, Ankara, 1952.

TBMM Tutanak Dergisi IX. Dönem, C: 28, B: 49, Ankara, 1954.

TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C:5, B:45, Ankara, 1955.

TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C: 7, B: 80, Ankara, 1955.

TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C: 10, B: 31, Ankara, 1955.

TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C: 11, B: 60, Ankara, 1956.

TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C:17, B:46, Ankara, 1957.

TBMM Tutanak Dergisi X. Dönem, C: 17, B: 47, Ankara, 1956.

TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C: 1, B: 15, Ankara, 1960.

TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:4, B:83, Ankara, 1958.

TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:6, B:26, Ankara, 1960.

TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:7, B:45, Ankara, 1959.

TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:9, B:73, Ankara, 1959.

TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C: 12, B: 47, Ankara, 1960.

TBMM Tutanak Dergisi XI. Dönem, C:12, B:48, Ankara, 1960.

TBMM Tutanak Dergisi XX. Dönem, C: 59, B: 113, Ankara, 1998.

3- TÜRKİYE CUMHURİYETİ TEMSİLCİLER MECLİSİ

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:1, B:4, Ankara, 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:1, B:20, Ankara, 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:1, B:23, Ankara, 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:3, B:42, Ankara, 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:3, B:43, Ankara, 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:6, B:78, Ankara, 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:6, B:85, Ankara, 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:6, B:89, Ankara, 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C:6, B:95, Ankara, 1961.

4- T.C. KURUCU MECLİSİ

T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, C:1, B:3, Ankara, 1961.

T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, C:1, B:4, Ankara, 1961.

T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, C:2, B: 15, Ankara, 1961.

T.C. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, C:2, B:23, Ankara, 1961.

B- ZABIT CERİDELERİ

1- MECLİS-İ MEBUSAN

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Cild:1, Devre: 1, İstanbul, 1324.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Cild:1, Devre: 4, İstanbul, 1336.

2- BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cild:1, İctima: 1, Ankara, 1920.

3- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

TBMM Zabıt Ceridesi, Cild: 1, İctima: 1, Ankara, 1923.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cild: 8, İctima: 43, Ankara, 1923.

TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem, Cilt: 6, Birleşim: 104, Ankara, 1340.

TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem, C: 8, B: 1, Ankara, 1340.

TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem, C: 8, B: 43, Ankara, 1340.

TBMM Zabıt Ceridesi II. Dönem, C: 8, B: 44, Ankara, 1340.

TBMM Zabıt Ceridesi IV. Dönem, C: 6, B: 31, Ankara, 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi IV. Dönem, C: 23, B: 77, Ankara, 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi IV. Dönem, C:25, B: 4, Ankara, 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 8, B: 32, Ankara, 1936.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 11, B: 68, Ankara, 1936.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 14, B: 18, Ankara, 1936.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 63, Ankara, 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 64, Ankara, 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 65, Ankara, 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 66, Ankara, 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 18, B: 68, Ankara, 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C:19, B: 70, Ankara, 1937.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 25, B: 64, Ankara, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 25, B: 65, Ankara, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 25, B: 67, Ankara, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 25, B: 68, Ankara, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 25, B: 69, Ankara, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 26, B: 82, Ankara, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 26, B: 80, Ankara, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 27, B: 4, Ankara, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi V. Dönem, C: 2, B: 15, Ankara, 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 2, B: 14, Ankara, 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 2, B: 17, Ankara, 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 11, B: 56, Ankara, 1940.

TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 18, B: 56, Ankara, 1941.
TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 22, B: 20, Ankara, 1941.
TBMM Zabıt Ceridesi VI. Dönem, C: 25, B: 62, Ankara, 1942.
TBMM Zabıt Ceridesi VII. Dönem, C: 1, B: 2, Ankara, 1943.
TBMM Zabıt Ceridesi VII. Dönem, C: 2, B: 26, Ankara, 1943.
TBMM Zabıt Ceridesi VII. Dönem, C: 2, B: 28, Ankara, 1943.
TBMM Zabıt Ceridesi VII .Dönem, C: 10, B: 59, Ankara, 1944.
TBMM Zabıt Ceridesi VII. Dönem, C:10, B:60, Ankara, 1944.
TBMM Zabıt Ceridesi VII. Dönem, C: 10, B: 63, Ankara, 1944.
TBMM Zabıt Ceridesi X. Dönem, C: 1, B: 10, Ankara, 1954.
TBMM Zabıt Ceridesi X. Dönem, C: 6, B: 64, Ankara, 1955.
TBMM Zabıt Ceridesi X. Dönem, C: 18, B: 56, Ankara, 1957.

III- BÜLTEN VE YILLIKLAR

TBMM Bülteni, Sayı:59, Ankara, Aralık 1997-Ocak1998, s.13.
Afyon İl Yıllığı, Afyon, 1967.
Cumhuriyetin 50. Yılında Niğde 1973 İl Yıllığı, Niğde, 1973.

IV-KİTAP ve MAKALELER

A- KİTAPLAR

Ahmad, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
Bali, Rıfat N., **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Devletin Örnek Yurttaşları (1950-2003)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.
_____, **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, YKY, İstanbul, 2002.

Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1998.

_____, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem 1931-1935 II. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1996.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 2005.

Dolabani, Hanna, **Antakya Süryani Kadim(Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi**, (Çev. Gabriyel Akyüz), İstanbul, 2006.

Güneş, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet II. Cilt Ayan ve Mebusan Meclisleri Üyelerinin Özgeçmişleri**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1997.

_____, **Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem (1935-1939) II. Cilt (Özgeçmişler)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2001.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi 9. Cilt II. Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı(1908-1918)**, TTK, Ankara, 1996.

Karpat, Kemal H., Yıldırım, Yetkin, **Osmanlı Hoşgörüsü**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Özcoşar, İbrahim, **Bir Yüzyıl Bir sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008.

Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927 III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1995.

_____, **Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931 III. Cilt**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1995.

_____, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954) VII. Cilt (Özgeçmişler)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1999.

_____, **Türk Parlamento Tarihi TBMM X. Dönem(1954-1957) II. Cilt (Özgeçmişler)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2000.

Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996.

Yeşilyurt, Süleyman, **Ermeni Yahudi Rum Asıllı Milletvekilleri**, Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2009.

Yıldırım, Sema, Zeynel, Behçet Kemal, **TBMM Albümü 1920-2010 1.Cilt (1920-1950)**, Ankara, Haziran 2010.

_____, **TBMM Albümü 1920-2010 2. Cilt (1950-1980)**, Ankara, Haziran 2010.

_____, **TBMM Albümü 1920-2010 3. Cilt 1983-2010**, Ankara, Haziran 2010.

_____, **TBMM Albümü 1920-2010 4. Cilt 1960-1983**, Ankara, Haziran 2010.

Yücel, Yaşar - Sevim Ali, **Türkiye Tarihi I (Fetihten Osmanlılara Kadar (1018-1300))**, TTK, Ankara, 1991.

Zürcher, Erik Jean, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

B- MAKALELER

Adıyeke, Nuri, "İslahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair", **Osmanlı**, C.4, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 255-261.

Bali, R, "Avram Galanti'nin Hayatı ve Eserlerinin Bibliyografyası", **Arabi Harfler Terakkimize Mani Değildir**, Avram Galanti, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1996.

Ercan, Yavuz, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", **Osmanlı**, C:4, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.197-207.

Eryılmaz, Bilal, "Millet Sistemi", **Osmanlı Ansiklopedisi 6 (Tarih Medeniyet Kültür)**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.91-102.

Fendoğlu, H. Tahsin, "1876 Anayasası veya Monarşik Modernleşme Dönemi(1876-1908)", **Türkler**, C.14, (Ed. Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.739-750.

Kazıcı, Ziya, "Osmanlılarda Hoşgörü", **Türkler**, C.X, (Ed. Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.221-232.

Kenanoğlu, M. Macit, "Zimmî", **DİA**, C:44, İstanbul, s.44-46.

Kodaman, Bayram, "II. Meşrutiyet Dönemi(1908-1914)", **Türkler**, C.13, (Ed. Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.165-192.

Küçük, Cevdet, "Abdülhamid II", **DİA**, C:1, İstanbul, 1988, s.217-224.

_____, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi", **Osmanlı**, C:4, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.208-216.

"Millet", **MEBİA**, C:30, İstanbul, 2005, s.63-65.

Mardin, Şerif, "Adem-i Merkeziyet", **DİA**, C:1, İstanbul, 1988, s. 364-367.

Ortaylı, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, **Türkler**, Cilt X, (Ed. Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.216-220.

_____, “Osmanlılarda Millet Sistemi”, **DİA**, C. 30, İstanbul, 2005, s. 66-71.

Öztürk, Ayhan, “19. Yüzyıl Mardin’inde Müslim-Gayrimüslim İlişkilerine Örnekler”, **I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. İbrahim Özcoşar), İstanbul, 2006, s. 519-520.

Seyfeli, Canan, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı”, **Süryaniler ve Süryanilik I**, Orient Yayınları, İstanbul, Mart 2010, s.207-218.

Yurdaydın Hüseyin G., “İslam Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu”, **AÜİFD**, C.XXVII, Ankara, 1953, s. 97-110.

V-GAZETELER

- CUMHURİYET
- MİLLİYET
- SABAH
- NİĞDE
- ŞALOM

EKLER

A- ÇİZELGELER

Adı / Soyadı	Mensup Olduğu Cemaat	Seçildiği Siyasi Parti/ Seçim Bölgesi	Görev Yaptığı Dönem	Mesleği
Münib BOYA	Ermeni	Bağımsız Van Milletvekili	Haziran-Temmuz 1923-01.11.1927 II-VII. Dönem	Mutasarrıf
Huriye ÖNİZ BAHA	Rum	Bağımsız / Diyarbakır Milletvekili	08.02.1935-03.04.1939 V. Dönem	Öğretmen
Bahire BEDİZ MOROVA	Musevi	Bağımsız / Konya Milletvekili	08.02.1935-03.04.1939 V. Dönem	Öğretmen
Taptas NİKOLA	Rum	Bağımsız / Ankara Milletvekili	1 Mart 1935 - 8 Mart 1943 V. ve VI. Dönem	Doktor
Abravaya MARMARALI	Musevi	Bağımsız / Niğde Milletvekili	1 Mart 1935 - 8 Mart 1943 V. ve VI. Dönem	Doktor
İstamat Zihni ÖZDAMAR	Türk Ortodoks	Bağımsız / Eskişehir Milletvekili	1 Mart 1935 - 5 Ağustos 1946 V-VII Dönem	Hakim / Avukat
Berç TÜRKER KERESTECİ	Ermeni	Bağımsız / Afyon Karahisar Milletvekili	1 Mart 1935 - 5 Ağustos 1946 V-VII. Dönem	Bankacı

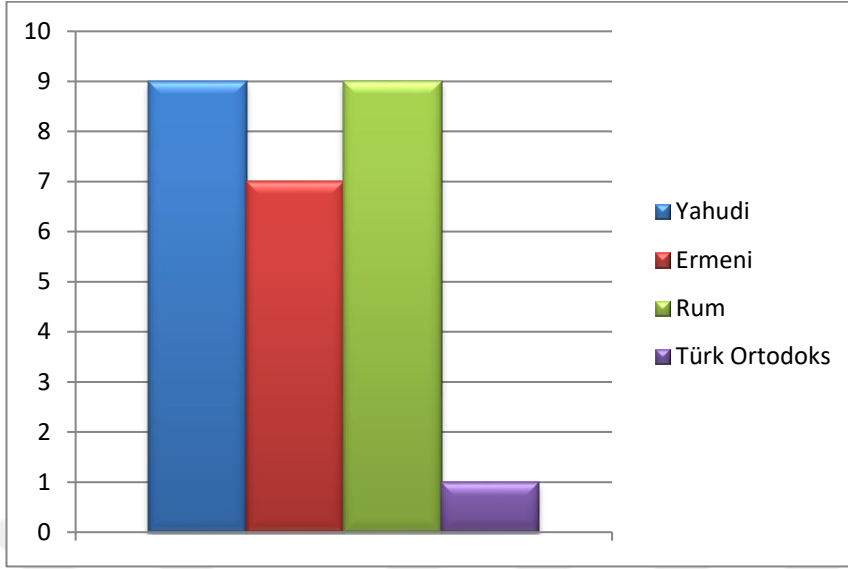
Mihal KAYAOĞLU	Rum	Bağımsız / Ankara Milletvekili	8 Mart 1943 - 5 Ağustos 1946 VII. Dönem	Avukat
Avram Galanti BODRURLU	Musevi	Bağımsız / Niğde Milletvekili	8 Mart 1943 - 5 Ağustos 1946 VII. Dönem	İdadi
Vasil KONOS	Rum	DP / İstanbul Milletvekili	21.07.1946- 22.05.1950 VIII. Dönem. TBMM'ye katılmadan istifa etti.	Doktor
Nikola FAKAÇELLİ	Rum	CHP / İstanbul Milletvekili	5 Ağustos 1946 - 22 Mayıs 1950 VIII. Dönem	Doktor
Salamon ADATO	Musevi	DP / İstanbul Milletvekili	5 Ağustos 1946 - 3 Nisan 1954 VIII. ve IX. Dönem	Avukat
Andre Vahram BAYAR	Ermeni	DP / İstanbul Milletvekili	22 Mayıs 1950 - 14 Mayıs 1954 IX. Dönem	Doktor
Ahilya MOSHOS	Rum	DP / İstanbul Milletvekili	22 Mayıs 1950 - 14 Mayıs 1954 IX. Dönem	Avukat
Hanri SORIANO	Musevi	DP / İstanbul Milletvekili	14 Mayıs 1954 - 1 Kasım 1957	İdadi / Sigortacı

			X. Dönem	
Aleksandros HACOPULOS	Rum	DP / İstanbul Milletvekili	22 Mayıs 1957 - 27 Mayıs 1960 X. ve XI. Dönem	Öğretmen
Zakar TARVER	Ermeni	DP / İstanbul Milletvekili	14 Mayıs 1954 - 27 Mayıs 1960 X. ve XI. Dönem	Doktor
Mıgırdıç ŞELLEFYAN	Ermeni	DP / İstanbul Milletvekili	1 Kasım 1957 - 27 Mayıs 1960 XI. Dönem	Tüccar
Hristaki YOANNİDİS	Rum	DP / İstanbul Milletvekili	1 Kasım 1957 - 27 Mayıs 1960 XI. Dönem	Tüccar
İsak ALTABEV	Musevi	DP / İstanbul Milletvekili	1 Kasım 1957 - 27 Mayıs 1960 XI. Dönem	Sanayici / Tüccar
Yusuf SALMAN	Musevi	DP / İstanbul Milletvekili	1 Kasım 1957 - 27 Mayıs 1960 XI. Dönem	Hesap Uzmanı
Hermine Agavni KALUSTYAN	Ermeni	Kurucu Meclis Devlet Başkanı Temsilcisi	5 Ocak - 25 Ekim 1961	Öğretmen
Kaludi LASKARİ	Rum	Kurucu	6 Ocak - 25 Ekim 1961	Serbest Avukat /

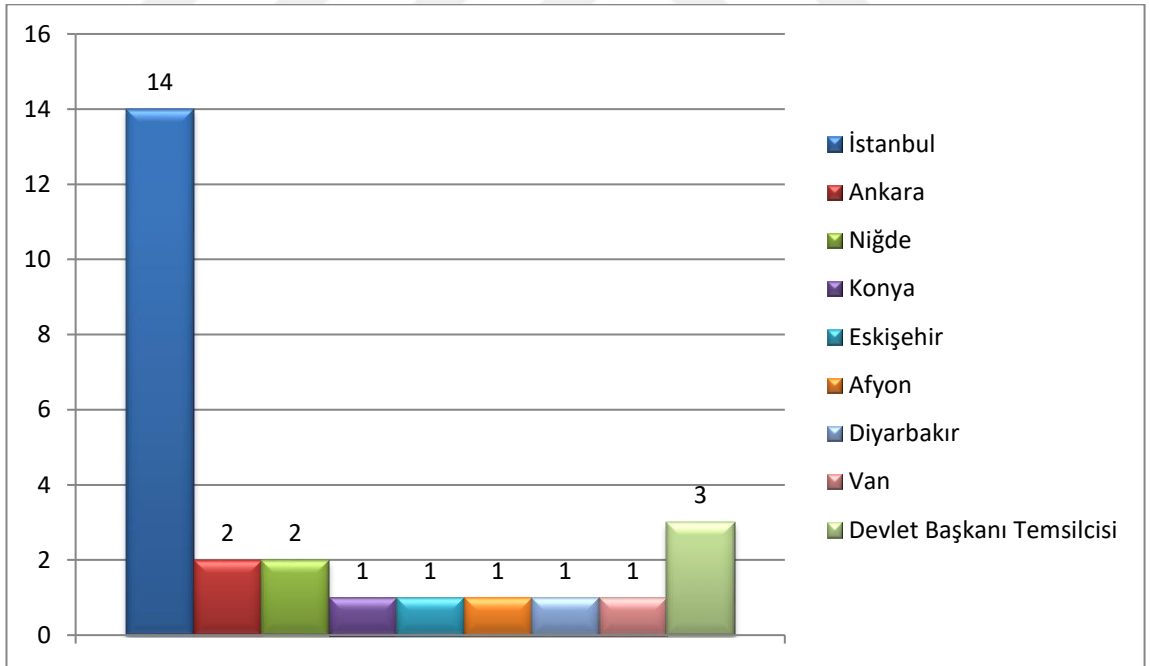
		Meclis Devlet Başkanı Temsilcisi		Hukuk Müşaviri
Erol DİLEK	Musevi	Kurucu Meclis Devlet Başkanı Temsilcisi	6 Ocak - 25 Ekim 1961	Avukat
Berç Sahak TURAN	Ermeni	Cumhuriyet Senatosu Üyesi / İstanbul Senatörü	15 Ekim 1961 - 7 Haziran 1964	Mimar
Jak Cefi KAMHI	Musevi	DYP, DTP / İstanbul Milletvekili	8 Ocak 1996 - 18 Nisan 1999 XX. Dönem	İşadamı

Çizelge 1: Milletvekilleri ve görev aldıkları dönemler

B- GRAFİKLER

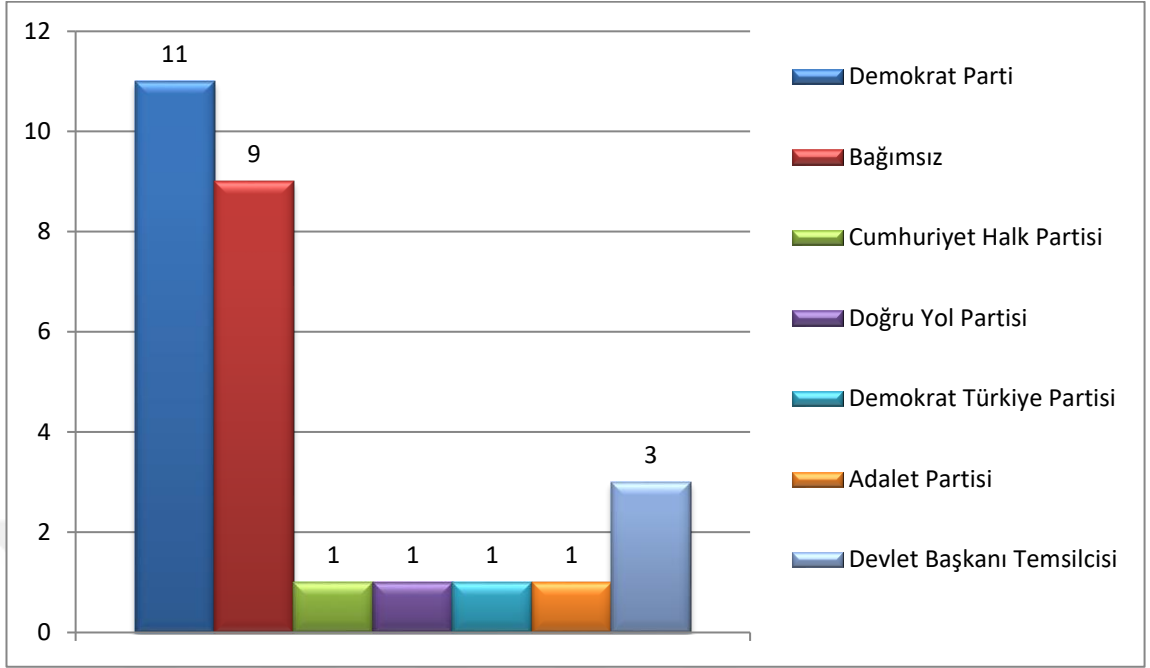

Grafik 1: Milletvekillerinin Cemaatlere göre dağılımı

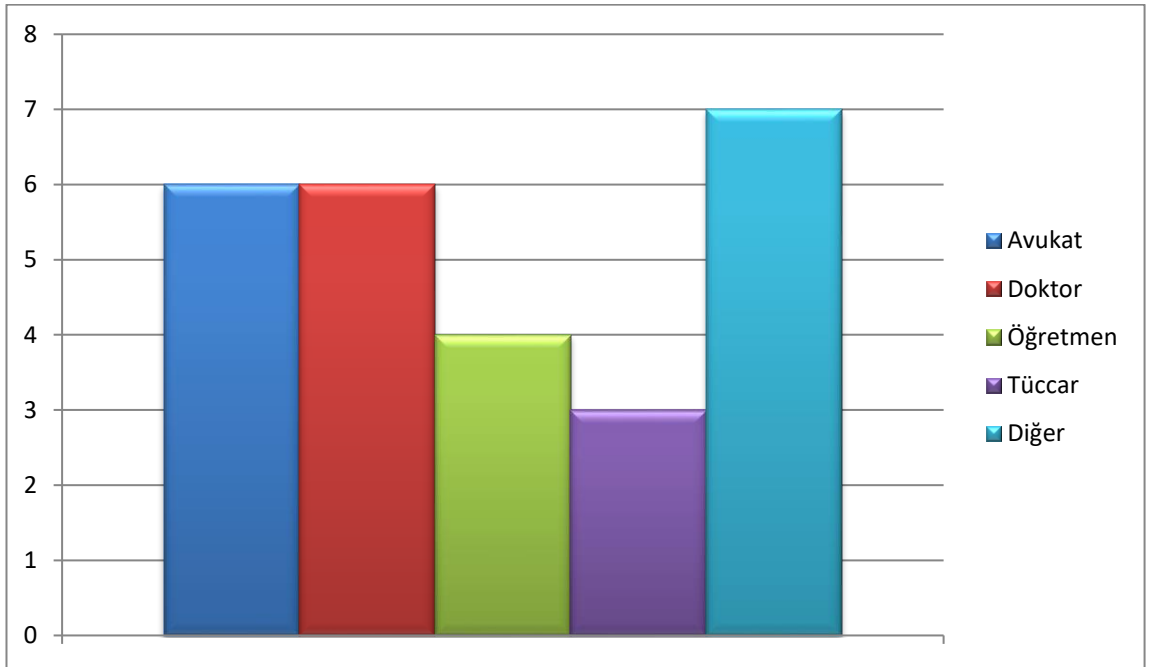

Grafik 2: Milletvekillerinin seçim bölgelerine göre dağılımı

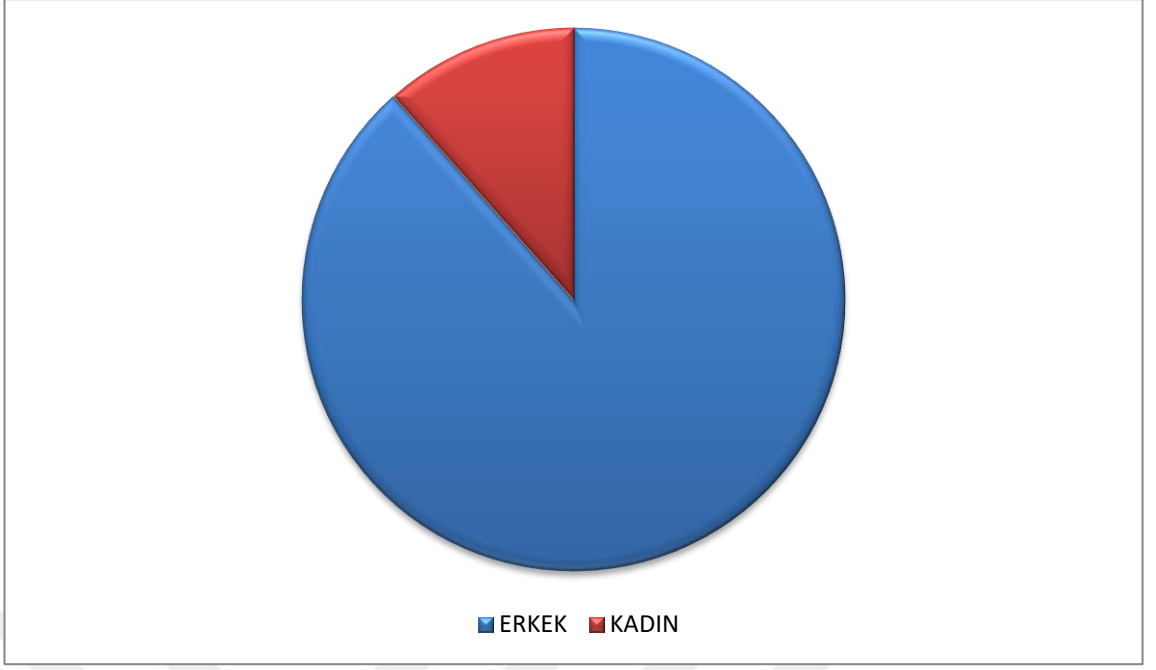

Grafik 3: Milletvekillerinin Partilere göre dağılımı

Grafik 4: Milletvekillerinin meslek grupları

Grafik 5: Milletvekillerinin cinsiyet dağılımı

C- FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1- Münib Boya

Fotoğraf 2- Huriye Öniz Baha

Fotoğraf 3- Bahire Bediz Morova

Fotoğraf 4- Taptas Nikola

Fotoğraf 5- Abravaya Marmaralı

Fotoğraf 6- İstamat Zihni Özdamar

Fotoğraf 7- Kırkor Berç Türker

Keresteciyan

Fotoğraf 8- Mihal Kayaoğlu

Fotoğraf 9- Avram Galanti Bodrumlu

Fotoğraf 10- Vasil Konos

Fotoğraf 11- Nikola Fakaçelli

Fotoğraf 12- Salamon Adato

Fotoğraf 13- Andre Vahram Bayar

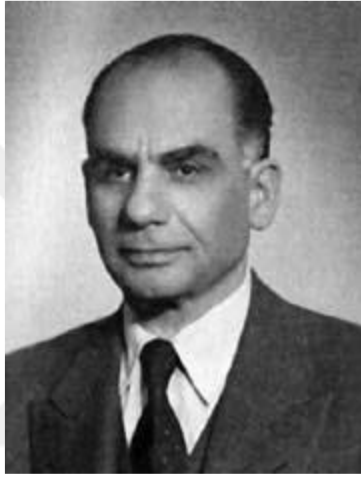
Fotoğraf 14- Ahilya Moshos

Fotoğraf 15- Hanri Soriano

Fotoğraf 16- Aleksandros Hacopulos

Fotoğraf 17- Zakar Tarver

Fotoğraf 18- Mıgırdıç Şellefyan

Fotoğraf 19- Hristaki Yoannidis

Fotoğraf 20- İsak Altabev

Fotoğraf 21- Yusuf Salman

Fotoğraf 22- Hermine Agavni Kalustyan

Fotoğraf 23- Kaludi Laskari

Fotoğraf 24- Erol Dilek

Fotoğraf 25- Berç Sahak Turan

Fotoğraf 26- Cefi Kamhi